

EDELÉNYI FÜZETEK 11.

EMLÉKKÉPEK

EDELÉNYIEK
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚRÓL

Edelény, 1995

EMLÉKKÉPEK

EDELÉNYIEK

A MÁSODIK

VILÁGHÁBORÚRÓL

Edelény, 1995

EDELÉNYI FÜZETEK 11.

Összeállította, szerkesztette és a
magnófelvételeket készítette:

HADOBÁS PÁL

Szöveggondozás, korrektúra:

M. TAKÁCS LAJOS

Technikai munkatársak:

SLEZSÁK ZSOLT

TÓTH BERTALANNÉ

A címlapon: TŰZKERESZT KOSZORÚVAL, KARDOKKAL

(Az 1941-ben alapított kitüntetést a hadsereg tagjai és olyan polgári egyének kaphatták meg, akik a fronton fegyverrel harcoltak.)

HU ISSN 0238 - 1842

ISBN 963 04 5669 9

Felelős kiadó: **LAKI LUKÁCS LÁSZLÓ**, a *VRHK igazgatója*.

Készült a Városi Rendezvények Háza és Könyvtár számítógépes
szövegszerkesztőjén és sokszorosító műhelyében 1995-ben.

ELŐSZÓ

Ötven év; közel két emberöltő telt el a második világháború befejezése óta. Sok embernek, akik szerencsések voltak és túléltek a táborok embertelenségét, csak évekkel később ért véget a háború. A Don-kanyar poklában és a táborokban elpusztult százezrek hozzátartozóinak azonban sohasem, hisz egész életükre rányomta bélyegét a nagyszülő, a szülő, a testvér, a gyermek, a szeretett kedves elvesztése.

E könyvben frontot járt katonák, „málenkij robot”-ra elhurcolt emberek vallanak, közel ötven évi kényszerű hallgatás után életük e szakaszáról, mely tele volt megpróbáltatásokkal. Vall a piarista pap, a szabadcsapatba besorozott levante és a megszálló csapatok katonai hivatalnokai. A könyvvel emléket kívánunk állítani azon edelényieknek, akik meghaltak e vészterhes időkben, és azoknak, akik átszenvedték a háború és a táborok borzalmait, bizakodva egy emberibb jövőben.

Itt említem meg, hogy a hibásan használt szláv szavakat és mondatokat nem javítottuk ki. Emlékezetükben így őrződött meg, és beszélgetéseink során is így használták. Úgy érzem, veszített volna hitelességéből az elbeszélés, ha kijavítjuk.

A könyv a második világháború befejezésének ötvenedik évfordulója tiszteletére készült.

Ezúton fejezem ki köszönetemet e könyv megírását önzetlenül segítő embertársaimnak.

Edelény, 1995 nyara

HADOBÁS PÁL

† SZÉKELY RUDOLF: „Nem volt mit tennünk...”

1939 márciusát írtuk. Egész Európa fölött sűrűsödtek a II. világháború vészjóslóan sötét felhői. A hitleri fasizmus oldalán, annak szövetségeseiként, Magyarország is egyre inkább sodródott a háborús veszély felé. A németek kilátásba helyezték a trianoni békeszerződés után elcsatolt területeink egy részének visszaadását, és ezzel teljes mértékben a maguk oldalára állították, kalandor háborús céljaik elérésére, a területi revízióra amúgy is éhes Horthy-rezsimet.

Az elmúlt év őszén a fasiszták által kierőszakolt hírhedt müncheni egyezmény után visszakaptuk a Felvidék egy részét. Nyílt titok volt, hogy most Kárpátalja (Ruszinszkó) következik. A katonaköteles férfiak egyre-másra kapták a behívókat. Erre a mi szűkebb baráti körünk is el volt készülve. A behívók nem is soká vártak magukra. Pontosan 1939. március 15-én kora reggel kopogtatott a postás az ablakomon és kézbesítette az azonnalra szóló behívót. Pár perc múlva átjött hozzám a szembenlévő szomszédunkban lakó barátom, Tóth József betétszerkesztő, kezében ugyancsak a behívóval. Még a délelőtt folyamán megtudtuk, hogy heten kaptunk behívót ugyanarra a helyre, Kassára, a VIII. hadtest törzséhez. Név szerint a következők: dr. Csontos József ügyvéd; Varga Géza kereskedő, mindketten tartalékos hadnagyok; dr. Edelényi János adótiszt, hadapródőrmeester; Kelemen Zoltán karpaszományos szakaszvezető; Tóth József karpaszományos tizedes; Kiss Lajos tüzér, mindhárman telekkönyvi dolgozók, valamint jómagam, Székely Rudolf őrvezető. Akkor az edelényi járási fősolgabírói hivatalban dolgoztam, mint gépíró.

A behívókat nagyon vegyes érzelmekkel fogadtuk. Akkori felfogásunk szerint egyrészt örömmel töltött el bennünket az a tudat, hogy visszakapjuk elvesztett területeink egy részét, másrészt nagyobb volt bennünk az aggodalom, a nyomasztó ér-

A visszaemlékezést Slezsák Imre kérésére készítette Székely Rudolf 1984-ben.

zés, hiszen tisztában voltunk azzal, hogy a háború mérhetetlen véráldozattal, szenvedéssel és felmérhetetlen anyagi áldozatokkal jár. Nem is beszélve itthon maradó szeretteinkről, akiket telve aggodalommal hagytunk itthon. De nem volt mit tenünk, késedelem nélkül menni kellett.

Összecsomagoltuk a legszükségesebb holmikat és a délutáni vonattal elutaztunk Kassára. Késő este lett, mire odaértünk, ezért egy hotelben szálltunk meg. Másnap — azaz márc.16-án — jelentkeztünk a behívón megjelölt parancsnokságnál, ahol nyilvántartásba vettek bennünket. Beöltöztettek és közölték beosztásunkat is. Valamennyien a hadtesttörzs adminisztratív részlegéhez kerültünk, melynek a parancsnoka egy őrnagy volt. Dr. Csontos és dr. Edelényi valamiféle ellenőrzési feladatot kaptak. Varga hadnagy az élelmezési tisztünk lett. A három telekkönyvi tisztviselő térképrajzolói, én pedig gépírói beosztást kaptam. Itt meg kell jegyeznem, hogy a húszas évek végén 3 évig dolgoztam dr. Radó György edelényi ügyvédnél. Nála tanultam meg a gépírást is annyira, hogy aránylag rövid idő múlva már diktálás után írtam. Majd tényleges katonai szolgálatom alatt egy fél évig századírnök voltam, ott is sok alkalmam volt a gépírásra. Végül, több mint 5 évig az edelényi járási főszolgabírói hivatalban dolgoztam, ahol előbb dr. Várnay Bertalan, majd vitéz Bizony Emil főszolgabírák gépírója voltam. Ezek az urak megkövetelték a gyors és hibátlan gépírást, így elég gyakorlatom volt ebben a munkában. Mindezeket csupán azért írom le, hogy kitérjék, miért kaptam gépírói beosztást a hadtest-törzsnél. Ez nyilván fel volt jegyezve katonai törzslapomon.

A délután folyamán bevagoníroztunk az ún. hadtest-vonatba. Ez a szerelvény, amely I. és II. osztályú személykocsiból és néhány tehervagonból állott, csupán a mi részlegünk elhelyezésére szolgált. Úgy éjfél tájban el is indultunk és márc. 17-én reggel a csapi állomáson ébredtünk fel. Egy-egy szakaszban két főt helyeztek el, én Kiss Lajos tüzér barátommal kerültem egy fülkébe. Szerelvényünket elhelyeztük a csomagartóba, mi pedig elhelyezkedtünk az üléseken. Felhajtva a karfát, egészen kényelmes fekvés kínálkozott a párnázott ülésen.

Ugyanis, mintegy 8-10 napot tartózkodtunk a vonatban. Északi szomszédaink nem adták át egészen simán a határt, azért mehettünk egyelőre tovább. Voltak kisebb összetűzések. A vonatban hallottuk is a belövések hangját. A németek nyomására azonban a csehszlovákoknak át kellett adni a területet, és visszavonultak a megjelölt határig. Így előttünk is szabaddá vált az út, és mehettünk tovább egészen Ungvárig. Részlegünk itt kirakodott és egy szép háromemeletes épületben nyert elhelyezést. Munkahelyünk egy hatalmas teremszerű helyiségben lett berendezve, tele író- és stencilgépekkel. Azonnal munkához láttunk. Nekem, mint gépírónak, már az első órákban sok volt a munkám. Hol diktálás után, hol pedig stencilre kellett írnom. Szerencsére többen voltunk gépírók, így megoszlott a munka, habár a tiszték mindig azt a gépírót keresték, amelyik a leggyorsabban írt.

Egyébként Ungvár szép, tiszta városka volt. Nekem nagyon tetszett az Ung folyó jobb partján lévő hosszú sétány. Tavasszal tele piros futórózsa-bokrokkal. A csehek kiépítették a várost. Utcasorokat alkottak a szép, többemeletes épületek. Különösen impozáns volt a kormányzósági palota, ahol a mi hadtest-parancsnokságunk székel. Ungvár volt ugyanis a központja a Kárpátalja megszállását végző hadsereg-résznek, „Kárpát-csoport” fedőnévvel. A hadtest parancsnoka vitéz Szombathelyi Ferenc tábornok volt, aki később a háború vége felé a honvédség vezérkari főnöke lett. Úgy tudom, hogy a háború után, mint háborús bűnöst kivégezték.

Mivel Ungváron több hónapig tartózkodtunk, legtöbb emlékem ide kapcsolódik. Mindjárt a kezdeti időben feltűnt nekem, hogy a városban úgyszólván csak magyar beszédet hallani. Ruszinokat leginkább a piaci napokon láttunk, amikor lejöttek a várost környező hegyes-völgyes kis falvaikból. Ezek a falvak nagyon szétszórtaan települtek, a túlnyomórészt szalmával fedett házacskák igen szegényes benyomást keltettek. Lakóik valóban nagyon szegény emberek voltak, főként erdei munkákból éltek.

Az ungvári állomáson láttam életemben először és utoljára Horthy Miklós kormányzót is. Ugyanis megérkezésünk után,

még mielőtt részlegünk kirakodott volna, a szerelvényünk melletti sín páron húzott el a kormányzó különvonata. A zárt ablakon kersztül nézett kifelé. A hagyományos tengerészti egyenruhába volt öltöztetve. Csak egy pillanatig láttuk. Nyilván a kihelyezett csapatrészek megszemlélésére ment.

Emlékezetes élményem volt az is, amikor egyik éjszaka az ügyeletes altiszt azzal költött fel, hogy azonnal jelentkeznek Deák őrnagy úrnál. Megjegyzem, hogy részlegünknel ez a vezérkari tiszt intézte a hadműveleti ügyeket, ami tulajdonképpen abból állt, hogy a hadtest-parancsnokságtól érkezett rendelkezéseket parancs formájában továbbította az osztályok parancsnokaihoz. Én már több alkalommal dolgoztam vele, tehát ismert. Amikor jelentkeztem nála, közölte velem, hogy amit most fog diktálni, az szigorúan titkos, senkinek se szabad elmondani. Azután diktált egy parancsot, melynek lényege az volt, hogy hajnali öt órakor általános támadást kell intézni a csehszlovákok ellen, és vissza kell szorítani őket az ezeréves határig. A parancsban kiemelten hangsúlyozta, hogy mindez a németek hozzájárulásával történik. Élénken él emlékezetemben, hogy az őrnagy dolgozószobája előtti folyosón már várokoztak a futár-tisztek, hogy a parancsot a megfelelő helyekre vigyék. Mondanom sem kell, hogy az éjszaka hátralévő részében az izgalomtól már nem sokat aludtam. Be kell vallanom, hogy kora reggel egy kicsit csalódottan hallottam, hogy a németek az utolsó percekben lefűjték az akciót, és a magyar megszálló csapatok csupán az általuk meghatározott határig mehettek előre. Ebből is világosan látszik, hogy a magyar honvédség mennyire német befolyás alatt állott, illetve mennyire alá voltunk rendelve a fasisztáknak.

Emlékezetes volt a munkácsi kirándulásunk is. Dr. Edelényi karpaszományos őrmester egy este megemlítette, hogy futárpostát kell vinnie Munkácsra, nem volna-e kedvem elkísérni. Én természetesen igent mondtam, bár nem volt egészen veszélytelen az út, ugyanis elég gyakran előfordult, hogy ruszin partizánok megtámadtak katonai járműveket, vagy kisebb katonai egységeket. De fiatalok voltunk és ilyesmire nem is gondoltunk, különben is az őrmesternek, nekem és a gépkocsive-

zetőnek is volt géppisztolya. Az is biztonságot nyújtott, hogy a környéken mindenütt el voltak helyezve kisebb-nagyobb katonai alakulatok. Egy luxusautóval mentünk, ugyanis a honvédség közületektől és civilektől is sok gépjárművet igénybe vett. Késő este értünk Munkácsra. Az őrmester leadta a postát, azután szétnéztünk a városban. Az utcák néptelenek voltak, ha jól emlékszem, még kijárási tilalom is volt. A középületek ablakai majdnem kivétel nélkül be voltak törve, az ajtók erősen megrongálva. Látszott, hogy a város átadása nem mehetett nagyon simán. Így hamarosan visszaindultunk, és a kora hajnali órákban minden baj nélkül megérkeztünk Ungvárra. Ez rendben is lett volna, azonban a baj ott kezdődött, amikor reggel az ügyeletes altiszt közölte velünk, hogy őrnagyunk parancsára kihallgatásra kell mennünk. Dr. Edelényinek azért, mivel elvitt, nekem pedig azért, mivel engedély nélkül mentem el. Bár az éjjel nem kerestek, mégis az őrnagy tudomására jutott munkácsi kirándulásom. Különösebb következménye nem lett az ügynek. Kaptunk egy alapos fejmosást és nekem meg kellett ígérnem, hogy a jövőben engedély nélkül nem megyek sehová.

A nyár elején még egyszer megfordultam Munkácson. Kisebbségi gyomorpanaszok miatt, kivizsgálás végett orvosunk beutalt a munkácsi katonai kórházba, mivel Ungváron kórház nem volt. Az épület az I. világháború alatt is katonai kórház volt. Az akkor itt ápolt beteg katonák nevüket bevésték a fa éjjeliszekrények fedőalapjába. Mivel tudtam, hogy annak idején apámat is kezelték itt, kerestem a névjegyét, azonban nem találtam. Öt nap után kijöttem a kórházból és útban Ungvár felé megnéztem II. Rákóczi Ferenc híres várát, amely egy hegynek nevezhető hatalmas dombon emelkedett a város fölé. Pár percig megilletődötten néztem a nevezetes történelmi emlékekre, amely a magasba szinte beleveszett.

Időközben a katonáktól átvette az ügyek irányítását a polgári közigazgatás. Nem messze a mi munkahelyünkötől egy háromemeletes épületben helyezkedtek el. Itt úgyszólván képviselve volt minden minisztérium. A vezető egy dr. Schulcz nevű belügyminiszteri főtanácsos volt. Hogy miért emlékszem még a

nevére is, az majd kitűnik az alábbiakból. Tóth József karpaszományos tizedes barátommal együtt ide vezényeltek bennünket és a segédhivatalba osztottak be. Egészen leszereléséig itt dolgoztam adminisztratív munkakörben. De dolgoztak itt magyarul jól beszélő ruszin nemzetiségű fiatalok is, fiúk, lányok egyaránt. Hamarosan összebarátkoztunk velük, nem eggyel még itthonról is leveleztem. A segédhivatal vezetője egy Simon Dezső nevű irodafőtiszt volt. Vele gyakran jártam ebédelni egy közeli vendéglőbe és nem beosztottként, de barátként kezelte. Egy vasárnap délután éppen készültem ki a városba, amikor a folyosón összetalálkoztunk. Elmondta, hogy nagy problémája van, ugyanis a méltóságos úr — mármint a főtanácsos — helyzetjelentést akar küldeni Budapestre a miniszterelnök részére, azonban vasárnap lévén, nincs bent egyetlen gépíró sem. Mivel tudta, hogy meglehetősen gyakorlatom van gépírásban, felkért, hogy nem vállalnám-e ezt a munkát a méltóságos úrnál. Én vonakodva bár, de végül is eleget tettem kérésének. Jelentkeztem a főtanácsosnál, hogy én leszek az, aki gépelni fog. Meglehetősen kételkedve nézett rám. Én biztosra vettem, azt gondolja, hogy vajon mire fog menni ezzel a katonával. Azonban nem lévén más választása, munkához láttunk. Előzőleg felhívta a figyelmemet, hogy a visszacsatolt Kárpátalja általános helyzetéről, a lakosság hangulatáról stb. fogunk egy bizalmas jelentést írni a minisztériumba. Ne beszéljek senkinek se erről. Leírtunk egy pár oldalt, amikor azt mondta, hogy pihenjünk egy kicsit. Láthatólag meg volt elégedve a munkámmal, cigarettával is megkínált. Majd beszélgetni kezdett velem. Megkérdezte, mi a foglalkozásom, hol tanultam meg gépelni? Én elmondtam neki, hogy közel 5 és fél éve az edelényi járási főszolgabírói hivatalban dolgozom, mint szellemi ínségmunkás. Havi 40 pengő fizetést kapok, a főszolgabíró gépírója vagyok. Ő gondolkozott rövid ideig, majd megkérdezte, hogy leszerelésem után nem volna-e kedvem felmenni a Belügyminisztériumba iroda-segédtszti minőségben? Engem meglepett a kérdés, azonban rövid gondolkodás után igent mondtam. Hogy őszinte legyek, akkor úgy gondoltam, hogy ez az ajánlat csak egy udvariassági gesztus volt a főtanácsos részéről. Simon irodafőtiszt barátom azonban

kijelentette, amikor elmondtam neki a dolgot, hogy a méltóságos úr nem szokott felelőtlen ígéreteket tenni.

Közben teltek-múltak a napok, eljött július eleje is. Egy napon levelet kaptam apámtól, melyben közölte, hogy az edelényi községi előljáróságon megüresedett az ír-noki állás, melyre az illetékesek engem szemeltek ki. Amennyiben lehetséges, kérem a leszerelésemet és pályázzam meg az állást. Így is történt. A szolgálati út betartása mellett kihallgatást kértem katonai részlegünk parancsnokától, egy Novákovits nevű tábornoktól. A parancsnok nagyon emberségesen és megértően fogadott. Végighallgatta jelentésemet, illetve kérelmemet, és még aznap intézkedett leszereltetésem iránt. Itthon 1939. július 15-én a képviselő-testület egyhangúan megválasztott községi ír-noknak. Ezzel megkezdődött közigazgatási pályafutásom második része.

Új állásomban alig telt el egy pár nap, amikor a Belügyminisztériumból megkaptam iroda-segédtszti kinevezésemet azal, hogy jelentkezzem eskütételre. Nagy zavarban voltam, hogy most a két állás közül melyiket válasszam? Végül is szüleim döntötték el a dolgot, mondván, hogy öt gyermekük közül már csak én vagyok itthon, tehát inkább az edelényi állást válasszam. Így maradtam továbbra is Edelényben. Természetesen egy köszönőlevél kíséretében visszaküldtem a minisztériumba a kinevezési okiratot. Simon barátom még írt egy párszor, hangsúlyozva, hogy gondoljam meg a dolgot, még mindig nyitva áll előttem a lehetőség.

Fentieket csupán azért írom le, hogy rámutathassak, milyen véletleneken múlhatnak emberi sorsok. Mennyire másképpen alakulhatott volna sorsom, ha a budapesti állást választom...

Befejezésül még csak annyit, hogy a községi előljáróságon munkakörömhöz tartozott a népmozgalmi nyilvántartás vezetése is, amely a katonai szolgálat alóli felmentéssel járt. Ezért a továbbiakban a II. világháborúban közvetlenül nem vettem részt. A sors iróniája, hogy mégis 3 évet töltöttem el szovjet fogságban.

KACZVINSZKI JÁNOS: „Behívtak a szabadcsapatba”

Amikor levente korú lettem, társaimhoz hasonlóan nekem is részt kellett venni a leventemozgalomban, és rendszeresen kiképzésben vettem részt, valamint a sportversenyeken is rendszeresen szerepelni kellett. Én magasugró voltam, és igen szép sikereket értem el. A háborúra készülve szabadcsapatokat szerveztek, és behívták kiképzésre az embereket. A nővérem Szendrőbe ment férjhez és mondta, hogy a szőlőjünkben már szépen érik a szőlő, menjek el és hozzak belőle édesanyámnak. El is mentem, és még kint vagyunk a szőlőben, amikor jön a nővérem kislánya, hogy behívót kaptam, menjek haza. Behívtak a szabadcsapatba. Göncön volt a kiképzésünk.

Edelényben a szabadcsapatba az embereket egy Mocsári és egy Wamberger nevű ember szervezte. Beszervezték a diákokat, a „jobb parasztokat” kilesték a leventék között, hogy ki milyen, és egyszerűen jött a behívó. Felvonultunk vagy háromszor a határra, hogy megtámadjuk Csehszlovákiát. Ekkor már Jándon voltunk.

A határ vagy három-négy kilométerre volt. Állandóan világító rakétákat lőtték fel a csehek. Egyszer egy szakaszt elvittek két szekéren a határra, és próbáltak átmenni, de olyan vizes, mocsaras hely volt, hogy nem tudtak mélyebben bemenni, meg erősen lőtték a túloldalról, ha mozgást észleltek. Közeli kis falvakba bejutottak, de onnan is hamar visszajöttek. Láttuk őket Jándon, amikor visszafelé jöttek a határról.

Egy templomtoronyban voltam őrségben, ami délután hattól reggel hat óráig tartott, amikor jött a váltótársam és mondta, hogy nem kell bemenni már Csehszlovákiába, nem lesz háború, mert visszaadták a Felvidéket.

Még vagy egy hétig szolgáltunk a szabadcsapatban. Elmentünk Garbolcbogdányba, majd Tőketerebesre. Átvette a katonaság a szabadcsapatból a katonaviselt embereket, a leventéket azonban nem. Visszamentünk Mizslére, ahol a vonatje-

gyeket adták. Tizenkettőnknek sikerült vonattal elmenni Kaszára, a többiek gyalog jöttek. Fertőtlenítettek bennünket és kimentünk a városba. Onnan felhívtuk Edelényt, hogy az esti vagy éjszakai vonattal otthon leszünk. Hajnalban érkezünk meg a miskolci Tiszai pályaudvarra. Zenekarral fogadtak bennünket, mindegyikünk kezébe nyomtak egy liter bort, és nótaszóval vonultunk a laktanyába. Ott aztán Somos Zoltán, a századparancsnokunk felsorakoztatott bennünket, és azt mondta: „No emberek, Isten segítségével jöttünk. Gondolom, mindenki szárnyakat öltene ha tudna, és a szüleihez menne minél hamarabb. Nekem is vannak szüleim, így vagyok ezzel én is.”

Utána leadtuk a felszerelést, megkaptuk az útiköltséget, és három nap múlva kellett visszamenni leszerelni.

1939. február 2-án vonultam be tényleges katonai szolgálatra a miskolci 7. híradó zászlóaljhoz. Szentpéterre vonultunk be. Edelényből én, Kollár Dezső, meg Kelemen Pista. A bányakaszinóba kellett menni, ott volt a felszerelés. A századparancsnok Somos Zoltán volt, akinek a keze alá akkor már harmadszor vonultam be. Megcsókolt és azt mondta: Isten hozott benneteket, mégis vannak rendes magyar emberek. Én nagyon jóban voltam vele, mindent rám bízott. Sokat rimáncodott nekem, hogy írják alá, maradjak bent a katonaságnál, de nem tudott rávenni. Mondom, hogy amíg élek mindig más parancsoljon nekem, ez igen nagy dolog, erre nem merem magam lekötöni.

Miskolcon a katonai kiképzés mellett meg kellett tanulni morzézni. Amikor elvégeztem a tanfolyamot, előléptettek őrzetűvé. 1940-ben egy híradó századdal mentem ki Vinnyicára, Ukrajnába. Ott nem voltunk csak három-négy napig, majd átvittek minket Berdicsevbe, ahol tizenhárom hónapot töltöttünk. Korábban, még Kalinovkán előléptettek tizedessé. Berdicsevben mi alakítottuk ki az állomáshelyünket egy üres lakásban, ami szinte egy romhalmaz volt. Mi szépen rendbehoztuk. Zuhanyzót csináltunk benne, meg mindennel ellátuk, amire szükségünk volt. Tizennégy munkaszolgálatos zsidót kaptunk a ház és az udvar rendbehozására. Közöttük volt Deutsch Pista fiatal edelényi állatorvos is. Deutsch Jóska, az apja volt a VÁM ven-

déglő tulajdonosa. Pista már Edelényben is állatorvoskodott. Közöttük volt még egy szalonnai vén zsidó, a többiek mind szentesiek meg csongrádiak voltak. Én beszélgettem néha velük, pedig nem lett volna szabad. A híradó század feladata az volt, hogy Budapest és Kijev között biztosítsa a telefonösszeköttetést, egy meghatározott szakasz állandó ellenőrzésével és karbantartásával. Az én rajomhoz egy 40-50 kilométeres szakasz tartozott, amit minden nap végig kellett ellenőrizni. Bizony nehéz munka volt az ottani nagy hidegben az oszlopokon dolgozni. Volt, amikor kilencvenkét vezeték között másztam fel, a kezem meg majd lefagyott. A századparancsnokom letről kiabált, hogy fűtsem meg a kezem. Olyan magas oszlopok voltak, hogyha fentről lenéztem, valósággal úgy éreztem, hogy dől velem az oszlop.

1941 őszén leváltották a századot. Az utánunk kikerült század szinte a paradicsomba került, hisz mi mindent megcsináltunk addigra már. Mikor hazajöttünk, utána leszereltem és Edelényben gazdálkodtam tovább. Többet nem hívtak be katonának. Szakaszvezetőként szereltem le.

VINCZE GÁBOR: „Haza kell érned!”

Cipészként dolgoztam a harmincas években, amikor 1937. október 5-én bevonultam tényleges katonai szolgálatra a miskolci 19-es tábori tüzérosztályhoz. 1938-ban részt vettem a Felvidék visszacsatolásában, Kassára vonultunk be. Még ugyanebben az évben elhelyeztek Budapestre a Ludovika Katonai Akadémiára, ahol leszerelésemig, 1939. nov. 20-ig szolgáltam.

Leszerelésem után Budapesten helyezkedtem el cipészként, és elvégeztem a cipőipari technológiát, a mestervizsga előkészítéséhez.

1940. márc. 1-jétől ápr. 20-ig bevonultattak fegyvergyakorlatra, s részt vettem a Délvidék megszállásában.

1940. május elején Miskolcon letettem a mestervizsgát és kiváltottam az iparendélyt Edelényben. 1940. június 16-án megnősültem, de az öröm nem sokáig tartott, mert július elején ismét behívót kaptam. Ekkor került sor Erdély visszacsatolására, melyben részt vettem, és Székelyudvarhelyre vonultam be. 1941. január 30-án szereltem le, és Edelényben folytattam a már korábban megkezdett cipészipart.

1942. május 1-jén megkaptam a SAS behívót, és már nem kerülhettem el a háborúban való részvételt. Az üteg Ongán készült fel a háborúra.

A 19-es miskolci tábori tüzérosztály 1942. május 10-én indult a frontra a Gömöri pályaudvarról. Búcsúztatásunkra a családtagokon kívül megjelentek különböző megyei testületek vezetői, egyházi személyiségek és még ki tudja ki mindenki. Én a szerelvény középtáján helyezkedtem el, és az ajtónál tolongva vártuk a felénk haladó búcsúztató csoportot. Már hosszú ideje figyeltem, amint egy apácanővér imakönyvvel a kezében integet felénk. Amikor a mi kocsinkhoz értek, én elkeríttem tőle az imakönyvet, és azt boldogan nekem adta. Ezt

A visszaemlékezést 1991-ben írta Vincze Gábor Slezsák Imre könyvtárigazgató felkérésére. Itt a kézirat szerkesztett változatát közöljük.

azért mondom el előljáróban, mert én így Istenben bízva mentem a harctérre. A hitemnek és Istennek köszönhetem, hogy életben maradtam.

Amikor a szerelvény kigördült a miskolci Gömöri pályaudvarról, nehéz szívvel intettem búcsút az áldott állapotban lévő, sírással küszködő feleségemnek.

Az utunk Csehszlovákia felé a Kárpátokon át vezetett. Galánta után hagytuk el a magyar határt, majd a Vág völgyén, Lengyelországon át Sziléziát elhagyva Észtország, Litvánia, Lettország következett. A rigai vasútállomáson át haladtunk Oroszország belseje felé. Vityebszk, Szmolenszk, Brjanszk útvonalon Kurszk volt a végállomás. Kurszk állomásra délután érkeztünk. A kirakodás végére este lett, és sötétben indultunk el gyalog a bizonytalanságba. Körülbelül este 10 óra lehetett, amikor egy kis gyümölcsös vagy erdő szélén letáboroztunk. Itt már német katonák táboroztak. Ekkor, itt találkoztam igazán a háborúval. Az első őrség feladataival engem és még egy bajtársamat bíztak meg. A tábor körül sétálva látom, hogy a sötétben egy ember közeleg felém. Megvártam, míg közel ért hozzám és csak akkor szólítottam meg. Németül válaszolt. Ekkor teljesen közel mentünk egymáshoz és üdvözlöttük egymást, s így megnyugodva folytattam az őrséget. Éjfél körül repülőgép közeledett és ledobott egy Sztálingyertyát — akkor még nem tudtam, hogy így nevezik a katonák —, és olyan világos lett, hogy mindent lehetett látni a környéken. Most láttam csak, hogy milyen sok katona táborozott le a területen.

Ahogy végiggondoltam a történeteket, különös érzés fogott el, s úgy rázott a hideg, mintha 40 fokos lázam lett volna. Akkor még nem tudtam, hogy miért van ez, mert félni nem féltem. A fogam vacogott, nem tudtam a szám összezární. Ez tartott vagy 10 percig, s akkor elindultam, hogy az őrséget ellássam. Később rájöttem, hogy ez volt a „tűzkereszttség”. Valóban ez volt, mert ezek után mindenre felkészültem, s ami később a 9 hónap alatt történt a háborúban, azt szinte természetesnek vettem a borzalmak ellenére.

Másnap hajnalban indultunk el a Kurszk melletti táborból, és napokig mentünk a visszavonuló oroszok után. Körülbelül 10 napig mentünk, szinte megállás nélkül. Az úton mindenütt leégett falvak, városok, lebombázott gyárok, lelőtt repülőgépek, kiegészített harckocsik, elhagyott hadfelszerelések voltak. Ahol tudtunk, ott érdeklődtünk, hogy miként égett le teljesen egy-egy falu. Az egyik faluban egy idős néni nézte a háza még füstölő romjait. Azt mondta, hogy a ruszok gyújtották fel a falvakat, mert nem akart a lakosság velük menekülni keletre.

Menet közben egy futóhomokos területhez értünk. A 15-ös ágyút nem bírta húzni a hatos fogat, így mi, a kezelők az e célra vitt 35 mm átmérőjű kenderkötelet az ágyútalpra kötöttük és segítettünk a lovaknak.

Mielőtt a tüzelőállást elfoglaltuk volna, az ütegparancsnok, Kemenes Béla százados, a tisztekkel és altisztekkel közösen helyszíni szemlét tartott. A szemle alatt megtámadta őket egy orosz repülőgép, és géppuskával lőtte őket. Közülük egy ózdi karpaszományos őrmester belehalt sérüléseibe. Ő volt az első halottunk. Végül elfoglaltuk a tüzelőállásunkat, mely egy Iljinka nevű falu mellett volt. Az úton azon tűnődtem, hogy hol lesz az ellenség, mert menet közben csak leégett falvakat, hátrahagyott gépkocsikat és lerongyolódott orosz lakosságot találtunk. A júliusi forráságban nagyon szomjasak voltunk és bementünk egy házba, hogy kérjünk egy kis tejet. Három asszony volt a házban és két gyerek, az egyik még egészen kicsi volt. Az egyik bajtársam ruszin volt, ő tudott velük beszélni. Az egyik asszony hozott tejet, de azt mondta, hogy a gyerekeknek is kellene, nekik is alig tud adni. Nem vettük el. Ekkor meg akart kínálni kenyérral, ami nagyon barna volt. Pirított árpából és napraforgóból készült, és ebből is csak egy kicsit törtünk, hogy meg ne sértsük.

1942 augusztusában kaptuk az első támadást. A második napon a gyalogság nem tudta tartani a vonalat, visszavonulásra kényszerült. A visszavonulást mi, a tűzérek fedeztük. Három napig tartott a tűzharc. A harmadik napon már olyan közel volt az ellenség, hogy éjjel-nappal felöltözve voltunk, puskával a kezünkben és kézigránáttal az övünkben, mert bármely pill-

lanatban előfordulhatott, hogy kézitusával kell védeni magunkat. 30 fokos meleg volt.

50 kg-os lövedékekkel lőttük az oroszokat. A lövegek átforrósodott csövét a lóápolók vizes pokróccal hűtötték, amikor csak lehetett. Egy mégis felrobbant, szétrepült. Szerencsére a pajzs megvédte a kezelőket, és így nem történt sérülés.

Amikor a harmadik nap délután „Tüzet szüntess!” parancsot kaptunk, Istenhez fohászkodtunk, hogy megmeneküljünk, hiszen a gyalogság a tüzelőállásunk mögött vonult visszafelé, hogy újra elfoglaljanak egy védelmi állást.

Másnap a felrobbant löveget elszállították, és pár nap múlva megjött helyette a másik. Amikor az új löveg megérkezett, nem sokkal utána egy Marki nevű település mellett alakítottuk ki az új tüzelőállást. Itt építettük ki a téli szállásunkat. Közben egy meglepő támadást kaptunk az oroszoktól. A támadáskor egy tüzér társunk elesett, többen pedig megsebesültek. A tüzérek foglyokat is ejtettek. A téli felkészülés abból is állt, hogy a Don folyó partján kiépítettük a téli bunkereket, ahol a lövegkezelők pihenhettek. Felváltva őrködünk a lövegek mellett. A faluban a pihenők és az ellátók tartózkodtak. Hetente önkénteseket toboroztak, hogy átmenjenek a sötétben a folyó jegén, és ott rajtaüssenek az oroszokon és foglyot hozzanak, és kikérdezzék az oroszok helyzetéről.

Így teltek a napjaink. December 4-én értesített az írnok, hogy másnap szabadságra mehetek. Ez volt ám a nagy öröml! A karácsonyt a családom körében tölthetem. Amikor a Vereckei hágón átérve Lavocsne állomáson megállt a vonat, kaptam valakitől egy karácsonyi fenyőt és azt díszítettük fel ott-hon. Szabadságom leteltével visszaindultam. Sok csomagot vittem magammal, melyeket néhány bajtársamnak küldtek.

Szerencsésen visszaérkeztem az alakulathoz. Pár nap múlva észleltük az oroszok mozgólódását, és ezért felkészültünk a támadás fogadására. Azt tapasztaltuk, hogy támadás előtt berúgtak hajnalra és ilyenkor daloltak, s ezzel elárulták magukat. Valóban úgy is történt. 1943. január 12-én hajnalban elszabadult a pokol. Jöttek és jöttek, olyan erővel, hogy nem

bírtuk feltaróztatni őket. Közvetlen irányítással lőttük a tankokat. A nagy hóban csak tankokkal támadtak bennünket. A lövedékeket felhasználtuk, utánpótlást nem kaptunk, a lövegeket nem tudtuk elvinni, így megsemmisítettük azokat, és az állásainkat feladva visszavonultunk. Este egy faluban szállásoltuk el magunkat éjszakára. Egy Szepesi nevű tüzér szanitéc megsérült és belehalt sérülésébe. Reggel, amikor el akartuk temetni, parancsot kaptunk, hogy készüljünk fel egész napos útra, tovább kell mennünk, mert a románok és az olaszok is otthagyták az állásaikat és félő, hogy az oroszok bekerítenek.

Azt mondták, hogy meg se álljunk addig, amíg el nem érjük Alekszejevkát, ott biztonságban leszünk. Délután értünk Alekszejevkába. Már szürkület volt. A város közepén magas rangú tisztek irányították a katonákat. Az egyik tiszt mondta nekünk, hogy itt nem szabad megszállni, mert az ellenség bekeríti a várost és mindnyájan itt maradunk. Kérte a katonákat, hogy tartsanak ki és menjenek tovább a kb. 25 km-re lévő városba, melynek a nevére már nem emlékszem. Úgy este 10-11 óra tájban érkeztünk meg. Nagyon sok katona volt már a városban, német, olasz, román és magyar. Mi is beszállásoltuk magunkat, hogy a két napi fáradtságot kissé kipihenjük. Mi hárman tüzérek egy családi házba mentünk be, itt még nem voltak katonák. A család otthon volt és mondták, hogy az oroszok közel vannak. Bementünk a szobába és kezdtük levenni a lábbelinket, hogy a lábunk megpihenjen. Jó meleg volt bent. Később még sokan jöttek utánunk, németek és mások, úgyhogy a szoba megtelt. Még a földön is feküdtek.

Ennivalónk volt még és megvacsoráztunk. Nekem volt még jó hazai pálinkám, abból nyeltünk egy keveset. Jól aludtunk. Úgy hajnal három óra tájt beszél a házigazda, hogy jönnek az oroszok. Persze rögtön felébredtünk és mindenki igyekezett kimenekülni a szobából. Mivel mi tüzérek elsőként szállásoltuk be magunkat, messze kerültünk az ajtótól, így a menekülésnél utolsóként tudtuk elhagyni a szobát. Már az udvaron sok ruszki volt. Két bajtársamat elfogták. Égett a város. Láttam, hogy az oroszok milyen irányból lönek, így meg tudtam határozni, hogy merre meneküljek. Kiérve az utcára mindenhol a mene-

külö bajtársakat láttam. Megálltam egy pillanatra, hogy nem látok-e ismerőst. Ekkor érkezett elém egy lovas szánon három gyalogos. A szán meg volt rakva bőröndökkel. Megkérdeztem tőlük, hogy kié: a zászlósé, az őrmesteré és így tovább. Akkor én elkezdtem ledobálni a bőröndöket és szinte parancsként utasítottam a hajtót, hogy a menetelő oszlopot mellőzze ki. Az oszlop előttünk már nagyon hosszú volt. Végig láttunk, mert a világítólovedékek teljesen megvilágították a tájat. Gondoltam, mire megvirrad, négyen az üres szánnal az útról letérve a nagy hó ellenére sokat tudunk haladni. A hajtó megértette szándékomat és mire kivirradt, már messze jártunk a megtámadt várostól. A napfényes téiben a szánról leszálltam és ismerősöket kerestem, de nem találtam. Összeverődve kis csoportokba, haladt a menetoszlop, melybe én is beálltam az ismeretlen bajtársak közé és gyalog folytattam az utat. A látvány nagyon szomorú volt. Elhagyott autók, megfagyott emberek és lovak, rongyos ruhában fázó munkaszolgálatosok.

Délután elértem az alakulatom egy részét. Szerencsémre éppen a vonatosztagot a konyhával, és elláttak étellel, sőt még egy kis rumot is kaptunk, mert egyre többen lettünk. Itt ért utól az a bajtárs, aki az első éjszaka velem volt. Elmondta, hogy az oroszok bent találták a lakásban és bezárták a kamrába. Ő ugyanis tudott velük beszélni, mert ruszín nemzetiségű volt. A másik bajtársat magukkal vitték. Ő viszont az ablakon kimászott és utánunk jött. Innen tovább mentünk Bugyonnij város irányába.

Osztrogozsszk városába tartottunk, de az oroszok elfoglalták, így a végtelen hosszú menetoszlop megállt az út mentén. Itt gyülekeztünk. Osztrogozsszk felől tisztek jöttek gépkocsikkal és önkénteseket toboroztak a városban való áttöréshez, mivel nem volt más útvonal. hogy a gyűrűből kimentsük magunkat. Akiknek nem volt megbízásuk, pl. kocsis, ló, autó, konyha, többen vállaltuk az áttörést. Gépkocsikon előre szállítottak a kiindulási helyre, majd alkonyatkor elindultunk gépkocsikon és harckocsikon a városba vezető úton, hogy utat nyissunk a visszavonuló alakulatoknak. Az a gépkocsi, melyen én is voltam, már tűzharc nélkül vonulhatott be a városba. A lövöldö-

zés zaja még mindig hallatszott. Az úttest szélén halottak és jajgató sebesültek voltak. Tovább haladtunk át a városon és már virradt, mire kiértünk a városból. A gépkocsiról leszálltunk és gyalog folytattuk az utat a megadott irányba. Elmentünk egy nagy leégett raktár mellett és néhányan bementünk, hogy megnézzük, mi van benne. Ruhákat és élelmet találtunk. Én magamhoz vettem egy kilós kenyeret és mentem tovább. Mivel nagyon fáradt voltam, felkérérdzkedtem egy benzines hordókat szállító német gépkocsira. A hordók tetején fekve tettem meg az utat, mert az ülésen német katonák utaztak Bugyonnij városig, ahova dél körül érkeztem. Gyönyörűen sütött a nap. A főtéren sok katona volt, szólt a déli harangszó. Voltak irányító tábori csendőrök, akik megmondták, hogy hol lehet étkezni és merre kell tovább menni. Már estefelé volt, amikor elindultunk Sztarij Oszkol (az Alekszejevka, Bugyonnij útvonalat figyelembe véve, itt Novij Oszkolról lehet szó, mert Sztarij Oszkol jóval északabbra van a folyó mellett) irányába. Egész éjjel gyalogoltunk a nagy hómezőn. Szép holdfényes éjszaka volt. Itt találkoztam Turai Istvánnal. Nagyon örültünk, hogy láttuk egymást. Még volt a hazai élelemből és egy kis kisüsti is, megkínáltam és együtt meneteltünk tovább.

Sztarij Oszkolban mindenki kereste az alakulatát. Sokan keresték a bajtársaikat hangszórón keresztül. A tüzéreket is toborozták, hogy hol jelentkezzenek. Miután annyian összegyűltünk, hogy egy ütőképes alakulat összeállt, autóra szálltunk és a befagyott Oszkol folyó nyugati oldalán Novij Oszkol városnál letáboroztunk, hogy az utánunk visszavonuló csapatokat tüzérségi védelemben részesítsük, hogy a folyón túl az öreg városban gyülekező bajtársak átkelhessenek a várost kettészelő folyón.

Én a második napon rosszul éreztem magam — és mivel élelmezést a városban kaptunk — engedélyt kértem az ütegparancsnoktól, hogy orvoshoz mehessenek, az élelemért küldött autón. Ő elengedett. Mit ad Isten; a város központjában, ahol az orvosi rendelés és az élelmezés volt, találkoztam a tüzér csapatom tagjaival, amint gyülekeztek, és nekik útravaló élelmet, kávé és teát osztottak. Érdeklődtem tőlük, hogy merre

indulnak. Mondták, hogy végleg visszavonulnak. Ekkor meglepődtem, hogy nekem meg itt kell maradni. Még a betegségem is kezdett elmúlni. Megtaláltam a zászlós urat, akihez mi, a lövegkezelők tartoztunk és kértem, hogy mehessek én is vissza az alakulattal. Megkérdezte, hogy hol voltam eddig, mire én elmondtam, hogy hol kaptam beosztást. Azt kérdezte, hogy tudom-e mi a következménye a parancs megtagadásának? Igen, tudom — válaszoltam. Erre ő azt mondta. „Én nem akarok erről tudomást venni, tegyen, ahogy jónak látja.” Én ezután beálltam a sor közepére, Takács János mellé és az alakulat elindult. Arra vigyáztam, hogy azok a bajtársak meg ne lássanak, akikkel be voltam osztva a folyó túlsó partján. Az Oszkol folyó pontonhídján áthaladva végig arra kértem a jó Istent, a nyugati hídfőnél ne hogy meglássanak az ismerősök, mert akkor végem van. Lehet, hogy talán még nem ért vissza a vételező kocsi, amelyikkel elmentem. Miután jó messzire elhagytuk a befagyott folyót és a hidat, felsóhajtottam és hálát adtam az Istennek, hogy talán a legnehezebbjén átsegített. Úgy éreztem, hogy együtt az alakulattal ezután már biztonságban vagyok.

1943 január vége volt. Kikerültünk az orosz támadás veszélyeztette területről. A harmadik hete tartó visszavonulás megviselte az embereket. A hatalmas hómezőn fáradt és lerongyolódott katonák és munkaszolgálatosok vonultak hosszú sorban. Megfagyott lovak heverték az út szélén. Azt hiszem, parancs volt arra, hogy aki kiáll és az utat nem tudja folytatni, azt fejbe kell lőni, hogy ne szenvedjen tovább. Ez elfogadott rendelkezés volt. Mindenkit figyelmeztettek, hogy pihenés esetén nem szabad elaludni, mert abban a hidegben 10 perc alatt megfagy. Hogy a pihenés alkalmával milyen veszély leselkedik az emberre, arról magam is meggyőződtem. Körülbelül 3 méteres hófalak között vonultunk és pihenőt tartottunk, csak az eget lehetett látni. Nagyon fáradt voltam, nekidőltem a hófalnak és olyan kellemes meleg érzés szállt rám, hogy szinte jól esett, de eszembe jutott, hogy nem szabad elaludni. Egy-mást ébresztgettük. Napokig tartott az út, míg Belgorod városba értünk. Az éjszakákat az útba eső falvakbaan töltöttük. A katonai kenyérzsákomban még mindig volt egy kis élelem, de

a kenyér annyira megfagyott, hogy késsel nem lehetett vágni, ezért a szuronnyal próbáltam letörni egy darabot, de kiugrott a szurony és a bal kezembe fúródott. Ez Belgorodba érkezésünk előtti napon történt. A városban 41 fokos hideget mértek. Jelenttem az ütegparancsnoknak, hogy megsebesültem. Mondta, hogy a városban van kórház, menjek, köttessem be a kezem. A kórház egy nagy kastélyban volt. A hallban, amint megláttam a lefagyott kézzel, lábbal és füllel szalmán fekvő betegeket, nagyon megijedtem és semmiképpen nem kívántam ottmaradni.

Velem együtt jött egy Hajdú nevű bajtárs, akit gyomorbántalmak miatt engedtek a kórházba. Megítélésem szerint szimuláns volt, mert mondta útközben, hogy ő haza akar menni. Megvizsgálták és mondták neki, hogy bentmaradhat, és pár nap múlva a kórházat Dnyepropetrovszkból vasúton hazateleptetik. Mikor a kezem bekötötték, velem is közölték, hogy maradhatok, de én nem maradtam, mert féltem, hogy a sok beteg mellett nem férek fel a szerelvényre, nem vállaltam a bizonytalanságot. Már késő délután volt, amikor az alakulatot utolértem a városon kívül. Nem vártak ránk, mert azt hitték, hogy mind a ketten bent maradtunk a kórházban. Kemenes százados úr nagyon meglepődött, amikor jelentkeztem nála, hogy megérkeztem.

Úgy emlékszem, hogy Belgorod után egy városban pihenőt tartottunk, ahol a második magyar hadsereg megmaradt alakulatai összegyűltek és Jány Gusztáv vezérezredes, a hadsereg főparancsnoka parancsát olvasták fel, melyben szidalmazta a hadsereget, hogy az szétszűllött. Úgy emlékszem, azokban a napokban előállítottak egy — általuk szököttnek mondott — katonát, akit a katonai bíróság golyó általi halálra ítélt. Az ítéletet a város szélén végrehajtották, melyen nekünk katonának is jelen kellett lenni. Pár nappal később Jány hadsereggyalázó parancsát visszavonták.

Ekkor már tudtuk, hogy visszavonulunk Kijevig, de addig még hosszú volt az út. Február közepe lehetett és már Kijev előtt jártunk, mikor olyan fáradtnak éreztem magam, hogy nem bírtam tovább a gyaloglást. Mielőtt éjjeli pihenőre a falu-

ba beértünk volna, egy kút volt az út mellett és én rátámaszkodtam a kávájára és mondtam a fiúknak, hogy nem bírom tovább. Ekkor kézen fogtak és kényszerítettek, hogy menjek tovább. Az egyikük Takács János volt. Haza kell érned! mondták és karonfogva vittek be a faluba az éjszakai pihenő helyére. Egy molnár családhoz szállásoltuk be magunkat négyen. A szoba padlójára szalmát terítettek és azon pihentünk. Szerencsére itt három napig maradtunk. Az orosz molnár felesége beteg volt. A lánya külön főzött neki. A bajtársak közölték, hogy beteg vagyok, és ők engem is elláttak főtt étellel. A három nap elég volt ahhoz, hogy kissé megerősödjek. A következő faluban tartott pihenő alkalmával az ebéd után még az asztal körül ültünk, mikor nyílik az ajtó és belép rajta Józsi öcsém és Kárpi István. Ők a törzs állományában voltak és amikor megtudták, hogy mi is odaérkeztünk, felkerestek, hogy a további útra élelemmel lássanak el. A találkozás az öcsémmel igazán jólesett, és erőt adott a további úthoz.

Úgy február végén vagy március elején érkeztünk egy kisebb városba Kijev mellett, ahol végleges tartózkodásra rendezkedtünk be. Itt naponta végeztünk karbantartást, takarítást. Vasárnaponként a templomba is elmentünk. A város környékén a határban járőrszemléket tartottunk, úgynevezett partizán szemlét. Én másodmagammal egy négytagú családnál kaptam szállást. A család fiatal tagjai a kemence tetején aludtak, mi az asztal körüli lócán. Csak egy pokróc volt a fekhelyünk körülbelül két hónapig. Közben elérkezett a húsvét, mely igazi meglepetéssel szolgált. A család hajnalban elment a feltámasztási szertartásra. Mi pedig elmentünk, mint minden reggel, a parancskihirdetésre és reggelizni. Amikor visszatérve beléptünk a lakásba, a család az asztal körül ülve várt ránk, hogy közösen fogyasszuk el a húsvéti szentelt eledelt. A meglepetéshez az is hozzájárult, hogy az asztalon a nálunk ilyenkor megszokott étel sorakozott: sonka, tojás, kolbász, kalács, savanyú, torma, bor, pálinka. Természetesen a meghívást elfogadtuk. Nem tudtuk, hogy mikor készültek fel a húsvétra ilyen bőséggel, hogy mi semmit sem vettünk belőle észre. Ilyen barátságban telt az idő, amikor 1943. április 29-én jött a pa-

rancs, hogy május 1-jén Kijevbe vonulunk, bevagonírozunk és hazamegyünk. Így érkeztünk meg 1943. május 15-én Magyarországra. A miskolci Szentpéteri kapui légvédelmi laktanyában karanténban tartottak minket egy hónapig, megfigyelés alatt. Utólag megjegyzem, hogy a fronton 1942. augusztusában megkérdeztük az első tisztet, Potoczki János főhadnagyot, aki újságíró volt, hogy miért kell nekünk itt harcolni? Ő azt felelte, hogy az oroszok ne jöjjenek Magyarországra. Most 1991-ben már tudjuk, hogy igaza volt, mert már tudjuk, hogy mi lett az ittlétük eredménye.

Visszaemlékezésem hiányos, mert a miskolci karanténban töltött idő alatt a kártyás bajtársak a pénzemmel együtt elemelték a feljegyzéseimet.

VINCZE JÓZSEF: „Nekünk nagy szerencsénk volt...”

1940-ben vonultam be katonának. Én is elindultam az alakulattal Erdély felé, hogy részt vegyek a megszállásban, de csak a határig jutottam, mert onnan visszahívtak és leszereltek. Mint később kiderült, tévedésből történt a leszerelgetésem.

1942-ben ismét behívtak, és a frontra is kivitték az alakulatunkat. A VII. légvédelmi tüzérosztályhoz vonultam be Miskolcra. Ez a Gömöri pályaudvar mellett volt. Rádiós voltam a törzsben, egy R3-as rádió kezelése volt a feladatom.

Az alakulatunkat Csehszlovákia felé szállították ki a frontra, s a vonatunk a Vág völgyén ment a Szovjetunió felé. Amikor elértük a csehszlovák határt, elszedték az összes lőszer tőlünk, mert nem volt olyan jó a kapcsolat a csehekkel. Állítólag korábban voltak összetűzések a szlovák lakosság és a kivonuló magyar katonák között. Majdnem két hétig utaztunk a vonaton. Sztarij Oszkolnál rakodtunk ki. Onnan gépkocsikkal folytattuk az utunkat. Német Marmon kocsik voltak a személyszállításra. A figyelőknek, akik kijártak a terepre, négy kerék meghajtású Botond gépkocsi állt a rendelkezésükre.

A törzs Korotojak településen rendezkedett be, míg a lövegek kb. 25 kilométerrel voltak keletebbre, a Donhoz közel. Egy adott terület légvédelmét láttuk el. A légvédelmi tüzérosztály egy ágyús ütegből és két gépágyús ütegből állt. Két szakaszból állt egy-egy gépágyús üteg, egy szakasznál pedig négy-négy gépágyú volt. Az ágyús üteg négy ágyúból állt. Az én feladatom az volt, hogy a rádión beérkezett híreket, parancsokat továbbítsam a parancsnoknak.

A nagy támadás előtt a bátyám meglátogattam, akkor éppen beteg volt. Ez újév után volt pár nappal, de akkor még csend volt. Mi 1943. január 20-a körül indultunk el visszafelé, de a lövöldözés korábban megkezdődött. Mindig közelebb és közelebb ért a harc zaja, s egyszer csak jön gépkocsival egy német tiszt, s azt mondja: mit csinálunk mi itt, körül vagyunk

zárva. A német tiszttól kellett megtudnunk, hogy be vagyunk kerítve. Akkor összepakoltunk és elindultunk visszafelé. A visszavonuláskor olyan hófúvások voltak, hogy az út két oldalán három méter magas hófalak emelkedtek. Az utat meg kellett takarítani a hótól és a megfagyott emberi tetemektől, hogy tovább tudjunk haladni a gépkocsikkal.

Nem emlékszem, hogy melyik városban volt, ahol úgy éreztük, hogy nincs tovább, mert körül vagyunk zárva. Az irányító tisztet ott lőtték le mellettünk a partizánok. Szerencsénkre másnapra kinyitották a gyűrűt és tovább tudtunk haladni. Nekünk nagy szerencsénk volt, hogy végig gépkocsival tudtunk visszavonulni. Ott kint ami tönkre ment! A mi légvédelmi ágyúink mind ott maradtak, nem tudom, hogy gépágyú jött-e vissza, és ahol raktárak voltak, ott kávéban, lisztben meg cukorban mászkáltak az emberek, mert szét volt szórva, mint a pelyva.

Minket nem próbáltak soha újra bevetni az oroszok ellen. Nekünk egy Wenke nevű ezredes volt a parancsnokunk, és ő annyira kiállt mellettünk, és megvédett minket.*

A mi ellátásunk jó volt, és olyan szerencsések voltunk, hogy a visszavonuláskor sem éhezünk.

Mikor jöttünk visszafelé, még egyszer találkoztam a bátyámmal. Az egyik településre amikor beértünk, valahol Ukrajnában, hallottam, hogy a bátyám ütege is ott tart pihenőt. Elindultam, hogy megkeressem. Itt találkoztam Takács Jánossal és ő vezetett el ahhoz a házhoz, ahol a bátyám volt. Ahogy kinyitom az ajtót, sötét volt bent, de a hangomról megismert a bátyám. Örültem, hogy újra találkoztunk, és annak is, hogy edelényi ismerőssel találkoztam, mert akkor már több edelényi katona haláláról tudtam.

1943. májusában értünk haza. Én akkor leszereltem és a diósgyőri vasgyár húsüzemében helyezkedtem el. A vasgyár hadiüzem volt, s talán ennek köszönhetem, hogy nem vittek el többé katonának. A fronton a nagy hidegben átfagytam, és nem is tudom, hogy tudtam így helyrejönni.

* Wenke Ferenc alezredes volt a VII. légvédelmi tüzérsztály parancsnoka.

PARÁDI KÁROLY: „Lelkileg is nagyon megtörtek voltak az emberek”

1936. január 21-én soroztak be katonának. Az egrí 14. gyalogezred első zászlóaljához kerültem. Nagyon szerettem a katonaéletet, és régen vágytam erre az időre. A hivatásos állományba akkor igen nehéz volt bekerülni, mert igen csekély létszámot vittek el Jutasra a tiszthelyettes-képző iskolába. Egerből 1936-ban csak egy főt, 1937-ben pedig két főt isko-láztak be, és így később került rám a sor.

Jutason olyan kiképzés volt, amit máshol nem kapott meg az ember, de még ezt is ki kellett egészíteni az embernek a saját szorgalmával. Tisztában kellett lenni a neveléssel, a vezetési gyakorlatával, térképolvasással, a terepen való eligazodással, tájoló használatával — akár éjszaka is. 1941-ben végeztem Jutason, és őrmester lettem. Így hivatásos katona lettem, és arra a pályára léptem, amit mindig szerettem volna.

Egerben szakaszparancsnok-helyettes voltam, de ha nem volt meg a tiszti létszám, akkor szakaszparancsnokként tevékenykedtem, de leginkább oktató voltam a tisztesképző iskolánál, ahol korábban magam is végeztem.

Elvégeztették velem a vonatparancsnoki tanfolyamot, ami Miskolcon volt. 1937-ben hathetes tanfolyam volt, aratási időben, mikor a katonák elmentek onnan is aratási szabadságra, és szabadok voltak a lovak. Meg kellett tanulni a csapathoz is, mert a csapatnak is volt vonata, s úgy érezték, hogy erre is ki kell képezni valakit.

A tanfolyamon meg kellett tanulni a ló „felépítését”, az országos járművek — melyet parasztosan szekérnek hívnak — részeit, a lószerszámokat, a hatos fogatnál a szerszámokat, a lovak ellátását, a járművek hajtását és még sok más egyebet. Különösképpen nagy hangsúlyt fektettek a lovaglásra.

Minden ezrednek volt vonata, és mindegyiknek volt egy tiszt parancsnoka. Az ezredtörzsnél úgy volt, hogy a közvetlenekkel együtt volt egy külön vonat, melynek volt egy tiszt helyettes parancsnoka, aki egyben az ezredvonat parancsnok helyettese volt. Itt már harmincöt járműről volt szó, amihez hetven ló tartozott. Hozzá tartozott a jelentőlovas egység is, amely 10-12 lóval volt ellátva. Azok szerszámai, és azonkívül az országos járművekhez pótkerekek, pótkatrészek, a lovaknak 2-2 pár tartalék patkó, kerékkötő láncok, kaszák a takarmánybiztosításhoz. A törzsnek volt öt kovácsa, három kerégyártója és szíjgyártója, akik a javítást végezték. Ez a 14. gyalogezred törzsének vonata volt. Itt voltak málhakocsik, sebesültszállító-kocsik, konyhakocsik, távbeszélő század kocsija, a zenészek kocsija és felvételező kocsik, melyek a hadosztály vételező helyéről szállították az élelmet az ezredhez, és innen osztották tovább a zászlóaljakra.

1942-ben, amikor megkaptuk a parancsot a frontra vonulásról, akkor kerültem a törzsvonat élére. Tudomásom nélkül kerültem oda, mert amikor az elosztás volt, nekem nem volt beosztásom. Kérdeztem a szakaszparancsnokom, hogy velem akkor mi lesz? Ő azt mondta, hogy majd lesz velem valami. Akkor elkerültem az egyik egységünkhöz, de ott sem volt beosztásom. Majd pár nap múlva megjött a parancs, hogy azonnal vonuljak be az ezredtörzshöz, mert az ezredtörzs vonatának a parancsnoka leszek.

Akkor már vonultak be a járművek a községekből, mint a nagyvásárban. Az átvétel az emberektől nem az én feladatom volt, nem nekem kellett megnézni, hogy a szekér meg a ló megfelel-e. Én csak utána vettem át a lovakat és a szekereket, darabszámba. Ezeket a környező falvak parasztjaitól vették el, hisz a honvédségnek csekély eszköze volt, s ez a mozgósításhoz kevés volt. Mikor minden megvolt, vártuk, hogy mi történik.

Aztán megérkezett a parancs, és kivonultunk a vasútállomásra, hogy bevagonírozunk. A vonatparancsnoki tanfolyamon megtanultuk azt is, hogyan kell a vagonban elhelyezni a járműveket és a lovakat. A vagonba az egy oldalra kerülő

négy lovat egyszerre kellett bevezetni, mert külön-külön nem tudnak egymástól elfordulni. A hajtók ott aludtak a lovakkal, nyitott ajtónál, mert meleg volt. Ez körülbelül 1942 május végén volt.

Mi nem a szovjet határ felé mentünk, mert arra nagy volt a forgalom a háborús események miatt, hanem felmentünk egészen a balti államok felé és onnan fordultunk be Oroszország irányába. A városok neveire — melyeken keresztül mentünk — ma már nem emlékszem. Kifelé elég gyorsan mentünk, de mégiscsak meg kellett állni imitt-amott, hol ezért, hol azért. Sok helyen csak egy sínpár volt, mert a többit tönkretették, s ezért nem tudtunk haladni. Ekkor már elég sokat láttam a háború pusztításaiból. Az ottani vidéken nagy szegénységet tapasztaltam, s ez láthatóan nem a háború miatt volt elsősorban. Jó idő volt, nyitott vagonban utaztam, mert mindig szerettem széjjelnézni. Gyülekezőhelyre mentünk ki. A kivagónírozásunk Kurszkban történt. Innentől „tengelyen” utaztunk, vagyis fogatolva. Nem olyan túl messze volt a turnevói erdő. Folyt ott egy folyó, körülbelül akkora, mint a Hernád. Az erdőben gyülekeztünk, majd innen továbbmentünk Tyimen át Kocsetovkába. Kocsetovkán csak addig voltunk, amíg az ezredünk összegyűlt, és az utánpótlások is megérkeztek. Az egyéb szerelvények nem velünk érkeztek közvetlenül, hanem utánunk jöttek. Onnan indultunk el a kijelölt harcálláspontunkra, ahová július vége felé értünk ki. A hadosztálytörzs és az ezredtörzs Masztjunyino nevű faluban rendezte be a harcálláspontját. A tüzéség és a gyalogság Novo-Uszpenkán volt. Novo-Uszpenkától délkeletre Uriv, északkeletre Sztorozsevoje volt, mely települések akkor még az oroszok kezén voltak. A Don innenső partján lévő magaslatokon helyezkedtek el az oroszok, és innen jól belátták azt a területet, ahol mi helyezkedtünk el. Valószínű, hogy ezért is volt később szükség arra, hogy visszaszorítsuk őket a Don túlsó oldalára.

A Don partja meredek volt. Az első támadás augusztus tizedike táján volt, s ez nem mondható sikeresnek. Még ki se pihente magát az ezred a gyalogmenet után. Mi magyarok nem voltunk kellőképpen felkészítve, hisz velünk szemben

még vadászpuska sem sült el, nem olyan nehézfegyverek, mint amivel az oroszok is rendelkeztek. Voltak nekünk is, de a támadó félnek több nehézfegyverre van szüksége. Nem volt megfelelő tüzérségi előkészítés. Legalább kétszeresnek kell lenni a tüzérőnek támadásnál, mint védelemnél, egy órával meg kell kezdeni a támadás előtt, és veretni kell az első vonalat, hogy akik ott vannak, azok ne tudjanak ott maradni, vagy olyan bomlás legyen közöttük, hogy a támadó felet ne veszélyeztessék annyira, mert az oda beásott fegyvereket meg kellett semmisítenie a tüzérségi előkészítésnek. Akkor már volt légi harc is. Emlékszem, légitámadás is volt az orosz állások ellen, de az sem volt sikeres, mint ahogy maga a támadás sem.

Egész nap ment a támadás, egész estig. Emlékszem, a sötétben úgy összekeveredtünk, hogy az oroszok sem tudták, hogy hol tartanak, Hol a magyar, hol az orosz ment előre. A sötétben meg beszélgettek, és a beszédről ítélve, hol az orosz, hol a magyar ijedt meg, hogy túlerőre kap. Így az történt, hogy visszajött, mert azt hitte, hogy csak ő van azon a helyen. Sok katona el is hagyta a helyét, nem is tudatosan, hisz képzetlenek voltak. Én amikor ezekkel találkoztam, kérdeztem tőlük, hogy mi van odakinn? Akkor mondták, hogy ennyien maradtunk egy századból. Amaz is azt mondta, emez is azt mondta. Én mindjárt mondom az ezred vonatparancsnokának, meg ott volt a másod-segédtsz is az ezredtől, hogy tessék már kiszólni az ezredes úrhoz, hogy mégis, mi van ott. Az ezredes úr azt felelte kintről, hogy nincs semmi, mindenki a helyén van. Mondom ezeknek az embereknek, hogy mindenki a helyén van, térjenek vissza ők is minél előbb a helyükre, mert keresni fogják őket. Az olyan embert, aki nem vett még részt harcban, meglepetésként érte ez a nagy ellentámadás. Nem megszólás ez, mert ezzel mindenki így van. Gyengének bizonyultunk ezzel a nagy nemzettel szemben, és még német segítséggel, ők végezték a repülő támadást, sem tudtuk kivetni őket az állásaikból.

Én ezredtörzs vonatparancsnoka voltam. Mi az ellátást biztosítottuk a törzs állományának. A századoknak öt országos járműve volt (konyhakocsi, lőszerszállító, stb.).

A második támadás szeptemberben volt, és akkor jutottunk ki a Donhoz, és az állásainktól jobbra lévő magaslat kivételével, átszorítottuk az oroszokat a túlsó partra. Én végiglátogattam ezt a vonalat, tehát saját szememmel figyeltem a Don vidékét. Ott volt egy ismerős századparancsnok, aki a géppuskások parancsnoka volt. Állva üdvözöltem, ő erre szól, hogy Károly, hajolj le, mert idelőnek! Látom, hogy nem olyan nagy közöttünk a távolság, biztos látnak engem. Szétnéztem azon a helyen, egy-két harckocsi volt kilőve.

Amikor látszott, hogy a telet ott fogjuk tölteni, mert biztosan uraljuk azt a részt, hozzá kellett kezdeni a téli szállás elkészítéséhez. A törzs ácsmunkához értő embereihez a századokból verbuváltunk famunkához értő embereket, és az erdőből kivágott fákból összezsapolták a bunkerek vázát, összejegyezték, szétszedték, azután kivitték esténként lovasszekérrel az első vonalba. A kiszállított kb. 250-300 cm-es bunkervázakat a helyén összerakták, fával kibélelték, majd földdel befedték. Ez is jó ideig eltartott, amíg az ezred bunkerei elkészültek. A bunkereket lövészárkokkal kötötték össze. Kivülálló nem tudja magát beleélni ebbe a helyzetbe. Siralmas állapot ez. Ha esik az eső, nagy sár van a lövészárkokban, ha lőni akarnak, feljebb kell állni. A lövészárkokba kis zsompokat csináltak, ahová az esővíz összefolyt, és a csajkával merték ki a vizet, mivel más erre alkalmas edény nem volt. Sokáig tartott ez a munka, de mégis hasznos volt. Támadás nem volt. Vállalkozások voltak csak, nyugtalanítás és tájékozódás céljából, valamint úgynevezett „nyelvszerzés” céljából. Az oroszok is vezettek vállalkozásokat a magaslatról.

A télen voltak sível felszerelt csapatok, de az mit sem ért. A harci egységeink között voltak úgynevezett gyors csapatok is, ebbe belevetették a huszárságot és a kerékpárosokat is, amik ott semmit sem értek, mert ismeretlen fogalom volt a kövezett út.

1943. január 12-én az oroszok támadást indítottak az állásaink ellen. Nagy hó volt, és a hideg bizony már harminc fokonál tartott. Azoknak az embereknek, akik már hónapok óta ott vannak abban a szűk helyben, nincs meg a tréningje, így

nincs megfelelő erőnlétük. Az is baj volt, legalábbis nálunk magyaroknál így volt, nem tudom hogy máshol is így volt-e, hogy az ételmiszer minél kijebb került, annál kevesebb jutott az embereknek az elosztásnál. Mindenki egyformán számolták az adagot hátul is meg elől is, de az elosztásnál megcsontkították, el-elcsíptek belőle. Kint feljavított étel kellene, vagy dupla kaja. Ez is hozzájárult, hogy fizikailag leromlottak az emberek. Fűtőanyag se nagyon volt. Ezeket az embereket könnyű volt kivetni az állásainkból.

Nem szervezeten vonultak visszafelé. A fáradtság kiütközött az embereken. 15-20 kilométer után már alig bírták magukat vonszolni. Túlnyomó része az embereknek ezt a strapát már nem bírta. Megálltak pihenni, és leültek egy tuskóra, vagy csak egy földkupacra, s abban a hidegben — akkor már harminc fok fölött volt a hideg — elálmosodtak és elaludtak. Ha nem keltették fel, akkor fájdalommentesen kihűlt és megfagyott. És ilyen számtalan volt, a saját szememmel láttam. Az út szélén voltak kiállva, valamihez hozzádőlve, némelyikük a földön fekvő. A fáradt, nem megfelelően táplált emberek hamar megfagytak.

A legtöbb embernél volt kenyér, de olyan keményre fagyott, mint a kavics. A konzervet sem lehetett megenni. Aki nem volt elég tartalék energiája, az nem bírta addig, hogy majd eszik valahol, ahol melegedhet, mert ott sehol nem volt második vonal, utánunk meg mindig jöttek az oroszok. Nem tudtunk sehol eltölteni hosszabb pihenőidőt. Voltak még bevetések is, hogy ne tudjanak minden ellenállás nélkül előretörni az oroszok. Összeszedték a visszavonuló embereket, és bevetésre kellett menni. Fárasztó volt. Porhó volt. Maró volt a hideg, mint a tűz, úgy égetett.

A mi ezredünk teljesen szétesett. A hadosztályunk is szétesett, bevetésre már nem nagyon volt alkalmas. Lelkiileg is nagyon megtörték voltak az emberek.

A két lábam ujjai megfagytak, és kórházba utaltak. Dura-kován kerültem kórházvonatra. Még ez is veszélyes volt, mert mire odakerültünk, akkor az állomáson, ahol már estétől másnap délutánig vonultunk, közlik velünk, hogy nem indulhat a

vonat, mert három orosz harckocsi áttört, és felrobbantották a sínt, kb. 3 órába tart, míg kijavítják. Igen ám, de a harckocsik még nem mentek vissza. Azt mondták nekünk; aki úgy gondolja, hogy tud valahogy menni, az induljon el gyalog, majd a szerelvény utóléri. Magam sem bírtam a zártságot soha, és időnként bombatámadás is érte az állomást, és ilyenkor géppuskával is lőtték a repülőőről a szerelvényt. Gondoltam, jobb kint meghalni. A támadáskor mindenki imádkozott. Eszembe jutott, hogy vajon máskor is imádkoznak-e, vagy csak most az életvesztésben. Amikor elindultam, előttem már ment 20-30 ember. Azok egyszer csak kiabálnak, hogy menjünk le a vasútról. Hát még úgy feltűnt, hogy minek menjünk le a vasútról, mikor csak itt alkalmas az út a gyaloglásra. Hát jöttek velünk szemben az orosz harckocsik a vasúton. A töltés mellett holt tér volt, ahová nem tudtak lőni a harckocsik. Össze is gyűltünk itt jó néhányan. Na mondom, itt a vég, ahogy jöttek még mindig előre. Akkor jön három repülőgép. Na mondom, még csak ez hiányzott, hogy közénk lőjenek. Felnézek, látom, hogy német gépek. Ekkor meggyőződhettem arról, hogy mit tudnak ezek a zuhanóbombázók csinálni. Megfordultak ott fölöttünk, hogy mi van itt, miért áll ott az a sok ember. Észrevették a harckocsikat, hogy jönnek felénk. Ekkor aztán elkezdtek felfelé húzni, Gondoltam, viszik a hírt, hogy mi történt lent, de nem, hanem megfordultak és mint akit kilőttek, úgy zuhantak lefelé és mind a három harckocsit kibombázták.

Ezután újra elindultunk. Eljutottunk egy vasúti őrházhoz, ahol németek voltak. Nekem is sikerült bejutni. Nagyon éhes voltam, és a megfagyott kenyeret odanyomtam a rajkályhához, és a felengedett néhány millimétert lerágtam, majd újra felolvasztottam egy részt a kályha oldalán. Csak így lehetett enni a kenyérből.

Reggel jött egy repülőgép, amely elkezdte az őrházat bombázni, de szerencsére nem találta el. Jött aztán egy vonat, ami nyitott vagonokból állt, de mi arra is felkapaszkodtunk. Elmentünk olyan nyolc-tíz kilométert, de le akartunk fagyni, olyan hideg volt. Le is szállítottak minket valami állomás-félén, és mondták, hogy jön majd egy vonat, ami továbbvisz minket.

Kb. egy óra hosszat vártunk, amikor jött egy sebesülteket szállító vonat, talán az, amit otthagytunk, és arra felvettek bennünket, de csak azokat, akinek megvolt a kórházba szóló papírja.

Kurszkba kerültünk, ahol már kaptunk magyar személyszállító vagonokat, és azzal kecmergettünk haza. Útközben, valahol Ukrajnában egy állomáson megálltunk és fertőtlenítettek bennünket, a ruháinkat teljesen lesütötték, hogy megöljék az esetleges tetveinket. Nagyon jól elkészített fertőtlenítő volt. Százával fertőtlenítettek embereket.

Felvettük vissza a ruháinkat és elindultunk. Csak imitt-amott álltunk meg egy kis időre, és Kolozsvárra kerültünk egy kórházba. Itt azt mondták, hogy aki tud a lakóhelyéhez közelebbi kórházat, az írjon oda és ha ott vállalják, akkor elengedik. Telefonon meghívtam Egert, és a főorvos a hadikórházban ismert engem, mert amikor bent voltak az orvosok kiképzésen hat hetet, többször találkoztunk. Megismerte a nevem és három nap múlva Egerben voltam a hadikórházban, ahol 1943. májusáig voltam.

A kórházban visszakerültem a régi csapatomhoz. Addigra hazakerült a megmaradt állománya a tizennégyeseknek. Ekkor már nem töltötték fel a létszámot. A mi csapatunkat kivonták, de más csapatok még voltak Oroszországban. Tovább folytattuk a foglalkozásokat, a kiképzést.

Azt állapítottam meg, hogy itthon Magyarországon nem nagyon vették észre, hogy kinn a Donnál ilyen baj van, mert éppen úgy ment a vígság, mintha mi sem történt volna. Meg azt is megállapítottam, hogy nem kerültek ki a frontra azok a meleg, óvó cikkek, amit itthon gyűjtöttek. Sok akadálya volt annak. Már Ukrajnában megállították azzal, mi partizánvadászok vagyunk. A tiszti legények egy részét hazahozták a családnak. Oda nem jutott ki semmi, mert ha kijut, találkoztam volna vele, vagy a katonáim említették volna. Ha hozzánk nem jutott ki, akkor a frontra még úgy sem. Ha csomag érkezett otthonról, az kijutott.

Eltelt egy év. 1944. március 19-én a németek megszállták az országot. Na mondom, ha ezek jöttek, akkor nekünk mennünk kell. Úgy is lett. Mikor ők bejöttek, rá két napra összetartás volt az udvaron, nem is tudtuk, hogy miről van szó. Emlékszem rá, hogy egyszer csak bejött egy német autó, és az őrséget lefegyverezték.

A csapatnál, amikor visszakerültem, ugyanúgy szakaszparancsnok, vagy szakaszparancsnok-helyettes voltam, mint korábban. Ekkor már törzsőrmester voltam. Mikor újra harckészültségbe került a csapat, megint a törzsvonat parancsnoka lettem. Már békében megvolt mindenkinek a beosztása a háborús időszakra.

Akkor kimentünk újra, és Ukrajnában Halicsnál pakoltunk ki. Ez 1944 április végén volt, úgy húsvét táján indultunk. Sztanyiszlav fölött átmentünk a Dnyeszteren. Potok Zlotyi volt ott, nagyobb település. Előre mentünk Komorovci községbe és ide települt az ezredvonat törzse. A harcoló egységünk az első világháború vonalában, Komorovci és Szlibród között foglalt állást. Szlibródiban volt a parancsnokság. Védelmi állás volt, hisz az oroszok támadtak. Majd egyszer jött az értesítés, hogy vissza kell vonulni, bár előtte az volt a parancs, hogy innen nincs vissza, csak előre. Mi teljesen elszakadtunk a csapattól. Majdnem egy menetben mentünk, egészen át a Toronyai-hágón. Még aznap visszaparancsoltak, majd újra átmentünk a hágón. Beszorultunk a Kárpátokba. Hogy maradt-e ott közülünk valaki, azt nem tudom. A Kárpátokban maradtunk fenn, Szinevér községben, Felső-Szinevéren, amikor jött az értesítés augusztusban, hogy a románok „beadták a kulcsot” és menni kell Erdélybe. Föl kellett kerekednünk és Munkácson át vasúti vagonokban egészen Battonyára kerültünk. Battonyán gyorsan lekapkodtuk a szekereket. Innen Dombiratosra mentünk, majd Kunágotára és innen Újkígyóásra, ahol jó egy hetet töltötünk. De már akkor Erdélyből is curikk volt. Újkígyóstól a csapatvonattal nem tudtunk megállni, csak Cegléden. Addig csak akkor álltunk meg, ha torlódás volt, pl. Szajolon. Magyarországon tengelyen haladtunk. Az úton mindig fogytunk. Mire Pestre értünk, azt lehet mondani, hogy csak a törzsünk volt meg, a

csapatból alig voltak. Pesthidegkúton és Solymáron jó pár napot voltunk. A csapatvonat is fogyott, mert nem tudtunk mindent szállítani, és sok nehéz holmit hátrahagytunk.

Pestről a Dunántúlra mentünk, Nemespécselyre. Megalakult egy úgynevezett Balatoni zászlóalj, és ahhoz csatlakoztunk, annak lettünk a vonat része. A zászlóalj parancsnoka egy jól ismert kardvívó bajnok volt, vitéz Jekkefalusy alezredes. Elégé humoros ember volt. Ezeket bevetették Székesfehérvár körzetében. Csopakon töltöttünk közel egy hónapot. Onnantól többé nem is találkoztunk a Balatoni zászlóalj részeivel sem. Már akkor egyenesen Ausztria felé irányítottak. Mureknél léptük át a határt, talán virágvasárnap volt. Ott láttam azt, amit azok előtt hihetetlennek tartottam, 100 géppel támadtak a nyugatiak. Az égen hol Németország irányába ment 100 gép, hol pedig arról jött. Nem minket támadtak, hanem feljebb mentek Németországba.

Grazba megérkezve találkoztam azzal a hadnaggyal, aki Csopakon azt mondta nekem, hogy ha mi megindulunk onnan, akkor két hét múlva Erdélyben leszünk. Én megmondtam neki, hogy itt se leszünk. Erre letolt, azt hitte, hogy én valami hitehagyott vagyok hivatásos létemre, hogy így nyilatkozom. Én meg nem értettem, hogy ennyire nincs tisztában a helyzetünkkel? Vele találkoztam, és mondtam neki, hogy igen messze van ide Erdély. Nagyon meglepődött, és talán el is szégyellte magát, és én még hozzátettem, hogy itt se állunk meg, mert én a Dontól jövök, és már látom, hogy mi már csak akkor állunk meg, ha a szembejövők megállítanak, és már nincs hová mennünk. Hát igen, így is történt.

Akkor már a németekhez tartoztunk. Egy német gépesített és fogatolt egységhez kerültünk. Akkor már jó volt nekik a fogatolt egység is. Nekünk is menni kellett valahová, és Ausztriában kerültünk az irányításuk alá, mert valahonnan kellett el látást kapnunk. Mindkét félnek szüksége volt a másakra, és így mindenki jól járt. A háború végéig együtt voltunk. Mi nem keveredtünk harcba, és arról sem tudtunk, hogy merre folynak a harcok. Egészen Stájerig mentünk, de már azelőtt is találkoztunk amerikai katonákkal.

Sajnos nem tudtam, hogy hol kell átmenni a nyugati zónába, mert ha tudom, átmentem volna. Az Enns folyón kellett volna átmenni. Másnap tudtam meg, hogy éjfélig lehetett átmenni ellenőrzés nélkül. Hát kérem, itt maradtunk.

Nem volt semmi félnivalóm, a hazámat szerettem, semmi bűnöm nem volt. Jöttünk nyugodtan hazafelé. Egészen Sankt Pöltenig engedtek bennünket, még a járműveket is hoztuk, vagy húsz szekeret. Ott aztán már lepakoltattak. A köpenyeket a földre kellett teríteni és fejbőlövés terhe mellett mindent bele kellett pakolni, ami nálunk volt. A borotvám a zubbony újjába csúsztattam, és így sikerült megmenteni. Elvittek egy táborba, ott voltam vagy három napot. Voltunk vagy ötezren. Ott mondták, hogy elvisznek Sopronba, és majd ott kapunk dokumentet és megyünk haza. Ausztriából, ahogy jöttünk, már örök kísérték bennünket. Ez 1945. május 15-e körül volt. Ausztriában még lemaradhattunk volna, mert elengedtek vízért. Századonként csak egy-egy orosz katona kísért minket. Egyik helyen közénk kiabált egy magyar ajkú asszony: „magyarok, szökjön el közületek aki csak tud, mert kivisznek benneteket Oroszországba!” Nem hittük el. Hallottuk az angol rádióban, hogy a háborúnak vége van, nincs többé hadifogoly, mindenki térjen haza békés otthonába, és kezdje el a munkát. Ezt mondta a rádió. Ki gondolta, hogy itthonról meg elviszik az embert. Nem hittük. Pedig el kellett volna hinni. Ha elhisszük, biztos lemaradtunk volna nagyon sokan.

Beértünk Sopronba. Egyelőre nem vittek ki bennünket Kőhidára, ahol a tábor volt, lehet, hogy erősítést vártak. Mikor elindultunk és beláttam Sopronkőhidára, és megláttam a tábor körül a magasfigyelőket, no mondom, itt már dokumentet nem adnak, mert ahhoz nem szükséges az ilyesmi. Odakerültünk. Ott voltam három hónapot, amíg nyugatról jöttek. Két hét múlva ezeket vitték a Szovjetunióba. Amerikai és angol fogságból jöttek, volt aki szökött. Némelyik két nagy bőrönddel jött, de a táborban mindent elvettek. Hiába mondták nekik ott kint, hogy addig ne jöjjenek haza Magyarországra, amíg rend nem lesz.

Én ott maradtam a táborban századparancsnoki beosztásban. Vagy húszan törzsőrmesterek voltunk századparancsnoki

beosztásban. Körülbelül kétezren voltunk a táborban. Beosztásomnál fogva tudom, hogy mi történt az emberekkel. Az elszállított embereknek is azt hazudták az oroszok, hogy Debrecenben vagy Szegeden kapják meg a dokumentet. A magyarországi úthoz nem kellett volna úgy előkészíteni a vagonokat, hogy lyukat vágnak az aljába, az ablakok berácsoszásáról nem is beszélve. Tudtuk, hogy a Szovjetunióba viszik az embereket.

Később voltunk vagy húszezren. Nyugatról már nem jött több fogoly. A betegeteket és öregeket különválogatták, és nem vitték el őket. Akkor jött a gondolat, hogy ezek közé kellene nekem bekerülni. Oda „játszottam be” magam, és reggel el is vittek bennünket egy másik táborba. Horpácson volt a tábor egy majorban, mely valamikor Széchenyi birtok volt. Egy hónapot töltöttünk itt. Akkor még egy orvosi vizsgálat volt, de innen általában mindenkit elengedtek. Egy nagyon jó orosz főorvos volt, aki mindenkit elengedett. Magyar orvosok voltak, s ha kétes eset volt, csak akkor szóltak az orosz főorvosnak.

Magam is azon voltam, hogy olyan betegséget mondjak, ami egyszerű vizsgálattal nem állapítható meg. Nem merték a magyarok elhinni, amit mondtam, mert nem voltam annyira lesoványodva, hát odahívták a főorvost, hogy mit mondok, de ő rögtön mondta, hogy írják azt, amit én mondok. Így szabadultam az orosz táborból. Orosz-magyar nyelvű dokumentummal indultam haza. Ez a papír sem volt azonban életbiztosítás.

Megérkezek a Kelenföldi pályaudvarra, hát látom, hogy bent áll egy szerelvény, benne magyar hadifoglyok. Az emberek fásultak voltak. Mikor megláttam őket, úgy megijedtem, hogy gyorsan elmentem, még a szerelvény közeléből is. Ha az orosz katona megfog, és nincs ki a létszám a vagonban, akkor széttépi a dokumentet és bevág a többiek közé. Kijutottam az állomás elé, ott meg a magyarok akartak leszerelni, mert hogy őszinte legyek, a ruhám sokkal jobb volt, mint az övéké. Hívtak magukhoz kiabálva, hogy jöjjön csak ide! Éppen akkor kanyarodott oda a villamos, én csak visszaintettem, és felugrottam a villamosra, és tíz perc múlva a Keleti pályaudvaron voltam. Ott már voltak magyar katonák az újonnan

alakult demokratikus hadseregből. Még erre valókkal is találkoztam, például Besenyőbe való is volt kettő. Kérdezik, hogy szabadságra megyek? Mondom; oda. Kérdezik, hogy merre megyek? Mondom; Miskolc felé Edelénybe. Azt mondják, hogy ők is arra mennek. Így együtt utaztunk tovább. Csak a vonat tetején volt helyünk, annyira zsúfolt volt. Így kerültem aztán Miskolcra. Az oroszok minden állomáson lezavartak bennünket, de olyan jó mozdonyvezetők voltak, hogy mikor elindult a vonat, addig amíg mellette láttak valakit, szép lassan mentek, hogy újra fel lehessen mászni a vonat tetejére. Az oroszok nem rosszindulatból zavartak le, hanem a balesetveszély miatt, mert már sok ember esett le a vonat tetejéről. Mi minél hamarabb itthon akartunk lenni, így hát csak felmáztunk. Este értünk Miskolcra. Mondták, hogy a sötétben ne induljunk el, mert az utakat őrzik, és hátha elfognak. Tudtam volna magam igazolni, de sose lehet tudni, hogy figyelembe veszik-e vagy sem. A Gömöri pályaudvaron töltöttük az éjszakát, a fal mellé lepihenve. Nyár volt. Gyalog indultam el, és értem haza.

Mikor hazakerültem, két probléma volt. Az egyik: aki fegyveres testületnél volt, különösen, ha hivatásos volt, mint én is, az reakcióssá vált. Azt nem mondhatom, hogy üldöztek, de elnyomtak. Először az apósomnál dolgoztam rövid két esztendő, munkát szinte sehol sem találtam. Hirdették az államvasutakhoz a felvételt. Mepályáztam, de jobban vizsgáltak, mint amikor katonának kerültem. Minden sikerült már, mikor a végén valami defenzív osztályon egy férfi kérdéseket tett fel. Kérdezi, hogy mióta lakok Edelényben, stb., stb. és a végén azt kérdezte, és az apósa nem kulák? Nem mertem azt mondani, hogy nem, mert ha elfoglalom a helyem, és később derül ki, akkor azt mondhatták volna, hogy nem merte megmondani, és közénk férkőzött. Rögtön láttam a szemén, hogy ezzel elvágtam magam alatt a fát. Ez volt a másik bajom. Három nap múlva meg is kaptam az értesítést, hogy kérése nem teljesíthető.

Később elhelyezkedtem a bányánál. Először a mélyfúró vállalatnál, majd amikor a mélyfúrási munkákat befejeztük, gépkezelő lettem. Minden jó volt, de ha valaki megirigyelte ezt a munkát, nem kellett, csak bemennie a párttitkárhoz, és azt

mondani, hogy miért az a reakció van azon a jó helyen, hát nem jobban megérdemlem én kommunista létemre? Szólt a párttitkár a művezetőnek, és másnaptól már nem ott dolgoztam. Hiába mondták nekem, hogy sajnálom, Parádi bácsi. Ő nem tudott mit tenni. Nem egyszer történt ez meg. Volt, hogy leszámoltattak, amikor a csendőröket leszámoltatták. Én hiába igazoltam, hogy a hadsereg állományában voltam. Elmentem a szénfalra dolgozni, de itt is olyan helyre kerültem, ahol nehezebb volt a pénzt keresni. A bányától kerültem nyugdíjba.

CZISZLAVICZ JÓZSEF: „Ha megtalálnak...”

1943. október 5-én vonultam be Miskolcra tényleges katonai szolgálatra a 7. híradó zászlóaljhoz. Bélapátfalván voltam sorozáson, mert Edelényben éppen nem volt sorozás, és onnan kerültem át Miskolcra. Szirmabesenyőn volt a kiképzésünk. Itt házaknál voltunk elszállásolva, ahova a napi kiképzés után mindig visszamentünk. A kiképzést leszámítva olyan volt, mintha civilek lettünk volna.

1944. április 18-án vagy 19-én, nem vagyok benne biztos, Indultunk ki a frontra. Lengyelországban a Sztripa és a Dnyeszter összefolyásánál lévő Potoka Zlotevában volt az állomáshelyünk. A hadosztály-parancsnokság telefonos összeköttetései a biztosítása volt a feladatunk. Az egyik alkalommal egy útszéli árokban voltunk néhányan, amikor látom, hogy fekete parolinos, egészségügyi főhadnagy megy el előttünk, mögötte a katonák. Kiugrok az útra, jelentkezek a főhadnagynál, s kérdezi: mi újság, bajtárs? Főhadnagy Úr, tessék már megmondani, honnan tetszik jönni? Azt mondja: Egerből. Egerből? Mondom neki, indult onnan másik egészségügyi csoport is, mert a nővérem már két héttel ezelőtt azt írta, hogy a bátyám kiment a frontra. Nem indult másik csoport, válaszolta. Ki a bátyja? — kérdezi. Mondom; Tiszlavicz Lajos. Azt mondja, itt jön a negyedik sorban. Így találkoztunk először a fronton, s ez külön öröm volt a számomra.

1944. június 19-én vonultunk vissza Sztaniszlau és Sztrij irányába. Szerencsém volt, mert a visszavonulásnál is találkoztam a bátyámmal, aki ellátott élelemmel, és az egyik mentőautóval még Munkácsra is elküldött, mert a súlyosabb sebesülteket odavitték a kórházba.

1944. október 6-án Békéscsaba, Ókígyós és Újkígyós vonalában vetettek be bennünket, ott, ahol a román kapituláció folytán megindultak az oroszok. 1944. október 15-én elhangzott Horthy Miklós felhívása a kapitulációról a rádióban. Ezután

a hadsereg irányítása kétfelé szakadt, mert már hajnalban a Szálasi-kormány átvette a hatalmat, és voltak, akik nem álltak az oldalukra. Horthy rádióban elhangzott nyilatkozata után mi örültünk, hogy vége a háborúnak és mehetünk haza, de örömmünk nem sokáig tartott, mert fel kellett volna esküdni a Szálasi-kormányra. 1944. november 1-jén Sződhöz közel, az erdőn, mezőn körülbelül kétszázan elindultunk haza. Este 10 óra körül indultunk, de olyan nagy volt a köd, hogy nem tudtunk tájékozódni, és hajnalra oda értünk, ahonnan elindultunk. Csak amikor virradt, akkor láttunk valamit. Azt mondja az egyik százados, no fiúk, nézzen ki valaki, hogy mi újság az úton. Az úton német és magyar tábori csendőrök járőröztek. Azért jártak így, mert a német a német katonákat, a magyar a magyar katonákat ellenőrizte. A százados azt mondta, hogy ha elhaladtak, akkor tizesével át kell menni az út másik oldalára. Sződről Pásztóig együtt tettük meg az utat az erdőn keresztül, mert az úton állandóan igazoltattak. Pásztón aztán mindenki ment a maga útján. Az egyik katonacimborám pásztói volt, és levelet küldött a feleségének, amelyben kérte, hogy adjon nekem civilruhát. A katonatársam nem mert hazamenni Pásztóra. Örömmel fogadtak, még a szomszédok is átjöttek, de mondták, hogy nagyon vigyázzak magamra, mert már itt fogtak el katonákat, és felakasztották őket. Felvettem a civil ruhát, de nem illett rám, még feltűnőbb voltam benne, mint katonaruhában, ezért inkább visszaöltöztem, bízva a zsebemben lévő hamis nyíltparancsban. Körülbelül egy óra múlva jön egy néni, hogy azonnal menjek az állomásra, mert házról-házra járnak a tábori csendőrök és igazoltatnak. Mint említettem, volt nálam hamis nyíltparancs, de hát milyen az ember; fél, ha valami miatt nem tiszta. Kimentem az állomásra, és éppen bent állt egy Miskolcra induló vonat; felszálltam rá. Nézegettem ki az ablakon jobbra-balra, s egyszercsak látom, tábori csendőrök szállnak le az egyik kupéból és szállnak a következőbe. Egy alkalmas pillanatban átmentem abba a kupéba, amelyben már voltak, így megúsztam az igazoltatást. Körülbelül egy negyedóra múlva bemondják a hangosbemondón, hogy a szerelvény azonnal húzzon ki az állomásról, mert légítámadás várható. Én nemhogy megijedtem volna, inkább még örültem, hogy kihúz

a szerelvény. No, kihúz a szerelvény, és három vagy négy kilométer után megáll. Én leszálltam és a vasúttal párhuzamosan futó útra mentem, hogy megállítsak egy autót. Kezdett sötétedni, és gyalog elindultam Bánréve irányába. Intettem vagy két autónak, amely nem állt meg, de a harmadik megállt. A gépkocsivezető azt kérdezi: Mi újság, bajtárs? Én kérdeztem, hogy hova mennek? Azt mondja, Miskolcra. Mondom, hogy én meg Edelénybe megyek, vigyen már el Péterig. Ül fel! — mondta, és felkapaszzkodtam hátra. A sötétben egyszer csak egy lábat érintek meg, kérdeztem, hogy ki az? Mondja egy hang, hogy ez és ez a százados, mennek Miskolcra, a családját telepítik ki, mert már belőttek Miskolcra az oroszok. Ő nem kérdezett engem, hogy honnan és miért jövök. Megálltunk Sajószentpéteren, leszálltam és elindultam gyalog Edelénybe. November 3-án hajnal fél kettőkor értem haza a szüleimhez.

Az édesanyáméknál lakott két német katona. Később mind a kettő elesett Zilíznél, aknára léptek. Félttem tőlük, hiába voltak barátságosak, és hiába mondták, hogy Jozef, Hitler kaput, vége a háborúnak, hogy egy-két hét múlva oroszok jönnek. Azt mondja, nem vissza frontra. Egy keveset én is tudtam németül meg oroszul, mert majdnem egy évet ott töltöttem a fronton, közöttük.

Félttem, hogy elárulnak a magyaroknak, ezért inkább kimentem a Kis Császtára a pincébe, s mit ad Isten, ott hallom, hogy már többen is kint vannak, név szerint a következők: Kiss Lajos, Gazdik József, Turai János, Turai József, Ragályi Pál, Galkó István, Bodnár János, Szabó Ferenc, Papp Sándor, Drótos Barna, Lipták György, Szűcs Barna, Kiss János. Volt közöttük egy csendőr, Pálházy András.

1944. december 12-én hajnalban nagy robbanásra és lövöldözésre ébredtem a pincében. Kimentem és Fínke felé nézve láttam, hogy nyomjelző lövedékekkel lövik egymást az oroszok és a németek. Elgondolkodtam, hogy ott merjek-e maradni, mert ha véletlenül kijönnek az oroszok a pincébe, feltörik és ott találnak, biztos, hogy ott lőnek agyon. Mondom magamban, hogy inkább hazajövök, és édesapám, aki az első világháborúban Oroszországban harcolt, és utána négy évet

töltött szovjet fogságban, majdnem perfekt beszélt oroszul, megmondja az oroszoknak, ha bejönnek hozzánk, hogy a fia vagyok, és így nem fognak bántani. Mit ad Isten, száz százaléig bejött az elgondolásom. A pincéből jöttünk éppen fel apámmal, mikor az oroszok bejöttek az udvarra. Apám köszönt nekik oroszul. Német katonákat kerestek. Mikor engem megláttak, mondta apám, hogy a fia vagyok, és így elmentek.

Két hét múlva valaki feljelentett bennünket és a Kis Császárt bujkálókkal együtt összeszedtek bennünket az oroszok. Szalonnára vittek minket, és ott azt mondták, hogy két napi élelem kell és két napi munka után visszajövünk. Szalonnán bedobták közénk az ollót, és ránkparacsoltak, hogy nyírjuk meg egymást kopaszra. Akkor már tudtuk, hogy nem két nap lesz ebből. Másnap elindultunk Debrecenbe, gyalog. Százhuszonötven indultunk el Szalonnáról. Négy nap alatt értünk Debrecenbe. Az első éjszaka Boldván, majd Felsőzsolcán aludtunk, a következő éjszakára nem emlékszem. Pincékben aludtunk összezsúfolódva. Élelmet nem adtak, és ha a lakosság dobott nekünk élelmet, az oroszok azt is elrugdosták előlünk, s ilyenkor riasztólövéseket adtak le. Debrecenben a nagy lovasági laktanyába vittek bennünket, ahol vagy három-négyezren lehettünk. Két hétig voltunk itt.

Hat nap, hat éjjel vittek minket a romániai Foksániba, ahol gyűjtőtábor volt. Itt körülbelül nyolcvanötezer ember volt a táborban. Az onnan nem messze lévő Jasiból vitték tovább azokat a foglyokat, a Szovjetunióba, akik egészségesek voltak és megfelelték a vizsgálaton. Foksániba elég rossz állapotban kerültünk, mert vagy enni vagy inni nem adtak a hat napos útsorán. Aki beteg volt, az meghalt. Vinni kellett a halottakat is magunkkal a táborba, mert nekik el kellett számolni a foglyokkal. A táborban naponta 2 dl leforrázott kukoricadarát és 10 dkg kukoricakenyeret kaptunk. Négy hétig voltunk ott.

Abban az időben a Nemzetközi Vöröskereszt az oroszoknál tiltakozott, hogy a levante korúakat és a hatvan éven felülieket ne vigyék hadifogságba, és felszólította őket, hogy a gyűjtőtáborokból engedjék el az említett korosztályokat, amennyiben akad ott ilyen. Mivel én civil ruhában voltam, és még nem bo-

rotválkoztam, kiadtam magam levente korúnak, két edelényi társam, Németh Bálint és Pálházy András, hatvan éven felülinek adta ki magát, és így február 5-én elengedtek bennünket. Foksániból olajszállító vagonon utaztunk Brassóba, ahová február 7-én érkeztünk meg, és a vöröskeresztesek vártak bennünket, gondoskodtak az ellátásunkról. Azt mondták, hogy addig nem utazhatunk tovább, amíg jobb erőben nem leszünk. A fejem és a lábam is ronggyal volt bekötve, mert nem volt sapkám, a cipőm meg szó szerint elkopott a sok gyaloglástól. Én csak egy hétig voltam ott, és két hétig jöttünk haza. Az is a Vöröskereszt tudomására jutott, hogy aki Arad felé jön, azt elfogják a románok és táborba zárják Földváron. Azt mondták, tizenkét kilométerre van Szepsiszentgyörgy, ott jöjjünk át. Hárman jöttünk, a Pálházy csendőr, és a sziráki Németh Bálint, meg én. Bementünk Szepsiszentgyörgyre, és ez a csendőr jártas volt a dolgokban, azt tanácsolta, menjünk be a „policokhoz”. Itt adtak papírt, hogy zavartalanul hazautazhassunk, mint Foksániból szabadult hadifoglyok. Még egy helyen román területet érintettünk, de ez nem volt jelentős.

Berettyóújfaluig el tudtunk jönni különböző járművek igénybevételével.

1945. március 2-3-a körül értem haza Edelénybe. Itthon felerősödtem, és amikor a Debrecenben megalakult új kormány, az új hadseregbe toborozta az embereket, én is jelentkeztem. A Dúnántúlon volt a laktanyánk, de mi már nem vettünk részt a harcokban. 1946. május 24-én szereltem le. Szerették volna, hogy tovább maradjak, de az egyéves tapasztalat után nem volt kedvemre a katonáskodás. Szakaszvezetőként szereltem le.

Azok a társaim, akikkel együtt hurcoltak el Edelényből, az említett két főt kivéve, csak 3-4 év után kerültek haza, egy kivételével; ugyanis Bodnár János meghalt a táborban. Ma már talán csak hárman élünk az akkor elhurcoltak közül.

A beszélgetés után néhány héttel meghalt Gazdik József.

TISZLAVICZ LAJOS: „...megjött a SAS behívó...”

1940. októberében megjött a behívó, hogy vonuljak be a folyamórséghez, de jött egy távirat, hogy ne vonuljak be, majd csak a legközelebbi behívóra. Így vonultam be végül tényleges katonai szolgálatra 1940. december 2-án, a miskolci 7. helyőrségi kórházhoz.

A Gömöri pályaudvaron leszálltunk, és ott sorakozni kellett, és szétosztották az embereket a behívó alapján, a gyalogsághoz, a tüzérséghez, az egészségügyhöz. Akkor bementünk a laktanyába, és orvosi vizsgálat volt, majd egy alezredes úr tartott beszédet, hogy életünket meg vérünket kell áldozni a hazáért. Este felszereltünk, megvacsoráztunk, majd hat hét kiképzés volt. A kiképzés után engem elvittek a belgyógyászatra, ahol az osztályvezető főorvos felfigyelt rám, mert egészségügyi iskolán is voltam egy évig, és az ő írnoka lettem, s három évig ott voltam mint tényleges katona. 1943. szeptember 27-én szereltem le.

1944. március 26-án eljött a húgom kerékpárral a munkahelyemre, hogy Lajos bátyám, megjött a SAS-os behívó, be kell vonulni katonának. A bányából kihívtak, megmosakodtam, s jelentkeztem a hadiüzem parancsnokánál, de azt mondta, hogy sajnós, nem áll módjában felmenteni engem a katonai szolgálat alól. Mondom, akkor nekem is úgy kell menni, mint a bátyámnak, neki se volt felmentése, családos volt és eltűnt az orosz fronton. Ha menni kell, nincs mese. Így aztán bevonultam Egerbe. Ott dr. Molnár Istvánnal találkoztam, azzal az orvossal, akivel három évig voltam katona Miskolcon, ő is oda vonult be. No, azt mondja, végre egy ismerős, lesz nekünk egy felvételezőnk. Hát így lettem a 20. könnyű hadosztály kórházának a felvételezője. Nekem az volt a feladatom, hogy az orvosokat, a kiszolgáló személyzetet, meg a betegeket el-
lássam élelemmel.

A bevonulást követő napon elmentünk Kerecsendre, ahol egy hónapig voltunk, amíg felkészültünk a frontra történő kivonulásra. A kórházat kiegészítették 22 mentőautóval, 30 pár loval, 30 szekérral, a lovaknak élelemmel, meg más egyébbel.

1944. április 22-én, szombaton délután öt órakor indultunk ki a frontra. Volt egy barátom, az arra lakott Füzesabonyban, s a felesége, aki állapotos volt, tudta, hogy a férje megy ki a frontra, hát kijött az állomásra Egerbe. Én nem értesítettem a szüleimet, mert nem szeretem, ha siránkoznak felettem. Mint fiatal, még nőtlen ember, egy-két pohár bort én is megittam, és a cigánnyal húztam a nótámat. Aztán elkezdtek az indulót, és kiabálták, hogy beszállás, majd elindult a vonat. Ahogy haladt, a barátom felesége hanyattvágódott mellette, és mi tehetetlenül néztük.

Ment a vonat Budapest felé, majd Érsekújvár, Galánta, Szenc következett. Ott azt mondták, hogy akinek még van magyar pénze, az költse el. Itt léptük át a magyar-csehszlovák határt. Vasárnap délután mentünk el a pozsonyi vár mellett, két mozdony húzta a szerelvényünket. Aztán mentünk Maleckij Oden, Utri Odenberg, Krakko, Lemberg, Przemysl, egészen a Dnyeszter tulsó oldalára.

Itt a vagonokból kipakoltunk, és egy tisztáson volt a gyülekező. Körül erdő volt, és mindenütt csapatcsendőrök álltak, hogy megvédjenek bennünket az esetleges támadástól. Majd innen elindultunk és napokig mentünk a vonal felé. Koropijecen megszálltunk, és itt megbombáztak minket, de egyikünknek se lett semmi baja. Én a fertőtlenítő alá feküdtem.

Éjszaka még hűvös volt, hát mondom a barátomnak, hogy nézek szállást éjszakára valamelyik háznál. Bementem egy házba, mondom az asszonykának, hogy „Dobri vecser zseny-ka!”, és mondom, hogy legyen szíves szállást adni. Azt mondja, szívesen ad szállást, de tegnap is elvittek négy magyart onnan a partizánok. Mondom neki, hogy mi nem bántjuk, de ha összejátszik a partizánokkal, akkor lelövöm. Valahogy meg kellett félemlíteni. Mondta, hogy akkor hoz be szalmát és a két gyerekkel ő azon alszik, én pedig feküdjek az ágyra. Mondtam neki, hogy feküdjön ő a két gyerekkel az ágyra, én

meg a bajtársam majd a szalmára fekszünk. Így a szalmán aludtunk, mégiscsak védettebb helyen, mint a szabadban. Nem jött egész éjjel senki. Reggel megmutatta az asszony azok halálcéduláit, akiket elvittek a partizánok. Debrecen környéki katonák voltak. A gyerekeknek még cukrot is adtam. Nem rossz az orosz nép, vagy ukrán, talán lengyel, mert ez ott olyan kevert nép, mert a Potok Zlotyi is lengyel név. Innen továbbmentünk Ciankára, ahol az iskolában berendezték a kórházat. Körülbelül 10 kilométerről hordták nekünk a sebesülteket, azért, mert nem lehet közvetlen települni, van elől kötőzőhely, ott látják el a sebesülteket, és utána szállítják tovább a kórházba.

A 20. gyaloghadosztály kórházának felvételezőjeként Potok Zlotyiba jártam vételezni, onnan hoztam az élelmet, úgy az orvosoknak, mint a kiszolgáló személyzetnek és a betegeknek. Itt volt egy raktár, ahol a szükséges élelmiszert kiadák. Tilos volt a lakosságtól elvenni bármit. A sebesülteknek még féldecit is adtunk, meg jobb kosztot, meg amit az orvos kiírt, hogy adjunk neki enni. Nekem az volt a feladatomban, hogy folyamatosan biztosítsam az egész kórház ellátását.

Őrvezető voltam, nem nagy rangom volt. A százados igen szeretett. Egy alkalommal, mikor mentünk Potok Zlotyiba vételezni négy szekérral, mert mi mindig négy szekérral jártunk vételezni, én a második szekéren ültem akkor, a többiek lementek az útról, mert a szántás mellett jobb volt az út, s az első kocsi ráment egy aknára. A két ember meghalt, és a lovak is elpusztultak. Megtörtént az is, hogy az ellátóoszlopnak negyven szekér krumplit szállítottak, és akkor jött egy Rata, végigrepült a szekérsor fölött és a lovak szekereitől szétugrottak, a szekerek felborultak, lerántva magukkal a lovakat. Sok embert és lovat lőttek agyon a repülőről.

Ciankán meglátogatott az öcsém kétszer vagy háromszor. Volt úgy, hogy ott is aludt. Egyszer motorkerékpárral jött, egyszer meg lóháton. Küldtem vele a többi bajtársának is vajat, kávé, meg amit tudtam.

A kórházban meghalt katonákat ott temették el. Voltak tábori papok, ők végezték a szertartást. A magyaroknak csinál-

tak szétlőtt épületek deszkáiból koporsót, de a németeknek nem. Állandóan ki volt ásva 10-15 sír. Letették a sír mellé a halottat, majd a szertartás végén leengedték, amennyire tudták, majd leejtették, rádobták a köpenyét, és lefedték földdel. A sírra egy feszületet tettek, amire ráégették a nevét, meg azt, hogy mikor született és mikor halt meg. Ciankán voltunk hónapokig, majd elmentünk Polhovára.

1944. július 18-án már tudtuk, hogy lesz egy támadás, ezért a kórházat hátrébb költöztettük. Én még 19-én is ott voltam, mert még maradt egy kocsira való rakomány. Nagy nehezen 11 óra körül érkezett meg értünk a gépkocsi. Ahogy felpakoltunk, látom, hogy jönnek az oroszok, ilyen hegyes sapkában. Ha egy fél órát késünk, ott találunk. Ahogy elindultunk, látok egy magyar katonát; mondom a sofőrnek, hogy álljon meg, de nem állt meg, hát a katona fogta a puskáját és fejbe lőtte magát. Jöttünk Sztaniszlau, Kvéd, Nadvorna, a Kárpátok felé. Már odaértünk a határhoz, ott az iskolán rajta volt egy vörös kereszt, rá volt festve a cserépre, hogy az kórház, és nem szabad bombázni, nemzetközileg tiltják. A Kárpátok első községe volt Lengyelország felől. A kórház közelében szilvás volt meg erdő. Rengeteg sebesült volt, és folyamatosan hozták őket. Vittem öt liter pálinkát, kiosztottam. Azt mondja az orvos, hogy menjek, hozzak még pálinkát, mert 450 sebesültet hoznak. Megint megyek vissza, hát kit látok, az öcsémet. Nagy szakállal van, sovány, odavan a köpenye. Éppen babgulyás volt, neki is adtam egy féldecit és mondtam a szakácsnak, hogy az öcsémnek is adjanak egy csajka babgulyást. Én aztán mentem vissza, mert a kötelesség az kötelesség. Hát visszamegyek, kiosztom a pálinkát, de még van benne egy kicsi, s ott egy ezredes, és szedik össze a harcképes katonákat a csapatcsendőrök, viszik a frontra. Az egyik katona rángatózik, erre az ezredes végigvágott rajta, s azt mondja, feldobni a kocsira és vitték.

Ott volt az öcsém is, készítettem neki ennivalót, és mellékúton, a kerteken keresztül kimentünk az országútra. Volt 22 mentőautónk, azokkal hordtuk a betegeket Munkácsra, s az első autót leállítottam és elküldtem az öcsém Munkácsra, hogy

megkeresse a csapattestét. Jött még vagy hat katona, azokat is átküldtem Magyarországra. Aztán mi is átjöttünk Toronyára. Az első község a határon, ahogy Lengyelországból jöttünk. Ott volt egy nagy spirál betonoszlop, piros-fehér-zöld csík volt rajta, jelezte, hogy ez már magyar terület. Lelkileg úgy megkönnyebbült az ember, hogy most már itthon vagyunk, mintha nem is lenne háború.

Bementünk Toronyán az első házhoz, ott letáboroztunk, hogy ott fogunk enni. Augusztus volt, mégis fáztam, hát bemegyek a szomszéd házba és mondom ott a ruszin asszonynak, hogy tudna-e nekem szállást adni? Azt mondja, hogy tud. Bemegyek, hát két kicsi ablak van az első házban, mert úgy hívták azelőtt a ház utca felőli szobáját, aztán közben volt a pítar, ami konyha volt, aztán volt a hátsó ház. Hát ugye elől laktak ők, a hátsó házban meg volt a marha meg a kecske, és a pítaron keresztül jártak ki az emberek is és az állatok is. Számomra ez igen furcsa volt, hogy így laknak.

Innen bementünk Ökörmezőre, majd átmentünk Alsószinevérré, ott még a Talaborban is megfürödtem. Ott voltunk egy pár nap. Meghívtak a ruszinok lakodalomba, hát ilyen helyen még nem is voltam. Ott bort meg sört nem ittak, csak amit ők főztek pálinkát. Jól éreztük magunkat. Onnan elmentünk Rákóczi szállásra, hogy majd onnan megyünk tovább. Itt is csak pár napot töltöttünk. Egy forrásnál márványtábla volt, melyet II. Rákóczi Ferenc Lengyelországon keresztül Törökországba történő bujdosása emlékére állítottak, mert a hagyomány szerint itt volt a fejedelem utolsó magyarországi szállása, ezért is kapta a község a Rákóczi szállás nevet. Elmentem Kövesligetre beszerezni az élelmet.

Egyszer jön a parancs, hogy menjünk a Bornemissza-hágón keresztül ki Lengyelországba. Mindjárt ültünk a mentőautóba, hogy az elvisz a határig, de a Kárpátokon fel kell menni a Bornemissza-hágóig, ott meg már csak szekérral lehet menni. Mentünk egész a határig, Oroszmokra, Németmokra és végül Szerednye, az utolsó község. Az olyan község volt, hogy itt is volt egy ház, meg ott is volt egy ház, nem volt végig egy utca. Kertek is a ház körül csak olyan 4 méterszer 3 méteresek

voltak. Mindenütt erdő volt, meg hűvös volt a levegő a hegyekben. Érdeklődtem, hogy itt mikor jön be a tél. Azt mondták, hogy szeptember végén már leesik a hó. Elindultunk Szerednyéről és délután két órakor értünk a hegy tetejére. Megébredtünk, és ereszkedtünk lefelé a túlsó oldalon. Faházak voltak ott. Közben beesteledett. Másnap a kórházat megcsináltuk, hogy fogadni tudja a betegeket, én pedig a kosztról gondoskodtam. Nem sokáig voltunk ott, vagy egy hétig. Ott láttam először magyar munkaszolgálatosokat, igen le voltak rongyolódva, kosarakkal hordták a követ. Igen sanyarú helyzetben voltak. Félték tőlem, de mondtam nekik, hogy ne féljeteK, nem bántalak én benneteket, elég baj az nektek, hogy itt kell lenni. Itt tizenyolc halottat temettünk el a hegyoldalban.

Jöttünk visszafelé, hát milyen a fiatal, a sötétben is viccelődik, mert éjjel tizenkét óra volt, hát Jóska öcsém megismerte a hangomat. Egy szekéren feküdt. Megörültünk az újabb találkozásnak, és mindegyikünk folytatta a maga útját. Lejöttünk Técsőre, mert a románok augusztus 23-án kapituláltak, átálltak az oroszokhoz, és azért kellett kijönni a Kárpátaljáról, hogy ott ne vesszünk. Técsőről vonattal levitték az egész kórházat Békéscsabára, ahol vagy két éjjel aludtunk a Réti-tanyán, majd október 6-án átmentünk Kondorosra. A kórházat felállították, hogy tudja fogadni a sebesülteket, én kiosztottam a reggeli, ebéd, vacsorához az élelmiszert, hogy el tudja készíteni a szakács. Mondom veszek egy újságot, hát ahogy olvasom az újságot, kifordul egy T 34-es a templom mögöl a sarkon, el is lőtt egy golyót, én egyből hasra vágódtam. A lövedék csak egy fát fordított ki tövestől. Mentem gyorsan a századoshoz, hogy baj van. Gyorsan elkezdünk pakolni. Megint jön egy páncélos, az egyik udvarból kiszalad egy katona, nála van a forszpatron, az első páncélosra ráfogja, és ahogy rálőtte, az olyan mágnes, hogy rajta is tapad, 3000 fokos hőt fejleszt, átúrja a páncélt, és bent robban. Hát egyet zakkant, és megsemmisült a páncélos. Még ezt a katonát is felvettük a mentőautóra és mentünk Szarvas felé, majd tovább Szolnok irányába. Szolnokon nem álltunk meg, csak Abonyban. Innen tovább mentünk Törtelre, majd Ceglédre. Cegléden felállítottuk a kór-

házat és fogadtuk a betegeket. Onnan elmentünk Üllőre, majd visszajöttünk és Nagykátára mentünk, ahol szintén felállítottuk a kórházat. Azután Aszódra mentünk, majd Váchartyánba. Szakadt az eső a párnapos ottlétünk alatt. Jött a parancs, hogy át kell menni a Dunántúlra. December 2-án léptük át a Dunát, és mentünk Visegrádra. Ott volt a Horthy Miklós szanatórium, ott is fogadtuk a betegeket. Egyszer jött a parancs, hogy menni kell Székesfehérvárra.

Beérkeztünk Székesfehérvárra. Éppen disznókat vágtak, adtak nekünk enni, de mondták, hogy tovább kell menni Nádasladányba. Volt ott egy nagy kastély. Kiadtam a vacsorát, majd mondja az orvos-százados úr, hogy reggel tovább kell mennünk. Hát épp az a mentőautó, amelyikben az élelem volt, elromlott. Így azon az éjjelen ott hagytak minket Nádasladányban, ami ott van Polgárdi mellett. Azt mondták, hogy eljönnek értünk, de azon az éjjel nem jöttek. Másnap elmentem az egyik házhoz, hogy megmosakodjak. Mondták, hogy adnak enni, meg öltözzek át, és maradjak ott, mert ők maguk vannak nők, és félnek. De csak nem maradtam. A szalonnai fiú volt a helyettesem, ketten voltunk felvételezők, velem voltam ott. A következő éjjel visszajöttek értünk.

Zircre mentünk tovább. Az apátságban, ahol a papok laktak, helyeztek el bennünket. Ott voltunk vagy két nap, és onnan el kellett menni Bakonycsernyére. Itt megnyitottuk a kórházat, fogadtuk a betegeket. Vagy két-három hétig voltunk itt. Majd innen elmentünk Kisbér mellé, Ászárra. Már tél volt, a karácsony előtti hét. Még Ászár előtt azt mondta az orvos-százados, hogy mindenkinek adjak ki egy féldeci pálinkát. Kiadtam mindenkinek az úton, erre mondom a százados úrnak, hogy van bőven pálinka, nem lehetne még egy féldecit adni? Gondolkodott egy kicsit, majd azt mondta, hogyha annyi van, akkor adjak még mindenkinek egy féldecit, de nehogy baja legyen valakinek, mert azelőtt nem nagyon kaptak pálinkát az emberek. Kiadtam a féldecit és bementünk Ászárra. Az Ivancso cimborát, a szalonnai fiút, akit azért választottam magam mellé, mert ő lakott Edelényhez a legközelebb, mert a többi Nógrád meg Heves megyei volt, elküldtem szállást keríteni,

mert nekem az orvos-százados azt mondta, hogy állítsuk fel a konyhát, meg keressünk megfelelő helyet, ahová az ételkészítést berakhatjuk. Bementem a templom mellett az egyik házba, mondom a gazdának, hogy szállás kellene meg egy helyiség, ahová berakjuk az ételkészítést. Azt mondta rendben van, így vagy nyolc katonával kipakoltuk a gazda holmiját és bepakoltuk az ételkészítést. Aztán felállítottuk a konyhát, és itt főzünk. A kórház az iskolában volt felállítva.

Tibi, a cimborám, akit elküldtem, hogy keressen nekünk szállást, még mindig nem jött vissza, hát elindultam, hogy megkeressem. Hosszas keresés után találtam meg, mondtam is neki, hogy Tibikém, te jó lennél halálnak, hát hol voltál? Azt mondja, képzeld, nem adnak helyet sehol. Mondom neki, de hogy nem adnak, de ne itt keresd a szállást, hanem a templom körül, ahol a konyha van, mert engem ott keresnek mindig, mert ez az ésszerű. Azt mondja a Tibi, hogy erre már kíváncsi vagyok, de neked sem fognak szállást adni, mert ha nekem nem adtak, akkor neked sem fognak. Bementünk az egyik házba, ahol volt egy húsz meg egy tizenhét év körüli lányka, és egy 14 év körüli fiú. Köszöntünk, hogy jó estét kívánok, és mondtuk, hogy tessék szíves lenni kettőnknek szállást adni. Azt mondja, hogy nem tud adni. Mondom, nem? Hát hányan vannak? Mondja, hogy három gyerek meg ők ketten. Mondom, hogy elől az a szoba üres, meg tudunk húzódni, meg van szalmazsákunk, amire lefeküdjünk. Erre azt mondja, tisztetek laknak ott. Mondom, nyissa ki az ajtót! Kinyitja az ajtót, se kép a falon, se tüzelő, az ágyból ki van szedve a szalmazsák, szóval befogadhatott volna, de nem fogadott be. Hát mondom, magyarok? Azt mondja, magyarok. Az ilyen magyarok közé kézigránátot kéne vágni, mert mi nem ezt érdemeljük. Akkor otthagytuk őket. Mondja a Tibi, látod milyenek? Átmentünk a szomszédokba. Ott volt egy hatvan év feletti parasztember, köszöntem, hogy adjon Isten bátyám! Adjon Isten vitéz úr! Így szólított. Mondom neki, kedves bátyám azért jöttünk, hogy tessék már kettőnknek szállást adni! Azt mondja, hogy nem tud, mert ott vannak elől a németek vagy húszan. Mondom, mi itt is meg tudnánk húzódni. Azt mondja, hogy nem tud szállást

adni. Én meg nem megyek tovább, mondtam. Letettük a géppisztolyt az asztalra, és mondtuk, hogy hozzá ne nyúljanak, mert csőre van töltve, pedig nem is volt benne golyó. Én elmentem a konyhára kiadni a vacsorát, Tibi addig megtömte a két szalmazsákot. Mikor visszamentem, az öregember ott panaszkodott, hogy az örökbe fogadott fia által lehúzott szalmát felhasználjuk. Mondtam neki, hogy nem visszük el, csak azon alszunk, de mondom, majd húzok magának, adja csak ide azt a szalmahúzót. Húztam le szalmát, de mondom, hogy legyen az ünnepre is, meg az új évre is, húzok még le. Hát egyszer úgy meghúztam, hogy beborult a szalma. Csupa törek lettem. Kimásztam alóla, és mondtam az öregnek, hogy látja, most már van bőven lehúzva. Az öreg azt mondta, éppen ez a baj, mert be fog ázni. Nem voltam parasztgyerek, így önkéntelenül bajt csináltam.

Eljött a negyvennégy karácsonya. Elmentünk a templomba. Úgy fél egykor mentünk haza, már az ebédet osztották ki. A háznál, ahol laktunk, volt egy bakonyszentlászlói ember vendégségben. Ahogy beléptünk, az asztalról kapkodják le a sült tésztát, meg a bort, nehogy meg kelljen kínálniuk. Mondtam, hogy ne tessék eltenni, mi nem veszünk el semmit, nem is vagyunk ráutalva.

Mondtam Tibinek mérgembe, ne félj, hoztam Oroszországból lepedőt egy raktárból, amit fel akartak robbantani a visszavonuláskor, majd azért cserélünk valamit. Egy kötegbe vagy húsz darab lepedő volt, azt elcseréltük húsz liter borért, meg egy kakasért. Aztán karácsony első napján, 1944-ben, délután hozzáfogtunk megkopózni a kakast. Tibi csinált belőle egy kis levest, meg csirkepaprikást, hozzá nokedlit. Azt mondja, süt még hozzá palacsintát. Tiszti szakács volt. Emlékszek rá, nyolcvankét palacsintát sütött, de olyan ügyesen, hogy feldobta a palacsintát, és az a levegőben megfordulva pont beleesett a palacsintasütőbe. Hívtunk közeli barátokat, megvendégeltük őket, ki tudja, hogy a legközelebbi karácsonyt megéljük-e? A nyolcas lámpából kifogyott a petróleum, mert villany nem volt, akkor tizenkét mécsest tettünk az ablakba, hogy lássunk. Ott voltunk reggelig, még a tűz is kialudt.

Elmúlt az ünnep. Vagy két-három nap múlva hívat az orvos-százados. Azt mondja, Lajos fiam, holnap reggel elme gyünk Dichadhalomra. Szól a szolgálatvezetőnek, ad embert, felpakolunk a mentőautóra, és reggel öt órakor indulunk. Felpakoltunk, a vacsorát kinthagytam, és lezártam az autót. Azt mondja a nő, aki nem adott először szállást, hogy van egy nővendék marhája, vegyem meg, mert úgyis elviszik az átvonuló katonák. Mondtam neki, hogy nem tudok fizetni, csak elismervényt tudok róla adni. Azt mondja, hogy úgy is ideadja. Ezt még Ászáron levágták, és feldarabolták.

Dichadhalomban egy igen kedves családhoz kerültünk az uradalomban. Egy kerékgyártónak a felesége kint volt az ajtóban, csípőre volt téve a keze, és mondom neki, hogy fiatalasszony, nem tudna kettőnknek szállást adni? Azt mondja, igaz hogy van öt gyerekem, de ahol öt gyerek elfér, ott maguk is elférnek. És az a család, azon az este adott meleg vizet, megmosakodtunk, megborotválkoztunk, az asszony kímosta az inget és a fehérneműt. Másnap mondja, hogy nem tud csak egy kis köménymagos levessel megkínálni. Hogy ne sértsük meg, elfogadtuk. Én a levágott tinó húsból felvittem vagy nyolc kilót, meg két kiló zsírt, meg egy kiló paprikát, és azt mondtam Mariska néninek, hogy tessék majd úgy csinálni, hogy egy tányér levest lehet, hogy mi is megeszünk. Ott laktunk, pihenőben voltunk. Még azóta is tartom ezzel a családdal a kapcsolatot.

Onnan elmentünk Győrbe, Kisbarátfaluba, majd Bakonytamásiba, és jött a parancs február utóján, hogy tovább kell menni. Mentünk Nagydém, Lovászpata, Tét, Vadosfa, Csorna, egészen Nagylózsig. Nagylózson letáboroztunk. Itt horvátok laknak. Vagy egy hétig voltunk itt. Sopronba jártam vételezni. Jött a parancs, hogy el kell menni. Reggel indultunk és mentünk Nagycenken át Bécs alá Oberdorfba, magyarul Sopronszentmártonnak hívják. Itt, ahová mi érkeztünk, nem értettek jól magyarul, de azt mondja, hogy a szomszédasszony tud magyarul. Áthívták, és érdeklődtek, hogy honnan jöttünk. Süttöttek egy tyúkot, és utána teát adtak meg kekszet. Mi magyarok nem vagyunk ehhez szokva, hiába adnak nekünk dzsemet vagy mézet.

Éjjel érkeztünk meg, és azt mondja nekem az orvos-százados, hogy reggel indulunk tovább. Öt órakor felkeltem, hát nincs ott senki. Otthagytak bennünket. A mentőautónak a kulcsa meg nálam van. Mondom a Tibinek, hogy akkor nyugodtan reggelizzünk meg és menjünk utánuk. Alig mentünk vagy egy kilométert, a dombon ott van egy mentőautó. Odamegyek a sofőrhez, mondom, hogy ti minket vártok? Azt mondja, dehogyan, elfogyott a benzin. Mondom, látod milyen jó, hogy elfogyott a benzin, legalább megvártatok bennünket. Elbeszélgettünk. Az úton ott láttam egy sajóecsegi szekeret. Csendőrök, meg azok családtagjai voltak rajta, és rá volt írva: Sajóecseg. Hát mondom, ez borzasztó, hogy ezt itt kell látni, furcsa volt.

Mondom Tibinek, hogy lemegyek a következő faluba, és majd visszajövök hozzád, te meg légy itt a mentőautóval. Az út kanyargós volt, amin a faluba mentem. Jött egy páncélos és felszálltam rá, de utána jött dzsipen egy német tiszt, egy főhadnagy, mondja, hogy mars! Mars, lefelé, úgyhogy leszálltam. Utána jött egy másik, arra felugrottam, így azzal mentem be a faluba. Ott a templomnál leugrottam, hát ott van a százados úr kocsija, meg a sofőr. Mondom Garam Gyulának, hogy te Gyuszi, mit keresel itt, mondom engem vársz? Dehogyan, azt mondja, elfogyott a benzin és a százados úr elment benzinért. Ahogy beszélgettünk, olyan forgószerű kerekedett, aztán egy lövés eltalálta a templomtornyot, és nagy robajjal ledőlt. Nem is olyan messze voltunk tőle. Azt mondja, Lajos te, itt baj lesz! Jött be a csorda, meg a disznók az úton. Mindenki menekült. Szaladnak a lovak a szekerekkel, a láda zsírt szétapossák, minden megy pocsékba. Elgázolják a disznókat. Jön a páncélos. Azt mondja a Garam Gyula, itt van egy hídmérleg, éppen azon állunk, gyerünk be alá. Mondom, nem lehet odamenni, mert ha bejönnek az oroszok és ott találnak, agyonlőnek. Mondom neki, hogy van valami ennivalód? Azt mondja, van vagy öt kiló kolbász, meg egy korsó bor. No mondom, add ki, meg a géppisztolyt, és kimentünk a falu szélére. Ott voltunk este nyolc óráig, de én még délután kimentem a mentőautóhoz, ahol Tibit hagytam. A mezsgyén felmentem, Gyulát meg otthagytam a civilekkel. Nagy csend volt. Hát kimentem, de Ti-

bi már nem volt ott. A mentőautó előtt fekszik egy civil, és az arcán folyik a vér, akkoriban lőhették meg. Látom, hogy az úttól jobbra-balra felborulva a szekerek, a lovak meg fuldokolnak, mert úgy dőlt rájuk a szekér. Lementem az úton és az egyik stráfkocsin jó hátzsidok voltak, és elvettem kettőt, mert nekem nem volt, és hát jó ha van. A mezsgyén visszamentem Garam Gyulához. Azt mondja Gyula, hogy mit hoztál Lajoskám? Mondom még én se tudom. Kibontjuk a hátzsidot, hát fogorvosi műszerek voltak benne, azután találtunk benne két női fehérneműt, két pár kesztyűt, az egyiket neki adtam. Megnéztük a másikat, abban volt ötszáz darab Daru cigaretta, meg négy ing, kettőt abból is Gyulának adtam. A civilek estére visszamentek a faluba, mi meg kimentünk az erdőbe. Holdvilágos este volt, kezdtem fájni. Mondom, hogy gyerünk be a faluba. Azt mondja Gyula, igazad van. Ahogy mentünk a faluba hajnal két-három óra körül, egy futóárokba beleestem, és ahogy meggyújtottam az elemlámpámat, hát látom, hogy az árokban több halott van. Kihúzott és mentünk tovább. Vagy a negyedik háznál partoldalon kellett lemenni a kert felől a színház és az istállóhoz. Mondtam, hogy maradjon ott, majd én be megyek szénázni. Bementem az udvarra és a színházban látom, hogy van széna. Na mondom, majd a szénában meghúzódunk, csak melegebb, majd a pokróccal betakarózunk. Hát be volt zárva a színház. Bementem az istállóba, ott volt egy kecske, két kishida, meg két tehén. Visszamentem, de a Gyula nem volt azon a helyen. Ahogy keresem, a sötétben látom, hogy jön két magyar katona. Rájuk szóltam, hogy mit keresnek ott. Igen megijedtek. Együtt megkerestük a Gyulát és bementünk az istállóba. Mondom, biztos éhesek vagytok, és megkínáltuk őket borral, meg kolbásszal. Mondtam nekik, hogy fáradtak vagytok, feküdjetek le a vályúba, mi meg leülünk a szénába és megvárjuk a reggelt. Már talán hat óra is elmúlt, mikor kinyitottam az ajtót egy kicsit, hogy kinézzek, hát egy akna becsapódott az udvarra és úgy kivágódott, az ajtó, hogy a tehenek megijedtek, és elszakították a láncot, lehet, hogy a lánc is gyenge volt. A kishida is átesett az anyján. Mondom, fiúk baj van, mindenki a katonakönyvét meg a fegyverét dugja el a trágyába. Hallom, hogy nagy zúgás van. Bejött egy pánce-

los, ami hol megállt, hol elindult. Azután jöttek ebben a csüngős sapkában az oroszok, meg olyan kerékpárral, amin nem volt gumi, és úgy jöttek mindenén keresztül. Egyszer csak látom, hogy vagy nyolc magyar katona megy az úton. No mondom, fiúk, gyertek utánam. Kimentünk az istállóból, mentünk ki a falu szélére a többiekkel együtt. A falu szélén a szekerek feldőlve, tehenek, ökrök, lovak vannak ott. No mondom, ti parasztyerekek vagytok, fogjatok két jó lovat. Fogtak két jó lovat, választottak egy jó szekeret, elé fogták a lovakat, és elindultunk Magyarország felé. Legelőször, mikor megállítottak az oroszok, csak annyit kérdeztek, hogy „Kudá posli?“, hová mentek?. Mi mondtuk, hogy „doma“, megyünk haza. A derékszíjainkat elvették. Ahogy elértük az első községet, láttuk, hogy a templom tornyára van tűzve a fehér zászló. A oroszok kérdezték, hogy van-e pisztoly? Mondtuk, hogy nincs, akkor azt kérdezték, hány óra? Akinél volt óra, attól elvették. Azután, akin jó csizma volt, attól elvették, helyette meg olyat adtak, aminek se sarka, se talpa nem volt. Elvették a megmaradt kolbászt is. Mentünk tovább, és egy hídhöz értünk. Ott megint megállítottak minket, de már voltunk vagy harmincöt. Nekem siltes sapkám volt, mondja az orosz, hogy én „oficér” vagyok. Mondom, nem vagyok az. A sapkán rajta volt a piros-fehér-zöld sapkajelvény, azt levágatta.

Innen az oroszokkal együtt mentünk tovább. A következő községbe érve, azt mondja az orosz, hogy daloljunk. Mondom, hogy éhesek vagyunk. Így nem tudunk dalolni. Erre feltett a tűzre egy lábasban zsírt, és sütött nekünk kenyeret, utána dalolni kellett. Egy színben aludtunk az orosz katonákkal együtt. Úgy el voltunk fáradva, hogy azt se vettük észre, hogy mikor mentek el az oroszok. Nem az egyszerű orosz katona volt a hibás, hanem a politikusok. Otthagytak bennünket, nem bántottak.

Elértünk Móríchidára. A Rába-híd fel volt robbantva. Ott is megállítottak az oroszok, és ami még volt nálunk, zsebkés, borotva, ceruza, szappan, törülköző, elvették tőlünk, és beteltek bennünket egy udvarra. Az udvarban ránk jött egy eső, és úgy tartottuk a fejünket az égnek, mint a libák, hogy egy kis vízhez jussunk. Sok katona felment a padlásra, és a gazda

úgy szólt az oroszoknak, hogy zavarja már le őket, mert leszakad a padlás, annyian vannak fent. Én meg látom, hogy távolabb van egy tyúkól, amiben kötegekbe kötött kender van. Odatámasztottam a létrát, hogy felmenjek, Annyira tele volt rakva, hogy ledobtam belőle, és ráfeküdtem a többi tetejére. Mégis nem fáztam annyira, és nem esett rám az eső. A létrát is el-löktem, hogy ne keressenek, mert valami huncutság csak van az emberben, hogy életben maradjon. Másnap reggel ötösével kellett sorakozni. Minden foglyot összeszedtek, már bíztam benne, hogy sikerül lemaradni, mikor egy katona odatámasztotta a létrát és megtalált, lezavart, hogy menjek a többiek után. Elvittek Velem községbe. Ott egy nagy rétre vittek bennünket, és másnap reggelre tele lettem tetűvel. Azelőtt sose volt bennem. Azután négy napig nem adtak enni. A harmadik nap már nagyon éhes voltam, hát az egyik bokorban találtam egy kilós kenyeret. Ahogy megvágtam, nem volt penészes, hát körbefaragtam, és azt ettem. A negyedik nap azt mondják, hogy adnak kenyeret, meg ebédet. Fel volt állítva vagy ötven darab kétszáz literes benzines hordó, abban főztek. Húsleves volt, de lóhúsból, meg mit tudom én, milyen húsból. Aztán annyi kockatészta volt benne, hogy egymást kergették; itt is volt egy, ott is volt egy. Odamaradt a csajkám is, hát leltem egy konzervdobozt, azzal mentem az ebédért. Igen rossz volt, hát kiöntöttem. Ezt meglátta a muszka főhadnagy, olyan nyaklevest adott, hogy szaladtam vagy hat métert, mire meg tudtam állni, de nem estem el. Mondták, hogy másnap el fognak hajtani minket Székesfehérvárra, hogy ott fogjuk megkapni a papírt. Aztán kísérték bennünket Móron át Székesfehérvárra. Körülbelül húszezren voltunk. Reggel négy órakor indultunk. Naponta egyszer adtak enni, este. Elértünk Dichadhalomra, ahol az a kerékgyártó lakott, akinél korábban megszálltunk. Mondtam ennek a Garam Gyulának, hogy kiabáljon be ennek a Kirmer Imre bácsiéknak, hogy itt jön a Lajos, és küldjenek már egy kis kenyeret. Én a sorban hátrébb maradtam, hogy a Gyulának legyen ideje szólani, és hogy ki tudja hozni a kenyeret. Meg is hallották a Gyula kiabálását, úgy hogy mire odaértem, a kerékgyártó tíz év körüli Gyula fia adott egy rendes füstölt sonkát meg kenyeret. Ez az életet jelentette.

Beértünk Székesfehérvárra. Ott meg egy vadvizes rétre vittek bennünket. Lefektették századonként az embereket a csupasz földre, még WC-re se lehetett elmenni, mindenhol bűz volt. Egy hetes eső után voltunk, a ruha megfagyott rajtunk. Itt is csak egyszer adtak enni egy nap. Már azt hittem, hogy ott pusztulunk el. Inni se lehetett. Folyt egy patak, abból ittunk néha, de csak keveset, épp hogy nedves legyen a szánk, mert féltünk a fertőzéstől. Innen bevittek bennünket a székesfehérvári tüzéraktanyába. Ott téglát hordattak. Beszéltem egy tolmács-csal, akit régebről ismertem, hogy én kint akarok maradni. Azt mondja, Ide figyelj, még most nem maradhatsz kint, majd ha még egyszer kijössz, majd itt maradsz a téglák közt. Hát mondom jó, akkor még egyszer fordulok. Igen ám, de az orosz parancsnok már nem engedett ki, így hát maradtam tovább.

Egyszer eszembe jutott, hogy van egy fényképezőgépem. Nem tudtam, hogy jó-e. Eladtam az oroszoknak, úgymint elvették volna, az meg adott nekem hét deci olajat, húsz szem kockacukrot, meg egy komiszkenyeret. Egy darabig jól éltünk. Ez is sokat jelentett. Onnan aztán bevittek a Szent György kórházba. Itt a hadifogolytáborban már 168.000-en voltunk. Minden nap 1.600 embert vittek ki jóvátételbe a Szovjetunióba. Nem igazolást adtak, hogy jöjjünk haza. Mindig nézték az állapotunkat, hogy ki milyen erőben van. Ott töltöttem a nyarat. Egyszer csak mondom, hogy mindjárt rám kerül a sor, már csak negyvenezer körül lehetünk a táborban. Mindig ki volt írva a létszám. Egyszer csak sorakozó a negyedik lágerben. Én voltam az egyik század parancsnoka, mert minden száz embernél volt egy parancsnok. Hát az 1.600-hoz még tizenkét ember hiányzott. Odajön a muszka főhadnagy, mondja nekem, hogy én vagyok a parancsnok, tizenkét „cseloveket” adjak, úgy, hogy én vagyok az egyik. Sorba álltunk. Elől ment az orosz, én meg a végén. A főkapu kb. háromszáz méterre lehetett. Elindultunk egyenesen a kapu irányába, én meg srégen elmentem a végéről úgy, hogy nem vette észre. A kapuhoz ért, én meg néztem, hogy mit fog csinálni. Elkezdte számolni az embereket, mikor rájött, hogy nem stimmel, a lapos sapkáját úgy földhöz vágta, és a kaputól elvitt egy embert, hogy meglegyen a létszám. Így maradtam ott.

Mondom, többet sem kísérletezek, valami más cselhez kell folyamodni. Láttam, hogy az orvosokat nem viszik ki. Csináltam egy vöröskeresztes karszalagot az elszakadt alsónadrágból és egy vörös lobogóból, drót segítségével.

Másnap megint sorakozó, mentem a főkapuhoz, ott volt vagy tíz-tizenöt orosz katona, mentem és tisztelegtem. Azt mondja az egyik, „kudá posli?” Mondom, hát nem látsz, doktor! Megértették, hogy doktor és nyitották a kaput, én meg mentem. Vagy háromszor kérdezték, hogy hová megyek, de aztán maguktól nyitották a kaput, és tisztelegtek. Így volt vagy két hónapig, és egyre fogytunk, nem voltunk már csak vagy húsz-huszonötezen. Elvitték az orvosokat, de én addigra már levettem a karszalagot, hogy már nem vagyok orvos, mert már korábban beszélték, hogy sok bajtársunk megbetegedett a Szovjetunióban, és a gyógyításukra elviszik az orvosokat.

A kórház udvarán vagyunk, látom, hogy van ott egy 30-40 méter magas kémény. Elmentem megnézni. A rajta lévő vasajtó egyik oldala teljesen ép volt, a másik oldala pedig teljesen elrozsdált. Behajoltam, hát egy kicsit huzatos hely volt, de ezután amikor sorakozó volt, mindig odabújtam, és így megmaradtam. Egy nap a tábort felszámolták. Kivitték bennünket a székesfehérvári parkba, és ott a nevünket olvasták. Adtak mindenkinek egy szem kockacukrot, meg 12 dkg kenyeret, azt mondták az oroszok, hogy az útra adták. A magyarok meg adtak mindenkinek 100 pengőt. Micsoda nagy érték, gondoltuk akkor. Én voltam a parancsnok, felvételeztem, a cukrot szétoztottam, de a kenyér nem kellett senkinek, hogy mindenki megy haza, hát ott hagytam, és én is kimentem a pályaudvarra. Leültem a gyepe és nem messze tőlem egy kofa szőlőt árult. Már két éve nem láttam szőlőt. Odamentem, és kértem egy kiló szőlőt. Kérdezi, hogy mennyi pénzem van? Mondom, ne törődjön vele, csak mérje. Van 100 pengőm. Azt mondja, azért nem ad csak háromnegyed kilót. Hát akkor adjon annyit, mondtam. Szóba elegyedtünk, és mondja a kofa, hogy ma már nem tudok tovább menni, mert nincs vonat, de szívesen ad szállást. Úgy is történt, és másnap elindultam az öcsémhez Balatonalmádiba.

Az öcsém még a táborban meglátogatott Székesfehérváron, ő akkor már a demokratikus hadseregben szolgált, és így tudtam meg, hogy Balatonalmádiban van a laktanyájuk. Én a táborból értesítettem a hűgomat, hogy Székesfehérváron vagyok. Egy utcán hagyott levél segítségével, amit elküldtek a címére, és így tudta meg az öcsém, hogy hol vagyok.

Elmentem előbb Siófokra, és ott megkérdeztem, hogy mikor megy hajó Balatonfüredre. Mondták, hogy fél ötkor, de még csak egy óra volt, hát kimentem a városba és ott sétáltam. Mindig érdeklődnöm kellett, hogy hány óra van, mert az órák már rég elvették. Kimentem a hajóállomásra fél ötre, s látom, hogy jön a hajó a túlsó partról. Kiszállnak az utasok, mi pedig az új utasok beszállunk, és indul vissza a hajó. Már a Balaton közepén járunk, amikor jön a kalauz és mondja, elvtársam a jegyét kérem. Mondom neki, hogy nincs jegyem, mert most jövök fogságból, de nehogy kiszállítson, mert nem tudok úszni. Nevetett, és azt mondta, csak maradjak. Átmentem Balatonfüredre, és onnan rögtön indult vonat Balatonalmádiba.

Mikor a vonatról leszálltam, kezdett esteledni. Az úton ment egy húsz év körüli helyes lány, tőle kérdeztem meg, hogy hol van a híradó hadosztály laktanyája. Elkísért egészen a laktanyáig. Már este nyolc óra volt. Bementem, lemegyek az alagsorba, fekszik ott vagy nyolc sovány katona, a villany eloltva. Én is levetkőztem és lefeküdtem egy üres ágyra, mintha ott-hon lennék. Reggel kérdezik egymástól, hogy ki ez a katona? Én úgy csináltam, mintha aludnék. Megmosakodtak, kimentek reggelizni, utána foglalkozásra mentek. Akkor felkeltem, és az ő szappanjukkal megmosakodtam, a törölközőjükbe megtörölköztem. Utána kimentem a konyhára, és ott jelentkeztem egy szakszvezetőnél, és akkor derült ki, hogy egészségügyisekhez mentem be, nem a híradó hadosztály laktanyáját mutatta meg a lány. Mondom a szakaszvezetőnek, hogy mi járatban vagyok, erre adtak nekem kenyeret, tejeskávét, jól megvendégeltek. Mondták, ha meg akarom lepni az öcsémet, ők el se engednek, majd behívják valamilyen ürüggyel. Felhívták az öcsém parancsnokát, hát mondja, hogy szolgálatban van, nem mentheti fel, majd csak az egy órai váltás után lesz szabad.

Erre mondtam, hogy el tudok én menni. Elmagyarázták, hogy merre menjek, de nem is volt messze. Elindultam s egyszer csak hallom, hogy katonák jönnek mögöttem. Jött egy raj, elől az öcsém, és elmennek mellettem. Utánaszólok, ejnye öcsém, ezt nem kellene megcsinálnod, hogy a bátyád mellett úgy mész el, hogy észre sem veszed. Visszafordult és összeölelkezünk. Hát így találkoztunk. Aztán hazakerültem.

Mikor hazaértem, írtam levelet oda, ahol a sonkát meg a kenyeret kaptam, hogy megérdeklődjem, hogy vannak. Azt írták, hogy jól vannak, csak nincs sójuk. Mondom édesapámnak, hogy van-e sónk? Van egy mázsa is a padlásán. Becsomagoltam 20 kiló sót, felültem a vonatra a hadifogoly igazolvánnyal és elmentem Dichadhalomra. Megvolt az öröm, mikor megérkeztem. Ott maradtam egy hétig, segítettem kukoricát törni.

Amikor hajöttem, először Kurityánba mentem a bányához, ahol bevonulásom előtt dolgoztam. Többfelé is dolgoztam utána, de végül a kurityáni bányától mentem nyugdíjba fatelepvezetőként.

† SALAMON JÁNOS: „... békehadtestnél voltam...”

Miskolcon voltam tanuló 1929-től. Hentes és mészáros szakmát tanultam, majd az Erzsébet kórház konyháján dolgoztam öt évig. Onnan vonultam be tényleges katonai szolgálatra 1937-ben Miskolcra, a Rudolf-laktanyába, a 13. „Görgey” honvéd gyalogezredhez. A kiképzés után az I. zászlóalj írnoka lettem.

1938 őszén elindultunk a laktanyából, hogy megtámadjuk a cseheket. Vizsolyig mentünk. Itt leállították a zászlóaljt, és körülbelül egy-másfél hónapot töltöttünk Vizsolyon. Onnan továbbvonultunk Göncre, és innen indultunk el 1938. november 10-én Kassára. November 11-én vonult be Horthy Miklós fehér lovon Kassára.

Én bentmaradtam a honvédségnél továbbszolgálónak, majd elvégeztem az írnok szakszolgálatos tanfolyamot. Hadkiegészítő parancsnokságon dolgoztam, majd a rimaszombati megyei katonai parancsnokságon. Itt 1942-ben előléptettek őrmesterré, és átkerültem a honvédség hivatásos állományába. Rimaszombatból átkerültem a miskolci VII. hadtest parancsnokságához. Én nem voltam az orosz fronton, mert békehadtestnél szolgáltam.

Az oroszok előretörése miatt Vágsellyére kerültünk át, majd a Dunántúlon lévő csapatokhoz osztottak be bennünket. Egy zászlóaljnak voltam a szolgálatvezetője. Igen sok halottunk volt, állandóan temettünk. Marcali és Nagybjom környékén harcoltunk, de állandóan egyik helyről a másikra mentünk, a szovjet támadásoktól függően.

Végül kikerültünk Ausztriába, itt ért a háború vége. Hazafele tartottunk, mikor Magyarországon, Jánosházán körülvettek bennünket az oroszok, és egy lágerbe vittek. Igen sokan voltunk. Néhány napon belül továbbvittek, vonattal, Romániába, Foksániba, ahol egy nagy gyűjtőtábor volt, majd két nap múlva levittek Konstancába, ahol a legnagyobb román hajóra, a Transylvaniae-ra behajóztak 1100 embert, és a szevasztopoli kikötőben szálltunk partra. Szétosztották az embereket a kü-

lönböző táborokba, sokan kerültek Jaltába. Tizenegy-tizenkét napig nem kaptunk élelmet. Amit tudtunk, azt ettünk, cserbókat stb. Kezdetben rettenetesen rossz volt, nagyon mostoha körülmények között voltunk. A tetű evett bennünket. Később aztán már tűrhető volt az ellátás. Rendes fekvőhelyek voltak, az orvosi ellátás is javult, és az elhelyezés is sokkal jobb volt. Mi, akik ide kerültünk a Krím-félszigetre, még szerencsésnek is mondhattuk magunkat, mert legalább a hidegtől nem szenvedtünk. Kőbányában dolgoztam, így én, meg minden itt dolgozó, 96 dkg kenyeret kapott. Kaptunk bányapótlékot, meg prémium kenyeret, meg beszereztünk, amit csak tudtunk. A lakossággal is tartottuk a kapcsolatot. Itt az emberek olyanok voltak, ha volt nekik egy darab kenyérük, akkor adtak belőle.

Az ottani emberek élelmezése sem volt sokkal különb, mint a foglyoké. Ők is csak a sok káposztát meg kölest ették.

A Krím-félszigetről elkerültem Harkovba, ahol egy cséplő-gépgyárban dolgoztam. Itt egy több ezer embert befogadó gyűjtőtábor volt. Harminchat nemzet képviseltette magát a lágerben. Voltak spanyolok, hollandok, belgák, franciák és még igen sok nemzet katonái.

Itt a gyárban olyan zajos munkahelyen dolgoztam, hogy nagyfokú halláscsökkenést szenvedtem.

Innen kerültem haza 1948-ban. Maláriát és egy csomó más betegséget szedtem össze a lágerben, és így betegen tértem haza.

HETÉNYI VARGA KÁROLY: † Egyed András O.S.P.

Egyed András piarista tanár azok közé tartozik, akik a szomorú emlékü 1944-es esztendőben nem mulasztottak el tenni valamit a szörnyű kegyetlenség és a tömeggyilkosságok megakadályozására. Ez az „el-nem-mulasztás”, ez a „tenni valamit” azonban korántsem volt akkoriban olyan természetes. Sőt: kifejezetten életveszélyes vállalkozásnak minősült; többen is életükkel fizettek azért, mert megkísérelték üldözött honfitársaik életét megmenteni, szenvedéseiket és megpróbáltatásaikat enyhíteni. Egyed András ismerte a veszélyeket, mégis közreműködött nemcsak egyes személyek mentésében, de részt vett intézetek védelmének megszervezésében is. A Gestapo ezért — több társával együtt — letartóztatta. Ha kicsit körültekintőbb, „ügyesebb”, talán elkerüli a találkozást a német titkosrendőrséggel. De szabad-e hibául felrónunk a tudós paptárnának, hogy nem eléggé járatos a konspiratív szabályok ismeretében?

Magyarországon mintegy száz egyházi személyt — papot, szerzetest — vontak felelősségre embermentésben, antifasiszta ellenállásban való részvételük miatt. Többet közülük kivégeztek, internáltak, őrizetben tartottak. Az eddig feltárt adatok szerint a különböző keresztény egyházakból további 150-200 klerikus folytatott embermentő, ellenálló tevékenységet úgy, hogy sikerült kikerülniük a fasiszta terrorszervezetek ellenőrzését vagy megtorlását. De akadtak más kontrolltényezők is. Mielőtt a papok egyáltalán összeütközésbe kerülhetek volna a náci terrorszervezetekkel, már szembe találták magukat a hivatalból irányított közvéleménnyel.

Amikor arról faggatom Egyed Andrást, hogyan sikerült magát mindvégig távol tartania a „divatos” eszmeáramlatoktól, így válaszol:

Az írás a Vigilia 1982. évi 11. szám 833-840. oldalán jelent meg.

— Gyermekkoromban Edelényben sok zsidó származású játszótársam, barátom volt. Gyöngyösön, gimnazista koromban is. Edelényben — vakációm alatt — rendszeresen németül beszélgettem egy művelt, de szegény zsidó kereskedővel, franciául pedig egy fiatal ügyvéddel. A családból hoztam ezt a szellemet, ami továbbra is elkísért.

Edelény községben Egyedéket mindenki nyíltszívű, becsületes és segítőkész embereknek tartotta. Ha nem így lett volna, Weinsteinéknek bizonyára eszükbe sem jut, hogy Egyed János szabómesterhez forduljanak segítségért külföldön szorult helyzetbe jutott rokonaik érdekében. Azt ugyan jól sejtették, hogy sem a szerény viszonyok közt élő Egyed család, sem a külföldi ösztöndíjat élvező egyetemista kispap András korántsem rendelkezik olyan pénzügyi erőtartalékkal, hogy bárkin is komolyan segíteni tudjon. Weinsteinék mégis meg voltak győződve arról, hogy Egyedéknek nem az lesz az első szavuk, hogy: „Ugyan kérem!”, hanem az, hogy „Mindent megpróbálunk elkövetni...”

1939-et írtak. Nyár volt, az utolsó békés hónapok Európában. Vajon eljutott-e a kis francia falucskában vakációzó Egyed Andrásához, hogy idehaza megint újabb törvényt hoztak egy, a „nemzet számára kártékony” kisebbség ellen? Valószínűleg nem. Arról sem sokat hallhatott, hogy állig felfegyverzett hadosztályok sorakoznak föl egy ország határán, s csak a parancsra várnak, hogy elszabaduljon a pokol, melynek lángjai egyszer majd hazáját is elérik... Aztán elérkezik a világtörténelem legvévészjóslóbb szeptembere. A francia lakosság egyelőre csak az újságok címdaláról értesül a háború szörnyűségeiről és megpróbáltatásairól. Egyed Andrásnak már azonban ezekben a napokban feladatik az első lecke emberségből, segítőkészségből.

— 1939-ben egyetemi ösztöndíjat kaptam — szakvizsgám után — franciaországi kutatások céljából — mondja. — Már 1939 júliusában kimentem, és egy Versailles környéki faluban laktam, vakációztam egy ott nyaraló francia tanárcsaládnál. Szeptember 1-én kitört a háború. Szeptember vége felé levelet kaptam Edelényből, édesapámtól. A zsidótörvények miatt

az edelényi Weinstein család egy tagja, Weinstein Gyula feleségével és gyermekeivel elhagyta Magyarországot, hogy Amerikába menjen — írta. — A háború miatt, német támadásoktól félve a francia hajó nem mert elindulni, így Weinsteinék Párizsban rekedtek, és nincs pénzük a megélhetésre. Az edelényi család megtudta, hogy én kint vagyok Franciaországban, és azért arra kérték édesapámat, írjon nekem, segítsen rajtuk. Én azonnal felutaztam Párizsba, megtettem a szükséges lépéseket. A Séminaire des Carmes vezetősége adott volna számomra kölcsönt a menekülő, illetve emigráló Weinstein Gyulának megsegítésére. Előzőleg már egy évet töltöttem a Séminaire des Carmes-ban, ezért jól ismertek ott. A kölcsönt az október végétől esedékes ösztöndíjamból fizettem volna vissza...

Ezután találkoztam a kivándorlókkal. Végtelen hálással köszönték a gyors közreműködést, de közölték, hogy éppen egy-két nappal látogatásom előtt a Rotschild-alapítványtól kaptak segítséget. Nagyon meg voltak hatva, mint később az edelényi rokonok is.

Lengyelország megtámadásával Németország automatikusan hadiállapotba került Franciaországgal. Egyed Andrásnak a mind fenyegetőbb háborús események miatt 1940 februárjában el kellett hagynia Párizst. Tanulmányait Budapesten folytatta. Még ez év júniusában pappá szentelték, s bemutathatta első szentmiséjét Edelényben.

Amikor 1941 novemberében Máramarosszigetre helyezték francia-latin szakos tanárnak az ottani piarista gimnáziumba, Magyarország már hadiállapotban állt a Szovjetunióval. Párizst rég megszállták a németek. Egyed András nem a politika embere; igazi, tudós típusú paptanár. Csendes, halk szavú ember, akit azonban mindenütt szeretnek diákjai, mert megérik, hogy a szigorú szerzetesi külső mögött mindenkivel együttérző, meleg szív dobog. Amikor a háború német hadifogságból szökött francia tiszteket (köztük tanárt, szerzetest, kispapot) sodort Magyarországra, közülük többen emlékeznek a fiatal piaristára. A budapesti egyetemen töltött hosszú évek után jól emlékezett Egyedre volt francia lektora, Georges Deshusses. Előfordult, hogy Deshusses ajánlólevelével érkezett Máramarosszi-

getre francia látogató. A vendégeknek fellélegzést, kikapcsolódást jelentettek a Szigeten töltött napok. Egyed érezte, szükségük van rá, s maga is hívta őket. Egy alkalommal fölkereste őt Pierre Moortgat bölcsészdoktor is, aki akkor helyettes francia kulturattasé volt.

Ha Egyed András nem rontja is külföldi vendégei fogadásával saját jó hírnevét a hatóságok előtt, mindenesetre nem öregbíti azt. Mert a Magyarországon tartózkodó francia hadifoglyok szabad mozgást élveznek ugyan, de a rendőri-csendőri szervek gondosan utánanéznek, hol s kikkel tartanak kapcsolatot. Macskássy Pál, a Magyarországon tartózkodó francia hadifoglyok adatainak kutatója nemrégiben a következő följegyzést találta Francois Braun papnövendékről:

1943. aug. 26. Braun Francois zászlós a gödöllői premontrai gimnáziumban van munkára kiadva. — Nov. 2-ig kér Máramarosszigetre szabadságot, ahova egy piarista tanár hívta meg vendégségbe. Elintézés: „Kivételesen megkapja” Gatkiewitz fhdgy előterjesztése alapján, egyidejűleg értesítve a boglári táborparság, a 8. Honv. Ker. Parság Kassa és a m. kir. csendőrnnyomozóparság Ungvár.

A levéltári adatok között Macskássy megtalálja a látogatásról utólag készített jelentést is:

8/1. nyomozó alosztály — Kassai VIII. Cső. ker.:

Braun Francois francia internált zászlós 1943. szeptember 17-én érkezett Nagybányáról Máramarosszigetre. Az utat gyalog tette meg. Máramarosszeigeten dr. Egyed András piarista gimnáziumi tanárnál szállt meg, és itt tartózkodása alatt állandóan ennek társaságában látták. Máramarosszigetről szept. 22-én távozott el vonattal Gödöllőre. Máramarosszigeten való tartózkodása alatt ellene hátrányos észrevétel nem volt megállapítható.

Aláírás (Dominyi?) cs. szds.

A háború Egyed András szépen induló tudományos pályáját, ambícióit alaposan lefékezi. Első érdeklődést keltő tanulmánya a máramarosszigeti piarista gimnázium 1943/44-es évkönyvében jelenik meg (Az átöröklés és a befolyás törvényei

a szülők nevelő munkájában). Ez volt a kezdő lépcsőfok, melyen elindult, s melyet aztán több mint két évtized kihagyással a pszicholingvisztika izgalmas, addig alig ismert, új tudományterületén folytatott — hazánkban az elsők között.

Albert Phleger (*Un rescapé de Hongrie témoigne*), Bajomi Lázár Endre (*Ego sum captivus gallicus*) és más források, visszaemlékezések szintén megemlítik azt az örvendetes körülményt, hogy a Hőgyes Endre úti Champagnat Iskola, valamint az Ajtósi Dürer soron levő Vakok Intézete és a Szent Szív zárda előtt még külön kivezényelt magyar rendőrség is biztosította a védeltséget. Rendkívül sokat jelentett ez 1944. november-decemberben, amikor a nyilas különítmények nem sokat törődtek sem a külföldi menlevelek tekintélyével, sem azok birtokosaival. A bejáratot őrző géppisztolyos magyar rendőr jelenléte azonban mégis riasztólag hatott, s a bentlevők (értsd: az üldözöttek) viszonylag biztonságban érezhették magukat. Az említett három egyházi intézmény október 15-e után rohamosan megtelt a fajúldozó rendeletek elől menekülőkkal, a Champagnat Iskola padlása pedig ráadásul szökött német katonákkal is.

Nagyon sokan köszönhetik életben maradásukat ennek az őrszemnek, s azoknak is, akik ezt az őrséget elrendelték. De legfőképp mégis Egyed Andrásnak, akitől az őrség felállításának gondolata származott. Ezek az őrségek — a Champagnat Iskola kivételével — az ostrom utolsó napjaiig ott posztoltak, és — Lévai Jenő (*Szürke Könyv*, 93. old.) szerint — csak a Szent Szív zárdában kétszáz üldözött nő és gyermek élte túl az ostromot.

Egyed András 1944 őszén tehát már Budapesten találjuk. Francia barátaihoz fűződő kapcsolata mind szorosabbá válik. Az országot megszállva tartó német csapatok ezeket a franciákat ellenségnek tekintik; segítségre, pártfogásra szorulnak tehát. Amikor elnézem a velem szemben ülő Egyed András törékeny alakját, hallgatom átgondolt mondatait, alig-alig tudom elképzelni, hogy ez a rendkívüli intelligens szerzetespap a háború kellős közepén nem is egy olyan feladatot teljesített — a gyengébb fél oldalán —, amelyet annak idején nála „rátermet-

tebbek” sem igen vállaltak. Ahogy ezekre az eseményekre olyan szerényen, minden pátosz nélkül emlékezik vissza, hogy érdemeit legszívesebben holmi alárendelő mellékmondatokba rejtené. Semmit sem részletez, s amire nagyon kíváncsi vagyok, mástól kell megtudnom.

Miután az ország területéről már több mint félmillió zsidót, zsidó származású keresztényt az auschwitzi haláltáborba hurcoltak, a főváros maradt az a sziget, ahol a szerencsétlen üldözöttek megpróbálták az elhurcolást, a gettóba kényszerítést, a kivégzést hamis papírokkal, menlevelekkel, főleg azonban jó szándékú, bátor emberek segítségével elkerülni. Szomorú, tragikus jelenetek játszódtak le Budapest utcáin. A szerencsétlen áldozatokat úgy terelték, akár az állatokat, sőt annál is durvábban. Hangosan szidalmazták, ütlegelték őket — s mindent milliós lakosú keresztény nagyváros polgárainak szeme láttára... Van az esztergomi Prímási Levéltárban egy beküldött újságkivágás az Egyedül Vagyunk című lapból. Az egész oldalt betöltő írást — sajnálatos módon — éppen Egyed Andrásnak egyik rendtársa írta alá. A cikk azt igyekszik bizonygatni, hogy — idézzük — „a felebaráti szeretet parancsa a zsidókérdés megoldásával még nem szenved csorbát, hanem helyesen érvényesül”.

*

Egyed András piarista tanár szobája a József körúton éppen olyan szerzetesi egyszerűséggel van berendezve, mintha csak a rendházban lakna. Szerény bútorzat, körös-körül könyvek, jegyzetek, folyóiratok.

— *Szeretném, Tanár úr, ha elmondaná, hogyan kapcsolódott be az üldözöttek mentésébe.*

— A megrendítő, kiváltó ok, ami miatt bekapcsolódtam az üldözött magyarországi zsidók mentésébe, az volt, amikor a Baross utcán láttam, hogy óriási tömegben nőket hajtanak nyilas karszalagosak, az egyik nő szinte ott a közelemben esik össze, és a nyilas fiatalember rákiált: „Menj az anyád! stb. stb..., mert beléd ereszték egy sorozatot!” Miközben lehorgaszott fejfel megyek az úton, mintegy önmagamát szégyellve,

hogy ilyen megtörténhet idehaza, hallom a tömegből: „Főtisztelendő úr!” — Hirtelen felnézek s észreveszem, hogy egy, az egyetemről ismert tanárjelölt nő, akkor már tanár, szól hozzám. Erre én kérdezem: — mit is kérdezhettem volna mást — „Hogy van?” Ő pedig keserűen a fejét ingatta, mintha azt válaszolná, hogyan is érezhetné magát. Annyit mondott még, hogy üdvözli Albert testvért. Tudtam, kiről van szó. Hisz ők is, én is barátságban voltunk Pflieger Albert marista iskolatestvérel. A történetek után valóban elmentem a Hőgyes Endre utcába, a Champagnat iskolába, és átadtam az üdvözlőt. Albert testvér meglepődött, kérdezte, csakugyan ő volt-e. Mondtam, hogy biztos, hisz jól emlékeztem rá az egyetemi évekből. A maristák ekkor akcióba léptek, s hamarosan sikerült kiszabadítaniuk és biztonságba helyezniük a tanárnőt. Albert testvér arra is megkért, hogy értesítsem védencünk szüleit. Egy budai utcában laktak, sárga csillagos házban. Néhány doboz szardíniát is küldött velem. A szülők roppant megörültek, amikor megtudták tőlem, hogy a lányuk még él, és hogy én láttam őt, találkoztam vele. Az édesapa ekkor arra kért, hogy a birtokukban levő portugál menlevelet sokszorosítsam valamilyik jegyzőnél. A feladatot elvállaltam, s a menlevelet elvittem egy közjegyzőhöz. Ők maguk adták meg a címet, de a közjegyző nevére már nem emlékszem. Epizód, de az atmoszférára jellemző, hogy amikor jövök ki az utcából — az utca elég kihalt volt — egy tízéves forma gyerek egész hangosan, majdnem ordítva mondja: „Ez a büdös pap a zsidókhoz jár!” Ez is mutatja, hogy nem volt egészen veszélytelen vállalkozás. Azonnal körülnéztem, nem lát-e esetleg rendőr, vagy más valaki. Mindenesetre meglepett a gyerek hangos megjegyzése.

— *Mi történt a szülőkkel?*

— A sokszorosítás elkészült, a szülők hamarosan bekerültek a Champagnat iskolába, Albert testvér közreműködésével. Akkor már állandó látogatója voltam a Champagnat iskolában lévő szerzeteseknek és az ottani menedékhelyeknek. Több menekültet is megismertem, akiknek különféle menlevelük volt. Egy házaspár megkért, nem vinnék-e munkaszolgálaton levő fiuknak Zebegénybe egy ilyen menlevelet. Szívesen vál-

lalkoztam rá. Amikor a menlevelet átadtam, s négyszemközt lehettünk, gyorsan megsúgtam, hogy az a megbízatásom, javasoljam neki: a legközelebbi Pestre induló autóra vállalkozók kísérek, s iparkodjék leszállni az egyik helyen. A Hőgyes Endre utcával szemben levő telefonállomásról ezután telefonáljon a Champagnat iskolába. Neki ugyanis nem volt igazolványa, bármelyik pillanatban elfoghatták. Oda fognak menni érte — mondtam —, hogy bevigyék a Champagnat iskolába. Mint megtudtam, az autó vitte egészen az iskoláig.

— *Tanár úr érdeme, hogy a Svéd Vöröskereszt védnöksége alatt álló Champagnat iskola, a Vakok Intézete, valamint a Szent Szív zárda, rendőri intézetet kapott. Hogyan sikerült ezt elintéznie?*

— A véletlen folytán. Felhasználtam és nem hagytam kihasználatlanul egy éppen kínálkozó alkalmat. S a magam szerepe a továbbiakban talán ekkor vált jelentősebbé. Ezt igazolja a Svéd Vöröskereszt 1945. február 20-án kiadott nyilatkozata is.

Svéd Vöröskereszt

Magyarországi Kirendeltségének Központja

Budapest

1945. február 20.

Igazoljuk

hivatalosan, hogy dr. Egyed András piarista tanár az elmúlt fasiszta uralom alatt a Svéd Vöröskereszt embermentő munkájában önként és életveszélyt vállalva részt vett. Három intézményünkénél (Szent Szív zárda, Ajtósi Dürer sor 21.sz., Champagnat francia-magyar elemi iskola, Hőgyes Endre u. 5.sz., Vakok Intézete, Ajtósi Dürer sor 39.sz.) tevékenykedett és a bennük létesített menedékhonokat és gyermekmenhelyeket közreműködésével sikerült a legnagyobb üldöztetések idején a legsúlyosabb fasiszta gyilkosságoktól és betörésektől megmentenünk.

Tudomásunk szerint dr. Egyed Andrást a Gestapo elfogatta, letartóztatta a Champagnat iskola szerzeteseivel

*együtt, majd a Pestvidéki Törvényszék fogházába, onnan a Parlament pincéjébe hurcolták. Onnan szerencsésen ki-
menekült és ismét jelentkezett nálunk; örömmel vettük je-
lentkezését, mert értékes munkájára a Svéd Vöröskereszt
a jövőben is igényt tart.*

*(olvashatatlan aláírás)
főmegbízott*

Az történt ugyanis, hogy összetalálkoztam a Pestre költözött Jurka Fláviusszal, aki főispán volt Máramarosszigeten az én ott-tartózkodásom idején, 1941-től 1944 júliusáig. Jurka Fláviusz a magyarországi német megszállás idején lemondott a főispánságról. Humanista meggyőződésű ember volt, és semmilyen körülmények között sem vállalta ezt a posztot. Tudomásom szerint Jurkát 1949-50 táján hazájának igazságszolgáltatató szervei 19 évi börtönre ítélték, mert vállalta a főispáni tiszteletet. A magyar hatóságok azonban — részint a Máramarosszigeten, részint Pesten tanúsított humanista magatartása miatt — nem adták ki az elítélő bíróságnak. 1944 őszén sok dolgot mesélt nekem, melyek közül egy s más talán érdekelné a mai olvasót is. Jurka Fláviusz a román éra alatt prefektus volt, vagyis magyarul főispán. Egyébként a pesti piaristáknál járt gimnáziumba. Sík Sándor az osztálytársa volt. Jurka olyan jól beszélt magyarul, mint bármelyik magyar születésű ember. Egy Máramarossziget környéki kisebb földbirtokos családnak volt a gyermeke, és magyar neveltetést kapott. Trianon után Szarvaszó a románokhoz került, ő otthon maradt, s később prefektus lett. Elmondta még nekem, hogy amikor átmenetileg visszakerült Máramarossziget és Erdély egy része Magyarországhoz, Keresztes Fischer belügyminiszter leutazott oda, hogy az adminisztrációt megindítsa. Természetesen Jurka Fláviusszal akart beszélni. Bejárták a várost, beszélgettek. Keresztes Fischer felteszi neki a kérdést: „Kit gondolnál legmegfelelőbb főispánnak?” Jurka Fláviusz említette, hogy itt volna Székely Ákos, aztán — ha jól emlékszem — a Mihályi testvérek. (Ez utóbbiak olyan román-magyar emberek voltak, tudtommal szintén kisebb birtokosok.) És még valakit említett. Keresztes Fischer

gondolkodik egy kicsit, és azt mondja: „Na nézd, nem! Te leszel a főispán!” — Elképzelted, hogy mennyire meglepett engem ez a mondat — meséli nekem Jurka. — Azonnal tiltakoztam: Kegyelmes uram! Hát én itt román prefektus voltam, és ezt elképzeltetlennak tartanám... És akkor Keresztes Fischer, jó reálpolitikai érzékkel a következőket válaszolta: „Nézd, éppen azért, mert román prefektus voltál, mert román származású vagy. Éppen ezért gondoltam, hogy a kisebbségek közötti összhang megteremtése érdekében a személyed megfelelő lenne.”

A magam részéről hozzátehetem, hogy a legteljesebb mértékben megfelelt ennek a feladatnak. Egyformán bánt magyarokkal, románokkal, ruszinokkal. Ember volt a legteljesebb mértékben. A zsidókérdés kirajzolódásakor tisztán lehetett látni, hol áll, hogy szintén a humanitása volt mindenekfölött a vezéreszméje. A magyarsághoz való hűsége pedig bizonyítást nyert akkor, amikor nem volt hajlandó vállalni a német megszállás alatt a főispáni szerepet.

Jurka Fláviusz egyik találkozásunk alkalmával — már itt, Pesten — azt mondja nekem: „Hallottad, hogy a Hódossy Palit nevezték ki a magyar rendőrség országos főfelügyelőjévé?”

Én nem ismertem ezt a nevet, és kérdeztem, ki az. Kiderült, hogy csendőrezredes. Ebben a pillanatban támadt egy ötletem: íme, új lehetőség kínálkozik a mentésre. Valószínűnek tartottam ugyanis, hogy Jurka Fláviusz nem barátkozott volna Hódossyval, ha túlzottan szélsőséges nyilas lett volna. Sietek a hírrel Albert testvérhez, s közlöm, milyen módon lehetne esetleg segítséget kérni legalább néhány ház védelme céljára. Albert testvér azonnal eljött az Ajtósi Dürer sorba, ahol Langletné és még egy személy, egy hölgy fogadott bennünket a Sacré Coeur rendházban. Előadtuk nekik, hogy ilyen és ilyen lehetőség volna, megkérnénk Hódossyt Jurkán keresztül, bocsásson valamilyen védelmet legalább egy-két ház rendelkezésére. Ezután felajánlottam, hogy személyesen megkérem Jurka Fláviuszt, beszélje rá Hódossy országos rendőr-főfelügyelőt, hogy biztosítsa három ház védelmét a folytonos nyilas betörések és elhurcolások ellen. Ő magáévá tette az ügyet, és Hó-

dossynál igen eredményesen járt el. Természetesen ez nem a védett házak megalakulásának kezdetén történt, hanem már a nyilas uralom idején, október második felében.

Amint említettem, nem ismertem Hódossy Pált. Egyik alkalommal, hogy miért, miért nem, mégis elmentem hozzá. Lehet, hogy meg akartam köszönni, lehet, hogy valami kéréssel fordultam hozzá. Nagyon szívélyesen fogadott. Tudta, hogy Jurka Fláviusz ismerőse, illetőleg barátja vagyok. És érdekes módon, amíg ott voltam, megszólalt a telefon. A felügyelő felveszi és hallom, hogy szintén az üldözöttekkel kapcsolatos témáról van szó. Visszateszi a telefont, kicsit gondterhelt arccal rámnéz, s azt mondja: — Tetszik látni, zsidóügyben már senki sem meri fölvenni a kagylót a németek miatt. Én még — ezzel a hangsúllyal — fölveszem... Hódossyval többé nem találkoztam, nyugatra menekült, de az utolsó pillanatig gondoskodott a három ház rendőri védelméről. A rendházakat védő rendőrök géppisztoly használatára kaptak parancsot nyilas atrocitások, házkutatások esetére.

— *Hogyan fordulhatott elő mégis, hogy a Champagnat iskolát megszállták a németek?*

— Addig nem volt baj, amíg a Gestapo be nem kapcsolódott a Champagnat iskola ügyeibe. Én is ennek köszönhettem a lebukásomat. A Gestapo ugyanis már régóta figyelt bennünket, különösen azokat, akiknek valamilyen kapcsolatuk volt a Champagnat Iskolával. Figyeltek mindenkit, aki odajárt, s mint később kiderült, én is rajta voltam a listájukon. A Gestapo agent provocateur-ökkel dolgozott, s így sikerült lelepleznie embermentő tevékenységünket. Azon a napom, amikor a Gestapo megszállta az iskolát, nem voltam ott. Csak másnap mentem megkérdezni, mikor jöjnek éjféλι misét mondani.

— *Nem vett észre semmi gyanúsat az iskola körül?*

— Szórakozottan mentem, és nem tűnt fel, hogy már nem áll rendőr a ház előtt. Automatikusan csengetek, és bent, két méterre a bejárattól ott a rendőr. Hátrább pedig, 10-15 méternyire három SS-katonát látok. Megdöbbszem. Próbáltam nagyon rövidre fogni mondanivalómat. Mondom a rendőrnek,

hogy az igazgató úrral szeretnék beszélni. A rendőr ekkor közli, hogy a szerzeteseket a múlt éjszaka elvitték a németek. — Köszönöm szépen, akkor én megyek — mondom. — Ne tessék elmenni — szól a rendőr. — A németek önnel is beszélni akarnak.

Láttam a sorsomat. Bizony önfegyelmet erőltetve magamra, fölmentem az emeletre. A félemeletnél járhattam, amikor az egyik szobából utánam kiáltott egy SS-katona: — Wohin gehen Sie? És visszahívott egy szobába. Ide gyűjtötték azokat, akik gyanútlanul jöttek be az intézetbe. Voltak köztük szülők, akik gyermeküket akarták meglátogatni. Mert a francia elemi iskola még ekkor is működött a házban. A szobából nem léphettünk ki többé.

— *Közölték, hogy miért tartják fogva?*

— Semmit sem közöltek. Délután 3 óra tájban lehetett — 1944. december 21-én —, amikor elfogtak. Este fél tíz tájban egy ponyvával lefödött teherautóra raktak mindannyiunkat. Annyit érzékeltünk, hogy Budára visznek. A Pest-vidéki Törvényszék fogházába kerültünk. Mindjárt megérkezésünk után a II. emeleten fölállítottak a csoportból tizenkettőnket. Most sem tudom, minek alapján esett a választás erre a tizenkettőre, köztük én is. A falhoz állítottak, velünk szemben pedig tizenkét géppisztolyos német katona. És vezényeltek: „Arccal a falnak! Fejeket lehajtani!”

Lehajtjuk a fejünket. A zárzat kattog. Meg voltam győződve, hogy kivégeznek bennünket. Úgyhogy — különös módon — minden fázisát ismerem annak a pillanatnak, amikor az ember kivégzés előtt áll. Azt, hogy mire gondol az ember ilyenkor.

Amikor elmaradt a lövés, kiadták az utasítást, hogy tegyük le a kalapot, rakjunk bele mindent, nadrágtartót, zsebkést stb. Biztosan azért, nehogy öngyilkosságot kövessünk el. Utána a fogházőrhöz kellett mennem. Ez volt az a bizonyos Lemke, akiről oly sokat írtak azóta. Lévai Jenő és Thiefenthaler is. Utána átadtak egy német fogházőrnek, aki felvitt az épület legtetejébe. Ez volt a legveszélyesebb az állandó bombázások miatt.

Ezután jöttek a cellába a többiek is, akiket szintén nem végeztek ki. Borzasztó hideg volt bent, és nem kaptunk semmiféle takarót. Amikor a sötétben kitapogattam az egyik ágyat, ráfeküdtem, és csak kuriózumképpen említem: az első tizenegy nap alatt — nem tréfa — legfeljebb öt órát aludtam. Rettenetes idegfeszültség volt az emberben. Nem tudtam, mi lesz a sorsom. Semmit sem közöltek velünk.

Egy idő múlva rabszállító autón elvittek bennünket a Gestapo egyik központi épületébe. Ha jól emlékszem, egy, a János-kórházzal szemben levő villába. Választhattunk, hogy magyarul vagy németül vállalkozunk a kihallgatásra. Én a németet választottam. Gondoltam, talán így jobb lesz.

A Gestapo tiszt azzal kezdte kihallgatásomat, hogy mikor kerültem kapcsolatba a Champagnat iskola tanáraival. Mondom, hogy 1934-ben, mielőtt Párizsba mentem volna. Mindjárt utána kérdezi, mit tudtam arról, hogy a maristák szökött német katonákat rejtegetnek. Hozzátette még, hogy Clerc Bernát, aki marista testvér volt, és német fogságból szökött át Magyarországra, s természetesen az itteni maristáknál lakott, szervezte azoknak a német katonáknak a szöktetését, akik Magyarországon teljesítettek szolgálatot.

— *Hogyan kerülhettek a német katonák kapcsolatba a Budapesten működő francia szerzetesekkel?*

— Többen elzászi születésűek voltak, s így 1940-ben német fennhatóság alá kerültek. A németek besorozták őket, de francia érzelműek maradtak. Mondtam a Gestapo-tisztnek, hogy semmit sem tudok a bűjtatott német katonákról. Engem elsősorban tényleg a humanitárius szempontok érdekeltek, a budapesti üldözöttek mentése. Én a saját feladatomat tartottam fontosnak, s ez abban merült ki, hogy állandó kapcsolatot kellett tartanom Jurka Fláviusszal, informálnom őt a három házban bűjtatott üldözöttek helyzetéről. Ő viszont Hódossyval állt összeköttetésben, s egy pillanatra sem engedte hanyagolni a házak őrségének gondját. Másra tehát nem nagyon figyeltem. Ezért határozott hangon közöltem a Gestapo-tiszttel, hogy azonnal hozassa ide Bernát testvért. A Gestapo tudniillik arra hivatkozott: Bernát már bevallotta, hogy én is tudtam a padlá-

son megbújó német katonákról. A tiszt azonban elhárította kérésemet. Trükk volt az egész. Szilveszter estjén az egyik zsidó származású fogolytársunkat elvitték vendéglőket és pincéket feltörni, hogy bort hozzanak a mulatáshoz. Mikor ez a fiatalember visszajött, figyelmeztetett bennünket: Uraim, vigyázzanak, nagyon csendben legyenek, mert a németek arról beszéltek, hogy be fognak lövöldözni az ablakon kersztül. Nem történt meg, hál' Istennek, de megtörténhetett volna. Az emberéletet semmibe vették. Velünk, papokkal szemben pedig különös utálatot, gyűlöletet éreztek az SS-katonák.

Ha jól emlékszem, január 4-én levittek bennünket a földszintre. Itt közölték, hogy átvisznek a Parlament pincéjébe. Még zárójelben szeretném megemlíteni, hogy civil fogolytársainkat, akiket nem gyűlölték annyira, mint bennünket papokat, szabadon bocsátották. És csak úgy véletlenül mondtam egyiküknek, ha esetleg volna rá lehetősége, érteítse a piaristákat, hogy itt és itt vagyok.

— *Ismerte ezt a foglyot névről?*

— Nem, de a többieket sem igen. A paptársak közül Kovács Alajos nevére emlékszem. Vele már a kezdet kezdetén összekerültem. Később persze megtaláltam Albert testvért a második emeleten, az összes maristát, köztük szegény Bernát testvért, nagyon összevert arccal. Nem volt messze attól, hogy kivégzik.

A piaristáktól csakhamar élelmiszercsomagot kaptam. Képzeltető, mit jelentett ez annyi éhezés után. Időközben a nyilas Számonkérő Szék egyik embere is bekerült hozzánk. Mint a szavaiból kivettem, összevesztek a németekkel valamilyen lefoglalt kincsek, javak elosztásán. Mi sem volt könnyebb a nagyobb fegyveres erővel rendelkező németek számára: „leütötték” a partnert, hogy ne zavarja őket. Ezt a nyilast, mint később hallottam, kivégezték a németek.

— *Mennyien lehettek, akiket átszállítottak a Parlament pincéjébe?*

— Százhatvannyolcan. Hogy honnan veszem ezt a számot? Valószínűleg hallottam a többiektől, vagy az őrszemélyzettől.

Amikor átmentünk a Lánchídon, támadás ért bennünket. Kicsit szétszaladtunk, és el tudom képzelni, hogy talán megszőkhettem volna. De hova jut az ember? Kihez menjek be? Az ember sorsára bízta magát, és a csapat összeállt. Mentünk tovább, vittek bennünket a Parlamentbe. Őrzőink magyar rendőrök voltak, de a fő börtönőr német. A parlament pincéjében háromnapos éhezés következett. Nem kaptunk semmit, kivéve egyszer 2 vagy 3 szem apró krumplit.

Egyszer — január 9-én — a nevemet hallom: Egyed Andrást a budapesti főkapitány kihallgatásra várja. Nem Hódossy-ról volt szó. Az történt ugyanis, hogy a rendház részéről megpróbáltak kapcsolatot teremteni a bennünket őrző rendőrséggel. A házfőnök és az egyik piarista, úgy emlékszem, Pintér Mihály járt el az ügyemben. Amikor kimegyek a hívásra a pincebejárathoz, látom, hogy egy rendőrfőhadnagy — Ferenczynek hívták — tárgyal, majdnem vitatkozik a Gestapo börtönőrrel. Ez azt mondja neki: — Rendben van, kiengedem, de feltétlenül visszahozzák. (Ebben a börtönben raboskodtak még Thieffenthaler József és Simon László katolikus papok, valamint egy Lengyelországból menekült lelkész, akinek nevét nem sikerült eddig kideríteni.)

Beültem a motorkerékpár oldalkocsijába, mert azzal jött a rendőr, s kérdeztem tőle, mit jelentsen ez. — Az az érzésem — mondja —, hogy a tanár urat ki akarják szabadítani. — Miután megérkeztünk, oda kellett mennem az akkori főkapitányhoz, valami Sch-val kezdődő nevű személyhez, utána pedig egy nyilas főemberhez. Pusztán annyit kérdeztek tőlem, hogy származásilag nem vagyok-e zsidó. Ezután a nyilas párt és a rendőrség összekötője vette kezébe az ügyet. Adott mellém egy rendőrt, hogy menjek vele a rendházba, és ha neki is tudunk helyet biztosítani, akkor ezután ott fog őrizni engem. Így is történt. Másnap visszavittek a rendőrségre. Az előbb említett összekötő ugyanis azt mondta, hogy kapcsolatba akar lépni ügyemben a Gestapo főnökségével. Választ azonban nem kaptam. Helyette új rendőrt adtak mellém, s újra vissza a rendházba. Így ment ez pár napig.

Végre megérkezett a válasz a Gestapótól. Ez a kivételesen jóindulataú összekötő megmutatta az írást. Rendkívül buta és bárgyú szöveg volt. Ebben az iratban egy Gattstein nevű őrnagy „nem javasolja dr. Egyed András piarista tanár szabadon bocsátását, minthogy nevezett; mint a Prónay különítmény szolgálatvezetője, fosztogatásokban és rablásokban vett részt” stb., stb.

Az összekötő egy este két rendőrrel jelent meg a piaristáknál. A rendőrfőnökkel, Zimányi Gyulával beszélt, majd engem is hivattak és az őrzőmet is. Közölték, hogy fogságom nem szűnik ugyan meg, de minthogy a rendőrfőnök vállalja, hogy nem szököm meg, feloldanak a házi őrizet alól ügyem bírósági tárgyalásáig. Mondanom sem kell, hogy bírósági tárgyalásomra már nem kerülhetett sor.

Január 18-án jöttek be a szovjet csapatok. Ekkor szabadultam. De mint ezekben a napokban tapasztaltam, nem én voltam az egyetlen piarista, akit zsidópártolás címén bíróság elé lehetett volna állítani. Magában a rendházban is több zsidó származású fiú dolgozott felszolgálóként. De róluk csak hallgatom kellett, őket a házfőnök rejtegette.

— *Érdeklődtek-e már katolikus történészek tanár úrnak az üldözöttek érdekében tanúsított magatartásáról?*

— Nem nagyon. Bár lehetséges, hogy nevem — mint legutóbb a Vigiliában — másutt is előfordul egy-egy visszaemlékezésben. 1960-ban az edelényi, zsidó származású férfi — Mogyorós Béla — látogatott haza Mexikóból. Együtt gyerekeskedtünk. Meglátogatta szülei sírját Edelényben, s egyúttal irántam is érdeklődött. Aztán Pesten fölkeresett és megkérdezte, tudom-e, hogy spanyol nyelvű kiadás is megjelent arról, kik mentették a magyarországi üldözött zsidókat, s ebben a könyvben az én nevem is szerepel. Erről nem tudtam.

HODOSSY SÁNDOR: „Nekem már gyanús volt estére...”

1924-ben születtem. Amikor — 1945. január 19-én — Edelényből elvittek, 20 éves voltam. A járási főszolgabírói hivatalban dolgoztam írnokként 1941. június 1-től. Van erről hivatalos dokumentum is, hogy onnan vittek el annak idején. Amikor ott dolgoztam, a front elvonulása után összeírták először a német nevűeket és a német ajkúakat. Ezt tudom pontosan, mert a főszolgabírótság szomszédságában volt az orosz parancsnokság. Én voltam a hivatalban a legfiatalabb összekötő, ezért én mentem át a legtöbb esetben különböző papírokkal, amiket annak idején a járástól kiadtak, vagyis az orosz parancsnokságtól elrendeltek. Pl.: mit és hogy kell begyűjteni.

Aznap délelőtt a német nevűek voltak összeírva. Délután hozták be a névsort a községházáról. A községi bíró — Turai Pál — jó ismerősünk volt. Jó, magyar neve volt. Összeírták a német nevűeket, pl.: dr. Schulek Gyula. Ő volt az egyedüli gyógyszerész Edelényben, meg az egész környéken. Más német nevűeket is felírtak, de olyan kevés volt a létszám, hogy ez nem volt elég nekik. Így aztán összeírtak egy kb. százas névsort, és ebből kezdték kivenni azokat, akikre szükség volt a faluban. Mert, ha elviszik az orvost, meg a gyógyszerészt, akkor nem marad ott senki gyógyítani. Így többek között ott-hon maradt Schulek Gyuszi bácsi is.

Estére aztán oda került sor, hogy most már a magyar nevéek is bekerültek a névsorba. Azt mondták annak idején, hogy Debrecenbe viszik a fiatalokat munkára. Ezt tudom biztosan, hiszen ott dolgoztam a hivatalban, és Pongrácz Feri bácsi — a főszolgabíró — tájékoztatott. Pongrácz Feri bácsi már nyugalmazott volt, de behívták szolgálattételre. Ezt én is hallottam, mert a szomszéd szobában volt a megbeszélés, hogy a Tisza-híd környékén lesznek jónéhányan.

Az írás Soltész József: Borsodi lakosok kényszermunkán a Donyec-medence lágereiben című, Ózdon 1980-90-ben készült munkájából került átvételre. A kézirat könyvtárunk helytörténeti gyűjteményében megtalálható.

Nekem már gyanús volt estére, amikor hazamentem, hat óra körül volt az idő, s a hivatalos idő már régen lejárt. Akkor mindössze hárman képviseltük a főszolgabírói hivatalt. Amikor hazaértem, nem telt bele 5 perc s a szomszédban lakó Mészáros Gyula — velem egykorú fiú — beállított egy orosz katonával. Azt mondja nekem; Sanyikám! nektek hármatoknak be kell jönni a község házára. Nekem és a két öcsémnek. Mondom neki: Gyuszikám! mi a névsorban nem voltunk benne, tudom miről van szó. Azt mondja nem baj, majd bent megbeszéljük a dolgot. Láta az orosz, hogy beszélek vele, rögtön mondta: Davaj! Davaj! — Ezek most úgy visszacsengnek bennem.

Ott volt a szomszédunkból Kollár Dezső kalapos is. Vele mi összejártunk esténként kártyázgatni. Mondja neki Mészáros: Dezső bácsi, magának is szól az intelem, magának is be kell jönni. Ő katonaviselt ember volt. Azt mondja neki: Én már le-szolgáltam az időmet, nekem már itthon kell dolgozni, fölöslegesen nem mászkálok. Na aztán őt is megbíztatták: Davaj! Davaj! Gyerünk csak! Gyerünk csak! Jó anyámnak mindjárt mondtam, hogy legyenek csak nyugodtak, jövünk mi mindjárt vissza. Hát bizony ez a mindjárt, nem mindjárt lett, hanem hosszú évek lettek belőle.

Bementünk a község házára, de ott már legalább hat-nyolc orosz katona volt az úgynevezett „davajgítárral” (géppisztoly). Akik odamentek, azokat beteretelték a tanácssterembe. Aztán később jöttek a hozzátartozók érdeklődni, hogy mi a helyzet, mert voltak ott lányok is, pl. a Bock lányok, hárman is.

Innen aztán minket áttereltek az ún. Turai-házba. A ház két szobájában szalma volt leterítve, s az egyik szobában a férfiak, a másikban a nők voltak. Onnan nem engedtek haza.

Másnap jött a jó apám, hogy mi van velünk. Hozott melegebb ruhát. Az őrnök meg kellett mondani, hogy kihez jöttek, mert akkor már körül voltunk fogva fegyveresekkel. Megmondták, hogy másnapra 5-6 napra való ételmelet és meleg ruhát hozzanak be. Ez január 19-ről 20-ra virradó reggelre volt.

21-én a reggeli órákban — úgy 6 óra felé a zimankós hidegben — gyalog mentünk át Sajószentpéterre. Itt a bányá-

kolóniánál volt az elszállásolásunk. Úgy emlékszem, 1-2 napig voltunk ott. Utána Miskolcra mentünk — gyalog — a rendőrkapitányságra. Közben különböző dolgok zajlottak le. Volt közöttünk egy 16 éves alacsony termetű gyermek, valahová Nyomárra való volt. Megkérdezte valaki — aki egy kicsit tudott oroszul, mert katonaviselt volt —, hogy mit akartok ezzel a kis emberkével csinálni odakint? Libát őriztetni? Akkor tudtuk meg, hogy mi nem is a Tisza-híd mellé fogunk menni, hanem jóvátételbe fognak minket kivinni a Szovjetunióba. Megesett az oroszoknak is a szíve, és elengedték a gyereket. Igen ám, de így kevesebb a létszám. Jött velünk szemben egy lovas kocsi, ketten ültek rajta. Stop! Az oroszok az egyik embert leszállították a szekérről, és besorolták közéjük. El is hozták velünk.

1945. január 28-29-én a hozzátartozók bejöttek Miskolcra, s megmondták nekik, hogy igyekezzenek jó meleg ruhával ellátni bennünket, mert bevagoníroznak és visznek ki a Szovjetunióba. Olyan erős katonai kordon vett körül bennünket, hogy onnan nem lehetett megszökni. Beszélgetésre, meg a holmik átadására is csak kettesével engedtek ki a hozzátartozókhoz.

Szörnyű állapot volt a rendőrkapitányságon. Azelőtt Miskolc legmodernebb épülete volt, de a háború alatt kórháznak rendezték be. Az emeleten fapriccsek voltak beállítva. A WC-k eldugultak, nem lehetett használni, ezért a lovardai rész volt kijelölve erre a célra. Itt aztán szemét, piszok, ürülék, trágyamaradvány és emberi csontok halmaza volt együtt.

Hozzám bejött két ismerős ember, amíg Miskolcon voltunk, és ki akartak menteni. Az egyik egy Fischer nevű zsidó ember, a másik egy Bratu nevű sörkereskedő. Különösen ez a Bratu volt jó ismerőse az egész családnak, engem különösen jól ismert. Haza akartak vinni, de én megmondtam, hogy csak akkor megyek, ha a két öcsémet is elengedik. Erről persze szó sem lehetett. Így aztán, ahogy mondani szokták, a dalnak lett igaza: „Hiába menekülsz, hiába futsz, a sorsod elől futni úgyse tudsz”. Ki kellett hát menni.

A bevagonírozásra várni kellett, mert a diósgyőri munkások — sebtében — negyven vagonba dobkályhát készítettek,

hogy melegedni tudjunk. A Gömöri pályaudvarról vittek el bennünket. Reggel sorakozó, össze kellett pakolni. A laktanya környékén rengeteg nép. A hozzátartozók között voltak, akik reménykedtek, hogy hazaengedik az elhurcoltakat. De nem. A Gömöri pályaudvartól nem messze van a rendőrlaktanya, de nekünk ez egy siralmas kálvária volt, amíg kiértünk az állomásra. Az a sírás-rívás, ami ott volt és az az embertömeg, azt nem lehet elfelejteni. Fegyverropogás, mert be akartak jönni a hozzátartozók a sorba, hogy elvigyék az embereket. Anyák a gyereküket. Szóval kétségbeejtő volt. A pályaudvaron minden vagonba negyven embernek kellett beszállni. Külön a férfiak, külön a nők. Mi edelényiek igyekeztünk egy vagonba kerülni. A vagonban dobkályha volt és két oldalt emeletes priccs. A fiatalok mentek a felső részre, az öregebbek lentre. Éjfél után indult ki a szerelvény velünk a Gömöri pályaudvarról a Tiszára. Ott hozzánk csatoltak még vagonokat, de hogy hányat, azt nem tudtuk. (Ez a szerencsi deportáltak szerelvénye volt. S.J.). Akkor már be voltunk zárva és mindegyik vagonban volt egy fegyveres katona. Később kiderült, hogy nincs minden vagonban fegyveres orosz katona, hanem állomásonként átmentek másik vagonba. A délelőtti órákban cammogott velünk a vonat Füzesabonyba. Itt volt egy karambolunk, mert a hosszú szerelvény vége a tolatási határon kívül esett és az utolsó két kocsi belefutott egy szerelvény, az megtört, s talán négyen-öten megszöktek. A következő állomáson ezeket pótolták, mert a vagon oldalára rá volt írva, hogy 35 vagy 40 „cselovek” van benne, s a létszámnak meg kellett lenni.

Egyes állomásokon lehetett vizet felvenni — és ha az ember ügyes volt —, akkor szenet és fát is. Minden vagon alján volt egy lyuk kivágva, ahol az ember a dolgát elvégezhetette. A pontos útirányra nem emlékszem, mert útközben rosszul lettem. Elállt a vizeletem, annyira át voltam fázva. Az utolsó kocsi egy szanitéc kocsi volt, és oda átkísért egy orosz katona. Mit ad a sors és mit nem, amikor beszállok, dr. Kendi Zoltánt látom meg, s csak néztünk egymásra. Nekem másod-unokatestvérem volt. Kérdezi tőlem: Sanyikám! Te hogy kerülsz ide? Én ugyanezt kérdezem tőled. Előtte való évben volt szigorló orvos, és Mis-

kolcon őt is bevágták a szerelvénybe. Mondta, hogy nem sokat tud velem csinálni, de majd hajnal felé beérkezünk Kolozsvárra, és akkor majd csinálnak velem valamit. Mondom, erről szó sem lehet, inkább itt halok meg valahol, mivel itt van a két öcsém is. Hát csak csodálkozott, hogy nem egyedül vagyok a családból. De hála Istennek, éjszaka megindult a vizeletem és mentünk tovább Brassón át. Ramikusz-Szarat-ban szálltunk át széles nyomtávra. (Rimnicu-Sarat a hasonló nevű folyó partján Foksánitól délre van Romániában. S.J.).

Az átszállás utáni napon elkezdtek az emberek vakarózni. Addig nem volt senkinek viszketegsége. Nézegették, hogy mi lehet az, hát megjelentek a hatalmas tetvek. Itt már nem voltak priccsek, csak lótrágyától nagyjából kisépert vagonok. Úgy feküdtünk egymás mellett, mint a heringek, 110-120-an egy-egy vagonban. Átvittük magunkkal a dobkályhát és szét-szedtük a fapriccseket, azzal tüzeltünk.

Innen kezdődött meg az úgynevezett „ellátás”. Négy embernek adtak egy kenyeret. Az volt az isteni szerencse, hogy itt-honról mindenki hozott élelmet, és eddig kitartott. A jó szülők 5-6 kilós kenyeret adtak, meg szalonnát és kolbászt.

1945. február 17-én délután érkeztünk Párkamona községbe. Ez — ahogy itthon később a térképen utánanézttem — Gorlovka, Makejevka környékén, Vorosilovgrád, Vorosilovszk körzetében van a Donyec-medencében. Parkamona volt a fő-láger. Azt mondanom sem kell, hogy 17 napi vagonlakás után hogyan kerültünk ki a vonatból. Ahová megérkeztünk, egy csonka vágány volt. A láger kb. kétszáz méterre lehetett, de mi elmentünk mellette, mert minket elvezényeltek a Delta lágerbe. A Delta táborban előttünk más nemzetiségűek voltak, erre következettünk a fabarakkok falán lévő bevésésekről. Olaszok, franciák és németek lehettek, a dátumok szerint 1942-43-44-es években. Az örök később mondták is, hogy mikor hová hullámszott a front, olyan nemzetiségű katonák kerültek ide.

A láger cölöpökre épült faházakból állt. Alatta befújt a szél, valósággal üvöltött. Nyers fából voltak a priccsek, rajtuk újjnyi vastagon a dér, és ezekre kellett feküdni. Nemcsak az idősebbek, de mi is sírtunk, hogy mi lesz velünk, itt fogunk elpusztulni.

Kintről a folyosóról lehetett tüzelni, de tüzelő nem volt. Hosszú barakkok voltak, és mindegyikben 400-400 embert helyeztek el. Akkor még villanyvilágítás nem volt, mert tönkre volt téve. Igyekeztünk bemenni a szobába, melyben 40-50 fő volt elhelyezve. Emeletes priccsek voltak, s a fiatalok felül, az idősebbek alul foglaltak helyet maguknak. Alig voltunk fenn vagy egy órát, egyszer csak azt látjuk, hogy elszalad velünk a pricc. Ahogy melegebb lett a szobában, a nyers, fagyott fapriccsek kezdtek kiengedni és a rögzítéseknél szétestek. Ráestünk a lentiekre, akik közül többen karjukon, fejükön kisebb-nagyobb zúzódást szenvedtek. Reggel sorakozó volt, és akkor kezdtek elrendezni minket, hogy ne legyünk annyian egy barakkban, illetve szobában.

Kegyetlen idő volt. Reggelire nem volt semmi ennivaló, mert a konyhát is nekünk kellett megépíteni. A vízvezetékét is mi fektettük le abban a 30-40 fokos hidegben. Éjjel-nappal ástunk. 10 percenként váltottuk egymást, mert annál tovább nem tudott senki sem kint maradni. Stangával, csákvánnyal ástunk. Az árkot egy méter 20 centi mélyre kellett ásni.

Az első nap dél felé hoztak úgynevezett paradicsomlevest. Ezt úgy kellett elképzelni, hogy zöld paradicsom volt langyos vízben, de azon semmi sem volt. Körülbelül 2-3 decit kaptunk belőle fejenként. Ettől még éhesebbek lettünk. Onnan kihajszoltak minket a bányához, ahonnan szenet hoztunk. A hónunk alatt hoztuk, olyan 2-3 kilométerről. Én is fogtam egy-egy darab szenet a hónom alá. Az orosz mikor meglátta, azt mondta: kicsi, kicsi. Úgy belém rúgott, hogy elestem. Vissza kellett menni nagyobbat hozni. Kegyetlen dolog volt ez, mert nagy hó volt a nagy hideg mellett. A láger teherautója sem tudott elindulni, hogy kenyeret hozzon, és így 15-20 magyar fogoly indult el szánkóval Parkamonába, amely olyan 8 kilométerre volt a Delta tábortól. Késő éjszaka érkeztek meg a kenyérrel, melyből mindenkinek egy-egy szelet jutott.

A táborban legyengültem, rosszul lettem. Ha jól emlékszem, 1945. április elseje, húsvét első napja volt. Másodikán összeírták a gyengébbeket és 50 nőt, valamint 100 férfit elvittek a Lima nevű kolhozba. Ez kb. 15 km-re volt a Delta lágertől és

a Parkamona tábortól is. Reggel indultunk és délutánra értünk oda. Azért irányítottak át oda, hogy ott könnyebb munkánk lesz, mert akik ott maradtak a főlágerben — mint a két öcsém is —, azok a bányában és kinti építkezéseken dolgoztak. Akik lenn dolgoztak a bányában, azok első osztályú étkezésre voltak beosztva, ők fél kg kenyeret kaptak naponta. Ez szépen hangzik így kimondva, de az a kenyér alig volt hat centinél vastagabb, és mint a sár, olyan fekete.

A kolhozban reggel kellett menni a „sztalovába” (étkező) az étkezéshez a kenyérért. A „sztalova” nem jó kifejezés, mert a kolhozban nem volt kimondottan étkezési helyiség. Mindenki ment az ablakhoz a konzerves dobozával, és mérte bele a szakács a lötyöt. A reggelinél kapta mindenki kézbe a kolhozban a 30 dkg kenyeret. Ez volt a teljes napi adag. A kenyérben minden volt, csak liszt nem. Bár adtak volna délbén és este is, de nem. Ha valaki eldugta a meghagyott kenyeret, azt — ha kilesték hogy hova teszi — biztos, hogy ellopták. Ha más nem, akkor a patkányok, mert volt belőlük bőven a szobákban is. A kolhozban egy hatalmas hodályszerű épületben helyeztek el minket. Régi faépület, mely sárral volt tapasztva, és a válaszfalak is olyanok voltak, hogy közte a patkányoknak kitűnő helyük volt. A kenyérhez jött a káposzta-
talapu-leves. Ez olyan 4 deci volt, de abban hol volt, hol nem volt levél. A napi kenyeret mindenki megette reggel, délre már nem maradt.

A barakkban lengyelek, szászok, magyarok — férfiak és nők — voltak elhelyezve. Szemben a mi szállásunkkal voltak azok az épületek, amelyekben a vezetők, a rablóvezérek laktak. Mert mi egymásközt így hívtuk az agronómust meg a raktárost is, aki a sertéstelepet is vezette.

A kolhoz épületeit mi hoztuk rendbe, illetve újakat építettünk. Késő ősszel hozták meg a német és osztrák teheneket abba az istállóba, amelyet mi építettünk újjá. Körülbelül 120 darabot tudtak elhelyezni benne, úgyhogy tudtuk almozni, etetni, vízzel ellátni, mert ezeket mind mi csináltuk. A kertészetben is sokat dolgoztunk. Itt készítettük az új melegágyakat, üvegházat, mert a régiéek le voltak rombolva. A vaskereteket egy

diósgyőri villanyhegesztő — Nagy István — készítette el. Neki ott kint biztosítottak külön helyiséget és jobb kosztot, mert reggeltől estig dolgozott. Nagyon szerették az ottani munkások, mert látták, hogy nap mint nap menyire haladnak az építkezéssel. Mire jött a késő ősz, már teljesen üveg alatt volt mind a két kertészeti épület.

A kertészet felé menve ott jártunk el a különböző gyümölcsösök mellett, de abból alig sikerült 1-2 embernek valamit „vételezni”, elcsenni. Virágzás után már fegyveres őrök járták a határt, de az éhes népből azért mindig sikerült valakinek kilesni a legjobb alkalmat, hogy mikor juthat be.

Amíg a kolhozban voltam, vagy tízen haltak meg közülünk. Ilyen volt egy apa, akinek a lánya is ott volt. Kint dolgoztunk a kertészetben, de délre az ebéd-löttyre bementünk. Ahogy beértünk, mondják a lánynak, hogy a gyengélkedőn meghalt az édesapja, alighogy kimentünk reggel. A megszokott ládászzerű koporsóba tették, és már vitték is a temetőbe, egy pokrócba volt becsavarva. Itt a sírt könnyen megásták, mert puha volt a föld. Mondták, akik ott voltak, hogy a tiszt — hadnagyi rangja volt — levette a pokrócot a halotról és nem adta oda a lánynak. Ilyen volt a temetkezés általában.

A kolhozban a „parnikiban”, kertészetben talajt készítettünk elő a palántáknak. Sajnos elég hamar megbetegedtem ott is, rosszul lettem. 1945. április 25-én Vorosilovszk-Alcseszsk nevű város kórházába vittek. Vorosilovszk régebbi neve Alcseszsk. A legújabb térképeken Kommunarszk néven van feltüntetve. Azt mondták, hogy akkor (1945) olyan 30-35 ezer lakosa volt. Volt egy vasgyára és más ipari létesítménye is, de a frontok átvonulásával széjjellőtték. Mikor minket vittek a kórházba, nem sokat láttunk belőle, csak a kéményeket. Azt hallottuk, hogy bizonyos időben műszakváltáskor szóltak a gyári dudák, és így tudtunk tájékozódni, hogy hány óra van. Egy kis orosz szekéren vittek bennünket, voltunk vagy négyen-öten, ebből hárman kerültek a főkórházba. Minket már nem tudtak ott fogadni, mert nem volt hely. Ezért bennünket egy barakk-kórházba vittek egy erdélyi szász bácsival, aki olyan 45 év körül lehetett. Bun Geornak hívták. Jópofa bácsi volt. Az ő édesapja és ő maga is részese volt az első világháborúnak, a háború utolsó napjaiban.

A kórházban voltam egészen május 7-ig. Az ellátás ott is olyan volt, mint a kolhozban, de azért mégiscsak zárt helyen voltunk. Onnan ismét a kolhozba vittek vissza. Emlékezetes marad május 8-a. (1945. május 8.) Hatalmas lövöldözést és kiabálást hallottunk. „Vojna kaput!” „Germánia kaput!” „Gitler kaput!” „Vengerszki szkoro domoj!” Sajnos a nagy örömrivalgásból annyi lett, hogy aznap nem kellett kimenni dolgozni. Ez volt az ünnep.

A kosztunk, ellátásunk a továbbiakban sem változott. Hanem, hogy jött a répa, jött a répalevél, akkor répalapu leves volt. Reggel, délben, este. Mondanom sem kell, hogy azt a bizonyos dolgunkat a latrinán úgy végeztük, mint a liba, meg a ruca. Késő ősszel aztán jött a káposzta. Az úgy készült, mint amikor kacsának, libának összevágják a leveleket, és belerakják egy nagy üstbe, amelyben víz és só van. Ezt megfőzték 150 főnek, mert hisz annakidején annyian mentünk ki a kolhozba. Aztán persze haltak meg közülünk. Mellettem is három sziléziai német halt meg, akiknek a neveit megjegyeztem. Zofner Josef, széneladással foglalkozott (Riga), Novak Josef, bányatisztviselő volt Gleiwitzből. Aztán egy Pichala Georg nevű bányaasztalos. E mellett feküdtem annak idején, amikor a magyarok már meghaltak és kevesen maradtunk a kolhozban.

Az otthonról hozott késtől, kanáltól, villától már régen megszabadítottak bennünket. Ellenben a „ruszki loski”, az a kanálféle volt mindenkinek. Aztán az amerikai konzervdobozból készült drótfogantyúval ellátott edénnyel mentünk a levesért. Ez víz helyett is jó volt, mert ki volt írva a táborban, három nyelven, hogy csak forralt vizet igyunk. „Wasser nur abgekocht trinken”.

1945 nyarán vagy 20 főt, engem is, átvittek a Leninka nevű kolhozba a nyári aratáshoz segítségül. Ott nem vigyáztak ránk örök. Nagyon rendes ukránok voltak ott, és szerették a magyarokat. Én a kovácsműhelyben dolgoztam, a mester egy 40 éves ember volt, aki megsebesült a fronton. Soha meg nem bántott volna, a velem egykorú fiatal segéd sem. Mindig hoztak valami ennivalót a szegénységükből, áldja meg az Isten őket. Hát ilyenek is voltak, de persze kevesen. Aztán visszakerültünk a Lima kolhozba.

A kolhozban a disznókat egy erdélyi púpos fiú gondozta. A disznók meg a szarvasmarhák részére időnként olajpogácsát szállítottak, amit kint makukának hívtak. Hanzi, ez a kis srác egyszer-kétszer hozott be nekünk ilyen pogácsát. Volt érte nagy tülekedés, veszekedés, mert mindenki szeretett volna belőle egy darabkát.

1945 júliusában egy régi istálló tetejét bontottuk. Ez olyan 50 méter hosszú és 30 méter széles lehetett. A szarufákat szedtük le, és én akkor megsérültem, amelytől kisebb vérmérgezést kaptam. Az isteni szerencse velem volt, hogy olyan 8-10 méter magasságból estem volna le, de elkaptak a lengyel munkások. Kaposváry Dezső fogta a gerenda másik végét. Ez a gerenda felhasította a bőrömet, és erősen vérzett. Kimostam a sebemet, azután mikor bementünk a lágerbe, mutatom a száz ápolónőnek, a Schwesternek, hogy mi történt. Nem tudott vele mit csinálni, egy kis jódtinktúrával bekente egyik meg a másik helyen. Az ingemről letépett darabbal kötöttem be. Igen ám, de 2-3 napra rá a „partizánok”, vagyis a tetvek kikezdték, hiába tisztogattam minden este. Esténként elmentem a sveszterhez, hogy kenje be egy kicsit. Addig kezeltük, amíg vadhús nőtt, és augusztus közepén megint bevitték Alcsevszkbe, Vorosilovszk-Alcsevszkbe a kórházba. Ott kivágták azt a részt, aztán vissza a lágerbe. Kb. két hétig a lágerben maradtam lábadozóként, ahol sepregetni kellett a magunk készítette seprővel.

1945. december 6-a emlékezetes nap marad számomra. Akkor a kőműves brigádban dolgoztam, négyen voltunk a munkahelyen. Jön egy „nacsalnik”, hogy négy emberre van szükség. Nem tudtuk, hogy hova visznek bennünket. Kiderült, hogy a temetőbe kellett menni sírt ásni. A kolhozban reggel meghalt az agronómus, délutánra el kellett temetni. Főlkapaszkodtunk egy szánkóra hatalmas stangákkal, lapátokkal, ásókkal és kivitték bennünket a kb. 5 km-re lévő temetőbe. Mondtuk az oroszoknak, hogy mi nagyon gyengék vagyunk és éhesek. Majd hoznak nekünk, mondták, de nem hoztak. Megmutatták, hogy hová kell a sírt ásni. Elkezdtük a havat eltakarítani. Magyar én voltam egyedül, egy lengyel és két sziléziai

német volt még ott. Gleiwitz, Bojten, Katowice környékiek. Nagyon rendesek voltak, akik itt voltak. Mondom nekik a kis német nyelvtudásommal, hogy ezt mi nem fogjuk kiásni. Szikrázott a csákány a fagyos földben. Ellenben a közelben egy gyerek részére megásott kisebb sír volt, amit otthagytak. Mondom, ezt kellene nekünk megnagyobbítani, abba eltemethetik az agronómust. Egy fegyvertelen orosz őr is volt velünk. Délben már ő is látta, hogy ebből nem lesz semmi. Aztán szánkóval jött egy ellenőrző brigád, megnézni, hogy mire jutottunk. Mondjuk nekik, hogy nem megy, ellenben azt a másik sírt kellene megnagyobbítani. Káromkodtak, hogy „jobbfejta magyar” (job tvoju maty), csináljátok. Nekiestünk annak a másíknak, megnagyobbítottuk, a velünk kijött őr is csákányozott, hogy minél előbb elkészüljünk. Már jól beesteledett, havazni is kezdett, mire meglett a sír. Aztán hallottuk, hogy zenekarral, több szánkóval jön a menet. Fáklyákkal világítottak, hogy lássanak. Egy lengyel asztalos csinálta a koporsót az agronómusnak, abból a deszkából, ami kimaradt az istálló tetőzetének a lebontásából. Csak egy nyitott fekvő rész volt, nem volt lefedve. A holttest valami vörös lepellel volt letakarva. A sírt előzőleg nem tudtuk kimérni, hogy elég nagy-e, és befér-e a koporsó, így aztán leeresztéskor az egyik sarka megakadt. Az egyik orosz egy két méter hosszú vas stangával ráütött, így aztán becsúszott a koporsó. Persze volt közben káromkodás, mert utálták ezt az agronómust, mert sok komiszszágot vitt végbe a kolhozban, nemcsak velünk, hanem a munkásokkal is. Aztán gyorsan be kellett hányni a sírt, a földet a lepelre hánytuk. Aztán bevittek bennünket a kolhozba, azt mondták, hogy majd ott lesz ennivaló. Valóban levágtak tyúkot, csirkét, de nem nekünk, a foglyoknak. Igaz, hogy két tányér kásás levest kaptunk, amilyen sűrűt még nem ettünk. Ez volt a munkánkért a juttatás.

December 20-a táján lehetett, akkor is kint voltam a „parnikiban”, a kertészetben. Segítettünk a diósgyőri Nagy Pista bácsinak, aki villanyhegesztő volt és csinálta a kereteket. Az erdélyiek között volt két néma ember. Hatalmas nagyok voltak. Az egyiknek cipész, a másíknak kőműves volt az eredeti foglalkozása. Mind a kettő ott volt velünk. Jön az egyik orosz

Őr hozzánk, és mondja a neveket. Többek között ennek a két szerencsétlennek a nevét is, meg Kaposváry Dezsőét is. Mondja, hogy menjenek be a barakkba, mert haza fognak menni. Magyarázzák ezeknek a szerencsétlen embereknek, hogy miről van szó. Az orosz magyarázta nekik, mutogatta, hogy Sztálin, a nagy bajszos adta a parancsot, mutatta, hogy pecsétet tett a papírra, mutatta a mozdony mozgását. „Pasli damoj!” Mehetsz haza. Megértették. Egymásra borult a két hatalmas ember. Persze ekkor már csontkollekció volt mindkettőtől. Meg megy Kaposváry Dezső is. Mondom az őrnek, hogy én nem? Mert én augusztusban „invalidnak” lettem nyilvánítva. Akkor azt mondták, hogy a legközelebbi transzporttal én is megyek haza. Persze ebből sem lett semmi, mert a fő lágerből vittek el valakit. Mi csak kihelyezett részleg voltunk, így várni kellett, pedig többször is benne voltam a listán, míg végül 1947. augusztusában kerültem haza.

A kolhozból is közben a munkabíró férfiakat (1946-ban) bevitték a főlágerbe, Parkamonába. Nem a Delta lágerbe. Később már annyira elfogytak a kolhozban a férfiak, hogy mindössze 15-en maradtunk. 1946-ban február 6-án már 2-3 nap óta nem dolgoztunk. Akkor értünk jött egy teherautó és bevitték Parkamonába. Ott lengyelekkel, szászokkal kerültem össze, magyar csak én voltam egyedül abban a szobában.

A láger száma 144/1206 volt. Ez a parkamoni főláger száma. Az öcséméké, a Delta láger száma 144/1207 volt.

A Delta lágerben többségében magyarok voltak. Lengyelek mindössze vagy százan voltak. Aztán voltak olyanok, akik onnan megszöktek, pl. Stark Sanyi barátomé. A szökevényeket, amikor megfogták, nem hozták vissza, hanem a nikonóri lágerbe kerültek. Az is a szénvidékhez tartozott. Akkor a táborokat folyamatosan ürítették ki az évek során. Először a jobb lágereket számolták fel, a rosszabbak maradtak fenn. A nikonóri haláltábor hirhedt volt. Akiket tőlünk is odavitték, hallottuk, hogy nemsokára meghaltak. Mert a hírek előbb-utóbb csak eljutottak mindenhova. Vételezéskor összetalálkoztak az emberek, amikor kenyeret, sót, lisztet, káposztát vagy egyebet vittek egyik helyről a másikra. Aztán bent a táborban szájról

szájra terjedt a hír, ki mit hallott. Pl. amikor a kolhozban voltam, Gyula öcsémék voltak ott vételezni. Érdeklődött, hogy van-e ilyen nevű köztetek? Szóltak nekem, de csak pár szót tudtunk kiabálni, mert indultak vissza a Delta lágerbe. De már meg tudta mondani Károly öcsémnek, meg az edelényieknek, hogy „találkoztunk”. Nagy öröm volt ez is.

Tudtuk, hogy az egész donbaszi körzet lágerekből áll. Tudtunkra jutott pl. az is, hogy japánok is dolgoznak kb. 500 km-re. Azt is megtudtuk, hogy csak a saját tisztjeiknek engedelmesskednek. Ha nem kapták meg a rizsadagjukat, akkor nem dolgoztak. A nemzeti lobogójuk fel volt húzva a lágerükben. És sok minden mást is meséltek még.

Mi nagyon messze voltunk a jónak nevezhető ellátástól. Mondtuk is sokat, hogy a hágai nemzetközi egyezmény nem ér egy hajítófát sem. Meg a Nemzetközi Vöröskereszt hol volt? Nem tudott rólunk a világ, minket teljesen veszni hagytak.

Az örök általában rendesek voltak, azokkal nem volt semmi baj. Hanem a lágerparancsnokok, azok kiskirályok voltak. Ők aztán levetkőztették a foglyokat. Előbb-utóbb elszedtek tőlünk mindent. Nem azt mondták, hogy add ide ennyi meg ennyi pénzért. A lágerparancsnokom az én bundabéléses télikabátomra vetett szemet, és adott helyette egy peszonkát, egy vatelinos háromnegyedes kabátot. Az alsóneműt, inget, alsónadrágot, zoknit, — amit jó anyám csomagolt be nekem —, azt már az első lágerben elszedték.

A tolmácsok tulajdonképpen barakkparancsnokok is voltak. Minden barakknak volt egy parancsnoka. Ezek kaptak ún. hadifogoly újságot is, amiket nem osztottak ki. Ezek jó viszonyban voltak az orosz lágerparancsnokkal, mert ezek spiclik, besúgók voltak.

A kihurcoltak vegyes társaság volt. Voltak köztük német nevűek, akik egy szót sem tudtak németül. Katonaszökevény is akadt, aki már civilbe öltözött, és civilként fogták el otthon. Ezeket, ha besúgták az oroszoknak, hogy annak idején kint voltak a fronton, vallatóra fogták. Bevitték a GPU-hoz, ott aztán kegyetlenül elbántak velük. Ezt tudom, mert a GPU nálunk

volt a főlágerben. Bevallottak azok mindent, még azt is, amit nem csináltak. A szászok egymás között mondták figyelmeztetésként: „Kommt der Schwarzel!” Jön a fekete! Mert a főnök egy fekete, rémes kinézésű ember volt. Azt sem fogom elfelejteni, hogy 1947. március 18-án milyen Sándor-nap volt. Bementünk a kinti rakodóállomásra, ahol a szénosztályozó volt, és nem telik bele 5 perc, jön az ő. Mondja: „Hódosi igyi na! A lágerparancsnokhoz a GPU-ra”. Meg voltam ijedve. Már akkor voltak ott hárman vagy négyen erdélyi szászok. Magyar én voltam egyedül. Örök persze mindenütt, mert attól tartottak, hogy valaki megszökik, vagy csinál magával valamit. Bemegyek. Állj csak oda! mondta nekem. Kis faajtók nyíltak a szobából, nem voltak bezárva. Bent a foglyok. Ezekkel németül beszélt a tolmács és a GPU-s. Alig hangzott el pár szó, kiabálás, csattogás, aztán kizavarták őket a fogdába. Az ún. „kisfogda” a GPU iroda mellett volt, ebben 3 állóhely volt, 3 fülke-rekesz, ahová az embernek be kellett állni. Bezárták rá az ajtót, még összeesni sem tudott, mert annyi hely sem volt. Bent a lágerben a II.sz. barakk végén volt egy 3x4 méteres helyiség, melyen fent magasan volt egy szellőzőnyílás. Ablaka nem volt, betonon feküdt a szerencsétlen, aki odakerült, és ott örök nyavalyát szerzett magának a hidegben.

Bementem, köszöntem: drasztutye. A tolmács — ez egy orosz nő volt — mindjárt mondja: Wie heist du? Én meg mint a hülye gyerek csak álltam, mint aki nem érti, hogy mit mond. A GPU-snak meg az oldalán a pisztoly, a kezében meg egy kancsuka, meg egy bot. Az rám üvöltött, szintén németül. Akkor én azt mondtam: vengerszki, magyarszki, nem nyemci. Mondja nekem oroszul, hogy te német vagy. Mondon neki: nyet. Mondom: abszolút nye ponyemáj germánszki. Akkor mondom: ruszki ponyemáj. Akkor mondja nekem oroszul, hogy mi a nevem. Mondom: Alexander Hodossy. Csak álltam és remegtem. Kérdi, mikor születtem és hol? Mondom neki az adatokat. A GPU-s mondja: te kurva blagyszki! Nyet magyarszki, te nyemci! Mondom: nyet, nyet. Mondom, hogy itt van két testvérem is a másik lágerben, a Delta lágerben. Tudták ők ezt, mert akkor már 1947-ben mindent tudtak az emberről. Egymásra néz a GPU-s

meg a tolmács, azt mondja nekem a GPU-s: Kak gyela? Hogy vagyok? Én se köpni, se nyelni nem tudtam. Aztán mondja, hogy vissza a barakkba kurva magyarja. Ezt odakint is hallották, olyan hangosan mondta. Trapp be a barakkba. Azt mondták a szobatársak, hogy én még egy fél óra múlva is remegtem. Mondták, hogy veled az angyalok voltak, mert a többieket bezárták, és csak két nap múlva engedték ki a szerencsétlenekeket, azért, mert valaki mondott valamit rájuk. Azt mondták, hogy a fürdőmester, aki egy hatalmas ember volt, ő volt a besúgó, a spicli. Ettől tudtak meg sok mindent.

Aztán, hogy a besúgásban mi volt az igaz s mi nem, azt nem lehet tudni. Férfiakat és nőket is behívtak a GPU-ra, ezt sokszor hallottuk, amikor este jöttünk be munkából úgy fél 11 óra tájban. Mert a lágeren kívül volt a lágerkommandant. Onnan sírás, jajgatás, üvöltés hangzott ki. Mi meg mentünk le a fürdőbe megmosdani, meg vittük le a ruhát is szárítani a kazánhoz, a fertőtlenítőbe. Addig, míg a fürdőben megmosdotunk, a ruhánk is jól átmelegedett, és az ún. „partizánok”, a tetvek, serkék is elpusztultak. Szóval ilyenkor hallottuk, hogy mi folyik a GPU-n. Akkor azt mondtuk, hogy fővizit van, mert ott vannak a „főorvos” úrnál. Rettenetes valami volt ez.

A bányánál havonta „dobicsok” — külön termelési napok — voltak. Ekkor mindenkinek menni kellett dolgozni. Hiába volt akkor éppen szabadnapja, menni kellett, aki csak mozgott. A „csodadoktor” a GPU-s volt, akinek ezt a nevet adtuk, mert mindenkit kizavart a láger „lazaretjéből” is. Csak azok maradhattak, akiknek magas lázuk volt. Ez volt a jelszó: „Szivodnya sztahanovszki szutki, ti polucsila agyin sztakán vudki”. „Holnap termelési nap, te kapsz egy pohár vodkát.” erre mindjárt meg is volt a válasz, amely kb. így hangzott: „Ti polucsila agyin bolsoj konyi huj, nyet vodki.” „Te kapsz egy nagy lófaszt, de nem vodkát.” Hát ezeket nem lehet elfelejteni, mert hiszen minden hónapban elhangzott százszor is.

A kolhozból bekerülve a főlágerbe, először egy raktározási telepen dolgoztam, ahol a Stubner fiúk és Feiler Feri barátunk is dolgozott a majszterkában. Ők fahordókat, kádakat és egyebeket csináltak. Stark Gyula nevű társammal egy kis ko-

vácsmühelyben dolgoztunk 1946 februárjában. Időnként bejöttek hozzánk különböző korú oroszok egy-egy cigarettát elszívni. Már akkor egy éve elmúlt, hogy kint voltunk, valamit gagyogtunk ukránul és oroszul. Ezek a párbeszédetek kb. a következőképp zajlottak le: Jön az orosz, ukrán a műhelybe; Drasztutye tavaris, ili pan. Jó napot elvtárs, vagy úr. Mi is hasonlóan fogadtuk. Mindjárt kérdezték: Ti kuris, zakuris? Dohányzol? Mi nem dohányoztunk hála a jó Istennek, mert akkor mindjárt adni kellett volna nekik. Így aztán ők elővették a mahorkájukat, és csavartak egy nagy hosszú szivarkát, természetesen újságpapírból. Mi adtunk aztán tüzet a meleg vassal, és kezdődött a diskurzus. „Kakoj nació, nyemci, magyarszki, polszki?” Milyen nemzetiségű, német, magyar, lengyel? Mindjárt kérdezték, hogy hol lakunk? Budapest? Mondtuk, hogy nem, de egy nagy városban, Miskolcon. Minek mondtam volna Edelelynt? Ezek többségében fronton járt és sebesült katonák voltak, így már csak ezekre a helyekre osztották be őket. Haza nem mehettek, mert ez a vidék volt elnéptelenedve, itt kellett a háborús sebeket begyógyítani. Ezek eleinte bizalmatlanok voltak velünk szemben, de mi is irántuk, mert féltünk, hogy valami spicli-féle van köztük és így akarnak tőlünk megtudni valamit. No de amikor már heteken keresztül többször láttuk egymást, már „kamerádok” lettünk, mert ez volt a barátságos megszólítás. Kérdezték, hogy mi otthon hogyan élünk, van-e mit enni? Milyen házban lakunk, és sok egyéb után érdeklődtek. Mi elmondtuk, hogy itthon minden van, nem szenvedünk hiányt semmiben. A válasz az volt, hogy „breses”, vagyis hazudsz. Alig telt el pár hét, és már jöttek a frontról is haza az oroszok. De persze nem egészen haza 4-5 év után sem, hanem oda a lágerbe, mert már 1945 végén, amikor az első invalid transzportok indultak haza, helyükre a volt fronton lévők költöztek a lágerbe. Nos ezek is azzal kezdték, hogy milyen nació vagyunk? Ismét mondtuk, hogy magyarok, mire egyikük-másikuk megörült. Mindjárt nagy lett a barátság. Látván ezt azok, akik nem jártak Magyarországon, csak figyeltek és hallgattak. Az volt aztán a nagy meglepetés, hogy elkezdtek mondani: „Vengerszki harasó, kázsdí dóm egyin magazin, szala, kilbásza, muka, zahar, jeszt baháta” — Magyarországon jó,

minden háznál egy raktár van, szalonna, kolbász, liszt, cukor stb. Na, mondtuk akkor a régieknek, hogy „csuis”? Hallod? És elmondták, hogy milyen jól éltek hazánkban, ezt nem felejtik el soha. Aztán megváltozott köztünk a viszony, nagyon megszerették a magyarokat, akik ott dolgoztak.

A munkáért pénz járt. Akik jobban bírtak dolgozni, azok többet is kerestek. Sajnos voltunk sokan, akik olyan gyenge állapotban járó összeget. A kenyéradagok szétosztásánál néha veszekedés volt, és még tettelegességre is sor került. Mert a napi kenyér igazságos szétosztása kényes kérdés volt. Egy-egy brigádban 15-20 ember volt. A kenyeres a barakk szobájában mérte szét a porciókat. Nálunk pl. kecskelábú asztalok voltak. Az asztallapot mindig tisztán tartottuk, erre nagyon ügyelt a társaság. Erre ki volt rakva 15 egyenlő adag, ezekre számok voltak ráírva papírból. Egy sapkában vagy dobozban 1-től 15-ig szintén számok voltak, és hol az egyik, hol a másik ágytól kellett húzni. Ki milyen számot húzott, olyan számú porciót vehetett el. Így aztán lassan belenyugodott mindenki, hogy így volt a legigazságosabb. Egy időben a kis bányáknál voltam őr. Itt csak reggel 6-tól délután 2-ig dolgoztak az emberek (oroszkok), akik a közelben laktak. Mindössze 12 ember dolgozott, az akna neve Moszkovszki sahta volt. Azzal a bizonyos Bun Georggal voltunk váltótársak, akivel annak idején a kórházban is voltam. Nagyon gyenge fickók voltunk, és nem kellett attól tartaniuk, hogy megszökünk. Így az elején, amikor ezt a fajta munkát kezdtük, bejött értünk egy bányász, és kikísért bennünket a jövőendő munkahelyre, hogy megismerjük az utat. Megegyeztünk, hogy minden második nap váltjuk egymást, ne kelljen abban a nagy hidegben éjjel 10-kor menni és jönni. A munkavezető Anatoli is beleegyezett, így váltottuk egymást. Annyi volt a teendő, hogy a kis dobkályhát kellett fűteni, mire jönnek a munkások a munkába és egész nap legyen hol melegedniük. Ez egy domboldalon volt, jó 2 km-re a lágerünktől. Oda lehetett látni. Egy kis, félig földbe vájt kunyhó volt, benne egy rossz vaságy, rajta ócska fenyődeszka és pár kukoricaszár. Ez egyben fekvő- és ülőhely is volt. Egy kisnyílású ablaka volt és egy rozszant ajtó. Szén volt bőven, tüzel-

tünk, nehogy panasz legyen. Kis lejtakna volt, alig 100 méter-ről húzatták fel a csilléket nappal. Természetesen ott voltak a bányafák is, amire vigyázni kellett. De mivel több ilyen bánya is volt a környéken, a lakosság ezekből szerezte be a tüzelőt. Idősebb bányászok voltak, akik itt dolgoztak és nagyon rendesek. Az egyik néhányszor korábban jött, és hozott nekem egy kis kenyeret meg tejet. Mondja nekem: „kto vinovát?” Ki a hibás, te vagy én? Egyikünk sem — mondja ukránul. „Gitler i Sztálin” Ők haragudtak egymásra és nem mi. Miért nem fogtak ők pisztolyt és álltak ki egymással szemben? Lásd, ilyen a háború! Ő volt katona, tudja mi az. Szereti a magyarokat, mert az édesapja sokat beszélt annak idején, mikor gyerek volt, ró-luk. Aztán mutatta a völgyet, hogy ott katonák fekszenek sok ezren: magyarok, németek, oroszok.

Bizony, sok ember halt meg a táborokban. Gyula öcsém is mondta, hogy ő nagyon sok embert temetett el a Delta lágerben. Náluk nem egy volt, mint nálunk. Ott sok lengyel halt meg, és annak kellett menni temetni, akinek szabadnapja volt. Nálunk minden nemzet a saját halottját temette. A temetkezés ott is hasonló volt: bele egy ládába meztelen, és irány a temető. Sokszor már előre meg voltak ásva a sírok, és csak befordították a tetemet, rá egy kis földet, aztán irány vissza a barakkba. Meg sem kísérelték, hogy valami jelt tegyenek a sírhoz, mert azt úgylis elvitték. Ezt tudom, hogy így volt, mert mi is csináltuk azon a bizonyos téli estén 1947. februárjában. Megyünk be a lágerbe a Stubner fiúkkal, meg Feiler Ferivel. Mondja az őr, hogy gyorsan vissza, mert egy magyart nem temettek el délelőtt, illetve csak be kell hantolni. Megyünk a szerszámokat felvenni és irány a temető. Hideg szél fúj, hordta a havat.

Keressük a sírt, amelyiket be kell temetni, de nem találjuk. Irány vissza. Amikor az őrtorony alá érünk, mondom a fiúknak: „nézzétek, ott integet a magyar testvér”. „Ne marhászkodj,” — mondja az egyik. Na, a lényeg az volt, hogy mikor délelőtt vitték volna ki, valami fontosabb ok miatt visszarendelték őket, a tetemet meg otthagyták. Persze abban a — 15 fokos hidegben csonttá fagyott. A karja meg kimaradt a ládából. Fogtuk és vittük szegényt, s ahol találtunk olyan gödörfé-

lét, kibillentettük. Aztán rá egy kis havat, mert hiszen mást nem tudtunk rája tenni, mert minden kőkemény volt, sziklás az egész terep. Ott tényleg már ősszel kirobbantották a legtöbb sírhelyet, mert másként nem lehetett temetkezni. Aztán ballagva elénekeltük, amit apáink is énekeltek az első világháborúban: „Ahová le fognak tenni, sírunkra nem borul senki...”

Egy napon jövök be az éjszakai műszakról március végén, jön be Anatoli is, a munkások irányítója. Ennek az édesapja az I. világháború alatt itt Magyarországon volt hadifogoly. Jól beszélt az öreg magyarul. Áldja meg az Isten őt is, meg a fiát is, mert amit lehetett, a magyaroknak megtett. Tehát jövök be, úgy 7 óra felé lehetett az idő reggel. Már akkor nem vigyázott ránk őr. Én „tormuszos” — fékező — voltam, ahol a csilléket eresztették le az egyik vágányra. Jövök befelé, Anatoli meg ott volt a bejáratnál, ahol az örök voltak. Ilyenkor mindenkor be kellett mondani a „robocsi numer” számot, hogy kicsoda. Minden fogolynak volt egy száma, az enyém 504-es volt. A számok változtak, ha más munkahelyre kerültünk. Nekem ez maradt meg, ez volt az utolsó munkahelyem. (Megmutatja a négyszögletes lemezbe beütött számot.) Tehát jövök be és Anatoli ott van. Köszönök neki, hogy drasztutye. Fogadja, hogy drasztutye. Kérdi, hogy: Kak gyela Hódosi? Mondom, hogy jól van. Azt mondja: szkoro damoj. Akkor mondom, hogy hazudtok, mint a többiek, mert ezt már annyiszor elmondtátok, hogy szkoro damoj. Mindig mondjátok, hogy megyünk haza, amióta „vojna koncsila”. Azóta minden nap mondjátok. Na majd meglásd, mondja. Felmentem a barakkba, letettem a koszos, szenes ruhát, mert a szénpor be volt rakódva a bőrünkbe. Még egy hónap múlva is, amikor hazakerültünk, meglátszott. Az öcsémnek meg, ahol a sérülése volt, a szénpor örök időre ottmaradt. Az volt a szerencse, hogy a fürdőt a foglyok jól megcsinálták, 30 tusoló volt hideg-meleg vízzel. Tehát ő (Anatoli) már ott volt bent, tusolt szintén. Ez a sors játéka volt, hogy pont ő és akkor jött oda. Én pillanatok alatt levetkőztem, a ruhákat a kazánhoz vittem, fertőtlenítőbe, hogy melegedjen, száradjon. A fertőtlenítőbe is bementem. A hajam torzonborz volt és nagy bajuszom volt. Rám szólt, hogy „Hódosi, te vagy?”

Aztán mondja nekem, te nagyon „szlabi” vagy, nagyon gyenge vagy. Csont-bőr voltam, aztán remegtem is. Azt kérdi, te beteg vagy? Odajött hozzám, megfogja a homlokomat, mondja, hogy te lázas vagy, negyven fokos lázad van. Mondom, nincs hőmérő, nem tudom. No — azt mondja — gyorsan megfürödni, és aufschreiben, orvoshoz feliratkozni. Majd ő is ott lesz. 9 órakor volt az orvosi komisszió, ekkor jött be az orvos, én már akkor ott voltam. Egy feketehalmi szász tanító volt a tolmácsunk. Akkor én feliratkoztam nála, és elmondtam az egész dolgot. Mondja, hogy tudom, már fel vagy írva, mert Anatoli már szólt nekem. Aztán megkezdődött a vizsgálat. Az abból állt, hogy volt 3 hőmérő, be kellett tenni. Anyaszült meztelen kellett ott lenni, én meg remegtem, mint a nyárfalevél. Anatoli ott ült. Az orvos egy erdélyi szász volt, ez már ismert engem régebből. Megfogta a pulzusomat, aztán mondja Anatolinak, hogy negyven fokos láza van, be kell feküdni a kórházi lazaretbe. Menj vissza a szobába. Vegyél tiszta inget, alsóneműt és gyere vissza. 3 napig negyven fokos lázban feküdtem. Stubnerék — akiket már említettem — szőlősardóiak voltak — ezek jöttek be hozzám este, hogy mi van velem. Volt egy kis megtakarított pénzem rubelben, és mondtam nekik, hogy hozzatok be nekem egy kis vodkát. Kétszer hoztak be nekem 2 decis kis üvegben vodkát. Hogy aztán azért, attól gyógyultam meg, nem tudom.

Én 1947. augusztus 18-án kerültem haza, ezen a napon bocsátottak el Debrecenben. Nemsokára a két öcsém is hazakerült. A legkisebb öcsémet a kint szerzett súlyos betegsége miatt 51 éves korában leszázalékolták, de nem érte meg a 60. évet. A másik öcsémet is leszázalékolták, mert vizes bányában dolgozott és tönkrement. Mindez nem volt elég, hanem 1951-ben mindhármunkat behívtak 3 hónapos katonai szolgálatra. Ott találkoztam olyanokkal, akik hasonló módon kerültek ki a Szovjetunióba.

Nekünk ez jutott osztályrészül.

† STÍBER LAJOS

„Összeszorult a szívem...”

1945. január 19-én az unokabátyám meg egy igen jó barátom jöttek értem este 8 órakor, hogy azonnal menjek le a községházára. Nem tudják, hogy miért. Amikor bementünk, engem betessékeltek egy helyiségbe, ők elmentek és rám zárták az ajtót. Volt ott egy zsidó származású tolmács, aki mindjárt kérdőre vont engem, hogy milyen származásúak vagyunk mi tulajdonképpen? Már akkor ott volt a két nővérem is. Az egyik terhes volt. Őt hazaengedték még aznap este. Már igen sokan voltunk ott nők, férfiak vegyesen. Amikor betelt a helyiség, akkor áthajtottak minket a Turai-féle házba, ahol ránk zárták az ajtót. Nem engedtek ki még a WC-re sem, csak az őr kíséretével. Nekünk azt mondták, hogy két hétre visznek minket hidat verni a Tiszára. Másnap reggel indítottak is bennünket gyalog Sajószentpéterre, ahol egy éjszakát töltöttünk egy zsidó épületében, amely zsúfolásig megtelt velünk. Onnan még el lehetett volna szökni. Én el is szöktem volna, de hogy a nővéremmel voltam, sajnáltam őt otthagyni egyedül. Másnap, vasárnap tovább mentünk gyalog Miskolcra a rendőrpalotába. Ott más örök vártak, és vettek át minket. Ott fapriccsek voltak, amelyek tele voltak tetűvel. Úgy emlékszem, tíz napig voltunk ott. Egyáltalán nem törődtek velünk, még enni sem adtak, vizet is a szemben lévő Rudolf kaszárnyából hoztunk. Január 31-én az esti órákban kihajtottak bennünket a Gömöri állomásra, ahol már bent állt egy sok kocsiából álló szerelvény, tele néppel. Minket is behajtottak egy vagonba és ránk zárták az ajtót. A vagonban volt egy valamilyen kályhának nevezhető, tüzelésre alkalmas valami, meg egy lyuk a padlón, ez volt a WC. Amikor a katonák az ajtót ránk zárták, nagyon káromkodtak. Mi a szavukat akkor még nem is értettük. Itt már sejtettük, hogy nem a Tiszára visznek minket, hanem valahova messzebbre, de nem tudtuk, hogy hová. Elértünk Nagyváradra. Volt olyan vagon, amelynek felszedték a padlóját, és mindenki

1989-ben készítette: Slezsák Imre

kiszökött. Az állomáson a ruszki katonák a vagonokat megjavították és az állomáson várakozókat hajtották a szökevények helyére, és rájuk zárták az ajtót. Útközben alig kaptunk ennivalót, csak száraz nyers borsót, más semmit. Vízet hóból olvasztottunk, azt is csak akkor, amikor ellenőrzést tartottak és kinyitották az ajtót. Fűtés a vagonban nem volt, csak egymást melegítettük. Ha valakinek vécézni kellett, azt takargattuk kabáttal, vagy pokróccal, hogy el tudja végezni a dolgát. Így utaztunk két hétig. 1945. február 18-án értünk ki Uszpenkára, onnan teherkocsival vittek minket a kb. 15 km-re lévő Vorosilovkára. A tisztek tolmácson keresztül mondták, hogy meleg teát kapunk, de bizony az csak meleg víz volt.

A láger fabarakk volt, körülvéve kétsoros szögesdróttal. A négy sarkon megfigyelő őrtornyok álltak. A bejáratnál egy kis bódé volt, ahol a szolgálatos tiszt, meg két fegyveres őr tartózkodott, akik mindig számoltak bennünket, amikor munkába vagy visszafelé jöttünk. A számolás egészen március 4-ig tartott és még akkor sem tudták pontosan, hogy hányan vagyunk.

Március 5-én kivittek minket a bányába dolgozni. Igen veszélyes bánya volt, sújtóléges is. Igen meredek dőlésű volt, több mint két évet dolgoztam itt. Három ember halt meg mellett, egy az ölemben, egy római katolikus pap, Szeretnyei Jánosnak hívták, tarcali lakos volt.

Közben 1945. november 19-én meghalt a nővérem is flekktífuszban. Délelőtt 11 óra körül még láttam élve a kórházban, amikor az ápoló meglátott — mert már ismert engem — mutat a nővéremre, hogy alszik. Akkor felköltötte és mutatott neki, hogy ott vagyok az ablaknál. Ablakon keresztül, ahogy hallottam, azt mondta: „Miért nem hoztál abból a fehér kenyérből, amelyet édesanyám süttött? Mondd meg édesapámnak, hogy jöjjön értem kis szekérral, mert nekem nagyon rossz itt az oroszok között”. Erre összeszorult a szívem és ott hagytam. Sírva mentem vissza a lágerbe. A kórház körül dolgoztak lágerbeliek, és amikor este 5-6 óra körül megjöttek, vagy 6-8 ember bejött hozzám, már sejtettem, hogy valami baj van, de hogy már el is temették, nem hittem el, mivel délelőtt még élve láttam. Vele együtt meghalt egy német leány is,

és hogy ne kelljen két sírt ásni, egybe temették őket. Bár ott volt a ruhájuk, mégis anyaszült meztelen temették el mind a kettőt. Mivel én kőműves voltam, csináltam neki betonból sírkövet és ráírtam a nevét is, de ki tudja, áll-e még a kereszt. Mivel a nővérem főszakácsnő volt, mindenki sajnálta, de volt egy mocsok tolmács, tarcali lakos, Babuscsák Ferenc volt a neve, aki azt akarta elérni, hogy a nővérem az ő étkezési jegyét neki adja, de ott volt a nővérem férje és én, és inkább nekünk adta, ha tudta mellőzni a jegyét, mert mást akart betenni a nővérem helyére a konyhára. A tolmács ki tudja, hogy mit beszélt a ruszki tiszttel, mert nagyon mérgesen kizavarták a nővéremet a konyhából. Babuscsákot később a büntető lágerbe vitték, mert nagyon agreszív volt, különösen nőkkel, akik nem akartak vele lefeküdni, még az árammal is rázatta. Én egy barátommal, Hanák János nevezetűvel becsempészttem két dinamitot, hogy a párnája alá tesszük, hogy véget vessünk ennek a szadistának, de éppen a tervezett napon vitték el a lágerből.

A bányákban lóvontatású szállítás volt. Volt egy olyan okos ló, amelyik csak 5 csillét húzott, ha 6 csillét akasztottak utána, nem indult el. Egy ruszki úgy megharagudott erre a lóra, amiért nem húzta a 6 csillét, hogy a hátgerincét eltörte, és olyan daganata nőtt, hogy bele is pusztult. Éppen éjszakás műszakban voltunk, és nekünk kellett a döglött lovat a felszínre szállítani. Mivel másnap szabadnapos lettem volna, gondoltam, hogy jót eszek belőle, de sajnos nem sikerült, mert telefonáltak, hogy a magyarok dögöt hoztak a lágerbe. Mindjárt feldaraboltam és konzervesdobozba tettem a kályhára belőle főzni, majd lefeküdtem, mert éjszaka dolgoztam. Nagy káromkodásra és lármára ébredtem fel, hogy a tiszt sepri le a dobozokat és lábbal tapossa össze. De sokan még onnan is összeszedték. Én büntetést kaptam, sírt kellett ásni, mivel szabadnapos voltam. Sírásásra kimentünk négyen, meg az őr. Mivel a temető közel volt a házakhoz, azt javasoltam, hogy felváltva ássuk a sírt, mivel igen hideg volt, mínusz 40-50 fok. Először én maradtam kint, hogy keressem azt a helyet, ahol lehet ásni, mert mindenhol igen kemény kő volt, úgyhogy a csákány kipattant

belőle. Egyszer csak puhább talajra találtam. Felváltva ástuk és mire mégegyszer rám került a sor, már kb. 30-35 cm mély volt a gödör. Ahogy ásom tovább, egyszercsak emberi csontokra bukkantam, egy másik halottat ástunk ki, de olyan rosszul volt beledobva, hogy a lába meg a könyöke fel volt húzódva. Erre hívom az őrt ki, hogy nézze meg, kiástunk egy másik halottat. Káromkodott egyet és betakartuk hóval, rátettük a másik hullát és bekapartuk. A másik büntetésem az volt, hogy a WC-t kellett kipucolni. Azután átkerültem egy másik bányába, négyes aknának hívták. Ez nem volt annyira veszélyes, bár az is sújtóléges volt. Ott megint nagy megrázkódtatás ért, mert egyik napon 2 német és 31 orosz megfulladt. A kábel gyulladt meg. Igen szerencsés voltam, mert könnyen megtanultam az orosz nyelvet és csoporttolmács lettem. A bányába való le- és feljárás igen nehéz volt, mivel 120 embernek a mélybe létrán kellett lemászni. Egyszer én igen éhes voltam és nem tudtam leszállni. A ruszkiak említették, hogy a közelben van egy kolhoz, ahol almát termelnek. Egy jószívű azerbajdzsáni származású hívő ember igen megsajnálta és kettőnket elengedett, hogy hozzunk magunknak és társainknak almát. Egy olyan Bódva patakhoz hasonló víz választotta el a bányát és a kolhozot. Szerencsére nem volt igen mély a víz, így át tudtunk jutni. Amikor odaértünk, egyik fa tövében nagy csomó hullott alma volt összerakva, de mellette feküdt vaságyon egy öreg, nagy szakállú őrlőfegyverrel. Intettem a cimborámnak, hogy menjen a másik oldalára az ágnak. Intésre befogtuk az őrnek a száját, meg lefogtuk a kezét, elvittük a puskáját és egy távoli fára akasztottuk. Ágyhoz kötöttük, hogy könnyebben el tudjunk menekülni. A nadrág szárát teleraktuk és futottunk a patak irányába. Még a patakhoz sem értünk, már lőtt is utánunk, de hála Istennek, nem talált. Így sikerült az almát a bányába vinni és testvériesen elosztani. Egy másik alkalommal egy dinnyeföldre mentünk ki, amelyik a bányától olyan 10 km-re volt. Akkor délutánosok voltunk és amikor kijöttünk a bányából, az egész brigád ment lopni, még az őrlő is velünk jött, mert ő is éhezett, mint mi. Odaérve két részre osztottam a népet, az asszonyokat és a gyengébbeket külön, az erősebbeket megint külön, hogy majd a megbeszélt helyen találkozunk.

Láttunk 4 fegyveres őrt, akik őrizték a dinnyét. A dinnyeföld hosszú volt, úgy hogy amikor az örök a másik végén voltak, mi könnyen szedtük a dinnyét és elfutottunk a megbeszél helyre, ahonnan szépen hazamentünk és örültünk, hogy megint sikerült jóllakni.

Egy másik alkalommal az egyik őr igen szeretett volna húst szerezni és rászédett bennünket, hogy lopjunk kecskét. Egyet sikerült is lopni. Megnyúztuk, feldaraboltuk annyifelé, ahányan voltunk. Mindenki úgy csinálta meg magának, ahogy tudta. Volt aki nyersen megette. Máskor meg elvittek bennünket szabadnapon a kolhozba répát egyeselni, meg káposztát palántálni, de csak a dudva maradt meg, mert a répát meg a káposztát megettük. Amit kiegyeseltünk, azt behozták a lágerba és abból főztek nekünk egy fürdőkád levest. A végén el is zavartak bennünket a kolhozföldről.

Akkor bementünk a tehenészetbe. Dél körül mérték a teheneknek a napraforgópogácsát. Én addig ütöttem a tehén orrát, amíg az őr arrébb ment, és így ki tudtam lopni a tehén elől a pogácsát, amit a nadrágszárba rejtettem. Akkor méretkeztem és nem voltam egészen 31 kiló és 21 éves voltam. Közben még 6 cső kukoricát is megettem csutkástól.

A nyár igen rövid volt és forró, de a tél annál zordabb és hosszabb. Mivel csoporttolmács voltam, többször otthagytak, órám nem volt, így nem tudtam mennyi az idő, csak már amikor az abléz bent volt. Elindultam haza egyedül, szerencsémre a lámpásnő is elment, így maradt nálam egy lámpa égve. Fele úton káprázott a szemem a havon és láttam 3 pontot, amely egyre jobban közeledett hozzám. Megdermedve álltam, amikor hangokat hallottam. Utánam jött három ruszki. Amikor hozzám értek, megkérdezték: Mit várok? Mutatom nekik, hogy mit. Ők felismerték, hogy farkasok. Versenyfutás a lágerig, kb. 2 km-re volt a láger. Szinte élettelenül estem be a kapun, utána megmondták, hogy nagy szerencsém volt, hogy égett a lámpám, mert a farkas fél a tűztől. Naponta zsákmányoltak, hol tehenet, hol kecskét vagy még embert is a farkasok, azért csak fegyveres őrral mehettünk munkába és vissza.

Szinte elviselhetetlen volt a poloska és a tetű. 5 év alatt kétszer ciánoztak. Egy bányász napi adgja 1 kg 20 dkg kenyér, de külön a kenyeret nem adták ki. Sokszor fűvet ettünk az udvarban. A kenyér olyan vizes volt, hogyha összenyomta az ember, összeragadt, mint a sár. A tiszték egy-két kivétellel mind durvák voltak és modortalanok. Én az egyik főhadnaggyal jó barátságban voltam, és velem küldte a lágerkonyhai hulladékot a tehenének. Én abból kiválogattam a javát magamnak. A tiszt még azt is engedte, hogy világvevő rádión Magyarországot fogjam és hallgassam. Egyszer, amikor a rádiót hallgattam, azt mondta az egyik, hogy most volt Oroszországban és több házban volt, ahol terített asztalok és többfogatós ételek voltak. Erre igen mérges lettem és kikapcsoltam a rádiót, mert csak propaganda volt az egész.

1948. szeptember 18-ig dolgoztam a szénbányában, akkor elindult az orromból a vér és nem tudták elállítani. Nyolc napig nem kellett lemennem a bányába dolgozni. Orvos nem volt, majd 48 órás alvás után elállt magától. Akkor kerültem ki egy építész részleghez. Volt ott két ruszki kőműves, de azok csak sparheltot tudtak rakni. Kialakult egy 6 tagú brigád. A ruszkiak terveztek egy 40x40 méteres épületet, amihez mindenkit befogtak, aki csak egymásra tudta rakni a követ. Vakolni egyáltalán nem tudtak az oroszok, így mi hatan többet csináltunk, mint ők 40-en. Az építésvezető kínált nekem 200 rubelt egy hónapra, ha megtanítom őket vakolni. De ők nem fogadtak nekünk szót, mivel mi foglyok voltunk, így elzavartam őket.

1949. január 28-án hozták oda a feleségemet is, akivel most is együtt élünk. 1949. december 6-án kerültünk haza. 1949. december 21-től 1952. április 2-áig a Magasépítési Nemzeti Vállalatnál dolgoztam kevés keresettel. Így átmentem az 1952. május 1-én megalakult edelényi KTSZ-hez, ahonnan behívtak katonának 1952. május 3-án két és fél hónapra. Leszerelése után visszamentem a KTSZ-be egészen 1956. november 15-ig. 1956. november 15-től az edelényi szénbányába mentem dolgozni egész nyugdíjazásomig. 1976. augusztus 20-án kaptam agyvérzést, sok mindent elfelejtettem azóta.

VINCZE GÁBOR: „Hát így teltek a napjaink...”

Mielőtt az oroszok bejöttek, négy német katona volt nálunk elszállásolva egy zárt autóval. Mivel látták, hogy mi újság Magyarországon az oroszok által megszállt területeken, szóltak, hogy menjünk el velük Németországba. Mondták, hogy engem el fognak vinni az oroszok. Én nem hittem el. Az anyósom már öregasszony volt, nem akartuk itthon hagyni, meg a gyerekek is kicsi voltak még, így nem mertünk az útnak nekivágni, és itthon maradtunk. Bíztam benne, hogy békén hagynak, mert nem voltam német származású, és semmi olyan tevékenységet nem folytattam, amiért elvihetnének. Sajnos, ez nem így történt.

Az oroszok, amikor Edelénybe megérkeztek, úgy tudom december 10-e volt. Délután vagy estefelé. A családom bezárkózott egy szobába. Az ablakot betömtem dunnával, mert mint katonaviselt ember tudtam, hogy kell védekezni robbanás, illetve a szilánkok ellen. Nyugodtan vártuk, amíg megérkeznek az oroszok. Délután megérkezett egy hattagú csoport, és azzal jöttek be, hogy „nyemci?” németek vannak-e? Mondtam; nincs. Akkor kérdezte, hogy van e tabak?, cigaretta, mert én tudtam, illetve értettem oroszul, mert a doni harcokban ott voltam. Mondtam, hogy az van. Bementem a másik szobába, s egy száz darabos Levente vagy Honvéd cigarettám volt, kinyitottam és ajánlottam nekik, s nagy örömmel fogadták. Belemarkoltak, vettek belőle, még hagytak is benne. Ezek után elmentek, nem történt semmi. Majd estefelé megint jöttek, ők is pisztolyt és németeket kerestek. Leültek. Próbáltuk őket kínálni vacsorával, volt főtt ételünk, azt hiszem habartbab, de nem fogadtak el semmit. Azt mondta az egyik, hogy nekem kell hogy legyen fegyverem, mert én doktor vagyok. Mondom, hogy én nem vagyok doktor, hanem „szapózsnyik”, cipész vagyok. Akkor az egyik ránéz a csizmájára, ki volt szakadva az oldala és azt mondja: „Akkor tessék mutasd meg!” Nem volt mit tenni, bementünk a műhelybe, elkértem a csizmáját és el-

kezdtém csinálni. Amikor kész volt, csak annyit mondott, hogy „harasó” és öt rubelt fizetett készpénzben.

Másnap megint jöttek. Kisegítő munkára kerestek embereket. A feleségem nem bántották, mert hat hónapos volt a lányom. Az anyósom és volt egy kislány kisegítő családtagként, mivel nekem segédeim voltak, őket vitték el, de még a kapuból visszaengedték őket. Volt beszállásolva hozzánk egy őrnagy, akinek mondtuk, hogy mit csinálnak a katonák. Mondta, hogy ide nem fognak bejönni ezután. Amíg ő ott volt, addig nem is háborgattak bennünket. Jöttek polgári „policok”, akik mesterembereket szedtek össze, akiknek a híd újjáépítésén és a műhelyekben kellett dolgozni. Két-három napot dolgoztunk hetente. Én, mint cipész dolgoztam a műhelyben, de többféle műhely is volt. Ez az egység a harcoló alakulat ellátó egysége volt, és követte az alakulatot. Mikor továbbment, nekünk is menni kellett velük. Előtte hazaengedtek mindenkit, hogy elköszönjünk, és hogy vigyünk magunkkal ruhát a hosszabb távollétre. Nem volt mit csinálni, elindultunk velük és Múcsonyon át Felsőnyáradig mentünk, ahol éjszakára beszállásoltuk magunkat. Másnap mentünk tovább, és Ragályon a kastélyban helyezték el az egységet, és újból felállítottak minden műhelyt (hentes, cipész, szabó, asztalos stb.). Pár nap után innen is tovább indult az egység, de én az öcsémmel, aki hentesként dolgozott, megbeszéltem, hogy Zubogyon és Rudabányán át gyalog elindulunk Edelénybe. Útközben betértünk Rudabányán a nagynéném családjához, és miután megpihentünk, délután elindultunk Edelénybe az erdőn kersztül. Karácsony este értünk haza Edelénybe és beértünk a szüleinkhez, mivel útba esett a lakásunk. Édesapám hálát adott az Istennek, mert azon az este mind otthon voltunk. Én kis pihenő után elindultam a családomhoz, akik igen megörültek a hazatérésemnek.

A szomszédok szóltak, hogy költözzünk át hozzájuk a pincehelyiségbe. Amikor hurcolkodtunk a szomszédba, akkor észrevettek, hogy otthon vagyok. Ezután történt, hogy január 18-án összeszedtek körülbelül 64 személyt, és egy-két napig a községházán tartották őket, majd Miskolcra vitték gyalog az

embereket, a volt rendőrségi épületbe, a Rudolf laktanyával szemben. Én nyugodt voltam, mert se német nem voltam, se olyan bűnöm nem volt, ami miatt elvihetnének. A hazatérésem óta több ízben felkeresett egy jó ismerősöm, azzal a szándékkal, hogy beszervezzen a kommunista pártba, de én német mondtam. Az elhurcolásom előtti napon is felkeresett szervezési szándékkal, azonban ismét német mondtam.

Egyszer szól egy szaktársam, hogy menjek el valahová, mert látta a nevem feljegyezve a községházán. Hát mondom, ez szinte hihetetlen, de mégis, hogy biztos legyek, épp a kenyérliszt kezdett elfogyni otthon, szóltam a harmadik szomszédban Vozár bácsinak, hogy gyerünk el őrölni a malomba. Vozár bácsi befogott és elvittük a búzát őrölni az edelényi malomba. Tíz óra tájt megérkezik két civil polic puskával — ha észrevettem volna őket, akkor nem találtak volna ott, de sajnos már késő volt, amikor megláttam őket. Mondják, hogy Vincze úr, tessék velünk jönni. Mondom: hova? Hát a községházára. Tudtam miről van szó, mondtam nekik; ide hallgassatok, menjetek el, majd én is megyek. Forduljatok el, mintha nem is találkoztunk volna. Nem, szó sem lehet róla, mondták, úgyhogy nem tudtam tőlük elszökni, s mivel puska volt náluk, nem reszkíroztam meg a szökést. Az úton találkoztunk a feleséggel, aki jött szólni, hogy otthon kerestek, de késő volt, mire odaért. Mondták, hogy szedjem le az órát, a gyűrűt, meg ami olyan, és adjam oda a feleségemnek. Mondták a feleségemnek, hogy hozzon három napi ételmezt, meg meleg ruhát a községházára. Úgy is történt. Engem már nem engedtek haza. Mire engem odavittek, már ott voltak hárman vagy négyen. Tulajdonképpen az volt a helyzet, hogy az először összeszedettek között voltak öregek, betegek és egyéb okból hazaengedett személyek, és ezért kellett még összeszedniük öt embert Edelényből. Rajtam kívül a következő embereket hozták be: Kollár Dezsőt, a két Kaposváry fiút és Vágó (Weis) Gézá. Együtt vittek be bennünket Miskolcra február elsején a Rudolf laktanyába. Este kilenc órakor indultunk és éjjel után érkezünk meg. Én mindjárt azt néztem, hogy lehet innen kimene-külni. Mire találtam egy helyet, addigra kivilágosodott, és így

nem mentem. Ha még egy éjszaka ott vagyunk, az biztos, hogy én onnan meglépek.

Beszóltak, hogy öltözzünk és csomagoljunk össze, megyünk ki a Gömöri pályaudvarra, a szerelvényre. A menet elindult. Kint rengeteg hozzátartozó volt, és kordonnal zárták el őket tőlünk. A feleségemmel csak egy pillanatra találkoztam, mert ahogy kiértünk, már tereltek is be bennünket a vagonokba. Még aznap elindult a vonat Románia felé. Természetesen tudtuk már, hogy hova kell menni, láttuk a dolgot, de hát bele kellett törődni.

Romániában, pontosabban lasiban át kellett szállni a szovjet nagy vagonokba, melyek háromszor akkorák voltak, mint a magyar vagonok. Nyolcvan embert zsúfoltak be egy vagonba. Nyitott WC, ágy semmi, csak a padlón lehetett aludni. Vízet adtak, meg enni egy keveset, de nem sok mindent. Február 20 vagy 25-ike táján érkeztünk meg Donbaszba, innen átmentünk Volcsevszk városába. Ott kiszálltunk a vonatból, és gyalog elindítottak bennünket a bányatelepre, ahol a láger épült. Vagy tíz kilométert gyalogoltunk. Egy teljesen üres láger volt, nyers fából összeállított ágyakkal. Se matrac, se takaró, csak az, amit magunkkal hoztunk otthonról. Sokáig fűteni sem lehetett, mert nem volt kályha. És így teltek a napjaink körülbelül májusig.

Még márciusban — emlékszem rá — 31 fokos hidegben kezdtük ásni a vízvezeték árkát az akkor készülő fürdőhöz. Egy messze lévő kútból kellett szivattyúval felnyomatni a vizet a dombon épült táborba. Az igaz, hogy amíg fürdő nem volt, addig nem szólítottak munkára, de az árkokat nekünk kellett felváltva ásni.

Élelmet kaptunk. Nem sokat. Kevés kenyeret, gyenge leve-seket. Mondhatom, hogy rengeteg uborkaleves és káposztaleves volt. Ezeken tengődtünk, meg amit vittünk itthonról. Aki csak tudott, az vitt magával elelmet. Óvatosan fogyasztottuk a hazait. Sokunknak volt még.

Ebbe a táborba — a magyarokon kívül — hoztak románokat és Romániából szászokat.

Májusban már kezdték foglalkozás szerint beosztani az embereket, és volt aki a műhelybe került, volt aki a bányába. Ahogy telt az idő, úgy nőtt a munkába állók száma. Három műszakba kellett járni a bányába. Engem mint cipészt a műhelybe osztottak be. Minden hónapban ki kellett menni a bányába dolgozni egy-két napot, de nemcsak nekünk, hanem a bányatelep tisztviselőinek is. Itt dolgoztam bányában először. Hát így teltek a napjaink, szegényen, sokszor éhesen.

Majd aztán megépült a konyha is. Azt is mi építettük. Körülbelül vagy tízezren voltunk ebben a lágerben, mind civilek. Sokféle mesterember volt, könnyen tudunk építkezni, meg haladni. A konyha is megépült, szép nagy ebédlővel, és akkor oda kellett menni reggelizni, ebédelni. Egy igen jó szokásuk volt, amit még ma is dicsérek, hogy reggeli és ebéd után is volt tea. Minden esetben ott volt az asztalon. Ez igen tetszett nekem, és a teát el nem tudom hagyni azóta sem. Azelőtt is ittunk, de nem ilyen rendszeresen. Nyár volt, ha jól emlékszem, június. Hoztak hozzánk hatszáz lengyel bányászt. Őket azonnal szétszították, és a legtöbb bányamunkára került. Úgy láttuk, hogy őket nem kímélték az oroszok, mivel ezt a saját bőrükön érezték, nem akartak dolgozni. Kevés fizetést kaptak, éheztek, nagyon leromlott a szervezetük, betegeskedtek és ősz táján naponta haltak meg közülük, néha két-három ember. 1946 nyarára már csak két-háromszáz fő volt közülük, és ezt látva a vezetés 1946 őszén hazaszállította őket. Közben voltak robbanásos balesetek is. Egy szép, derék lengyel férfi mindkét szemére megvakult. Így ment haza a családjához és három gyermekéhez.

Minden nemzet tagjai között voltak betegek és halottak. Emlékszem, volt olyan nap, amikor hat halottat kellett eltemetni.

Valamicskét javult a helyzetünk. Aztán mi jártunk kenyeret vásárolni, vagyis szállítani, és ott is hozzájutottunk egy kis mellékes élelemhez. Felváltva hordtak embereket, akik segítettek az orosz vételezőknek. Azt is el kell mondani, hogy Volcsevszkbe jártunk vételezni, és ezen a hosszú úton volt 2-3 falu, s itt is, ott is megállt az autó, és mire a lágerbe értünk, mindig hiányzott egy kicsi az élelemből. A szakácsoknak úgy kellett spórolni, hogy ezeket mind behozzák.

Egy év után egészen jól éreztük magunkat. Az emberek megszokják a nyomort is.

Az én munkám elismerték, mert a tiszteknek, a legénységnek, még a civileknek is dolgoztam. Úgyhogy azt mondhatom, hogy jó sorom volt már a második és harmadik évben, addig, amíg az egyik láger főtolmácsa, magyar ember volt, azt mondta: Gábor, próbáljunk megszökni. Hagytam magam rábeszélni. Ez nyáron volt, és egész késő őszig vártuk az alkalmas pillanatot a szökésre. És akkor jött a kedvező alkalom, hogy hosszabb időre elmehetek a városba, mert rövidebb időt korábban gyakran töltöttem a városban felügyelet nélkül. Csak szóltam a parancsnoknak, vagy az őrnöknek, hogy kimegyek ide és ide a városba, és minden további nélkül kiengedtek, mert olyan jó kapcsolatban álltam a tisztekkel, meg mindenkivel. Majd aztán, mikor eljött október vége, november eleje, akkor ott november hetedikére, az ünnepségre nagy volt a készülődés. Akkorra ütemezték be, hogy elmegyünk a táborból. Szombaton este — mert vasárnapra terveztük a szökést — kérdeztem a társam, hogy menjünk-e? Ő azt mondta, hogy meggondolta magát. Mivel én már a parancsnokkal megbeszéltem, hogy a felesége rokonának elviszem Volcsevszkbe az elkészült új csizmát, nekem mennem kellett. Természetesen az úton kellett meggondolnom, hogy megyek-e tovább vagy sem. Amikor leadtam a csomagot, a városban sétáltam és gondoltam, hogy merre menjek, Vorosilovgrád felé, vagy vissza a városba. Végül úgy határoztam, hogy megpróbálom. Így elmentem Vorosilovgrádba teherautón. Az oroszok is így szökdöstek ki a városból, mert nekik sem lehetett engedély nélkül utazgatni. Vorosilovgrádban a vasútállomáson vettem jegyet Kijevbe és felültem a vonatra, ami egészen Kijevig ment. Rá volt írva: Vorosilovgrád — Kijev. Kijevben mikor kiszálltunk a vonatból, borzasztó állapot volt. Annyi ember volt a szép, nagy pályaudvaron, a földön fekvő csoportokban ülve, hogy el nem tudtam képzelni, hogy mi van ott.

Bementem a városba és a három-négy napos utazás alatt megnőtt szakállam leborotváltattam. Visszamentem az állomásra és néztem a térképet, hogy merre menjek haza. Elindultam

vonattal és Tarnopolon át egészen Lembergig jutottam, de itt olyan nagy volt a forgalom, hogy visszamentem Tarnopolba, ahol felszálltam egy Kisinyovba menő tehervonat egyik fékezőfülkéjébe. Amikor elindult a vonat, éppen oda szállt fel egy vasutas, aki ismerősnek tűnt. Ő is megismert és emlékezett rá, hogy Volcsevszkben találkoztunk egy étteremben. Azt mondta, hogy miért nem szóltam neki, ő elvitt volna egészen Németországig. Útbaigazított, hogy merre menjek lasi felé. Megfogadva a tanácsát, elindultam Kisinyovba, Moldávia fővárosába. Kisinyovban találkoztam egy magyar emberrel, és tőle kérdeztem meg, hogy jutok el lasiba. Azt mondta, hogy ne a vasút mellett menjek, mert ott őrködnek az oroszok. Megfogadtam a tanácsát és elindultam gyalog az úton. Messziről látom, hogy egy hídnál emberek dolgoznak orosz katonák őrizete alatt. Mentem tovább, mert más út nem volt. Köszöntem nekik, fogadták, és mikor már elhaladok mellettük hallom, hogy az egyik katona mondja a másiknak, hogy ez nem moldován. Akkor a másik rámkiált, hogy állj! Sztoj! Hát megálltam, tudtam, hogy ez mit jelent. Jöttek hozzám azonnal, hogy fel a kezekkel és a többi. Akkor bekísértek az út mellett egy mélyedésbe és le kellett feküdnöm. Én azért mondtam nekik, nehogy lelőjete, mert nekem családom van és én haza akarok menni, és hogy mindent elmondok nekik. Persze mindezt oroszul mondtam. A zsebeimből kipakoltattak és amikor láttam, hogy nincs különösebb veszély, megnyugodtam. Akkor az egyikük leadott egy pár lövést a levegőbe, mellyel az őrsön lévő társainak jelzett. Nemsokára meg is érkezett, ha jól emlékszem, három katona. Felállítottak és kérdezték, hogy hova akartam menni, meg pisztolyt kerestek nálam, de nem volt. Akkor mondták: pakolj vissza a zsebedbe és gyere velünk! Bevittek a parancsnokságra. Ott a parancsnok meglepett, mert nagyon kedvesen fogadott. Mindent pontosan kikérdezett, hogy miért akartam megszökni, és honnan szöktem meg? Mindent megmondtam pontosan, nehogy hazugságon fogjanak, mert magam sem szerettem a hazudozást. Nem is történt semmi. Jegyzőkönyvet készítettek, azt fel is olvasta oroszul, és én meg is értettem. Bevittek egy szobába, és mondta, hogy reggel bevisznek a városba, Kisinyovba. Reggel jött értem három katona. Adtak reggelire jó sós ruszlit és elindultunk. Hosszú volt az út, mert

Kisinyovtól messze volt ez az őrség. Útközben egy faluban töltöttünk egy éjszakát, ahol bezártak egy kis helyiségbe. A városban egy fogolytábor kórházába vittek be, ahol levetkőztettek, megfürösztöttek, átöltöztettek és elhelyeztek egy szobában az ott lévő foglyok közé. Itt töltöttem 1947 karácsonyát. Itt nagyon jól éreztem magam. 1948 márciusában értem jöttek a lágerből, személyesen a parancsnokom, meg a helyettese. Azzal fogadtak; Gábor mit csináltál, miért kellett neked eljönni? Mondtam, hogy vágytam haza. Visszakísértek a lágerbe.

A táborban be kellett menni a GPU parancsnokhoz és kérdezte, hogy miért szöktem meg? Neki is elmondtam, hogy miért. Akkor rákérdezett, hogy voltam-e katona? Hát voltam, mert ugye, a doni harcokban ott voltam. Nem tagadhattam le, mert ha ők már tudják valahonnan, akkor nagy baj lett volna belőle, ha letagadom. Nagyon csodálkozott azon, hogy tudtam vonaton utazni. Azt mondta, hogy kém vagyok, és faggatott, hogy milyen kém vagyok. Mondtam, hogy én nem vagyok kém. Nagy nehezen abbahagyta a faggatást és nem bántott, pedig a korábban elfogott szökött foglyokat mindig megverte, megverette. Én hozzám egy újjal se nyúlt. Becsukatott a börtönbe és rendszeresen kaptam enivalót. Munkára se küldtek, míg végül áprilisban értem jött két katona és elvittek a Vorosilovgrád körzetének nemzetközi katonai lágerébe. Engem betettek ott is egy műhelybe, mert mindenhol a szakmát kérdezték, és itt is szükség volt az iparos emberre. Körülbelül egy hónapot dolgoztam a műhelyben, mikor jöttem értem, és átvittek egy másik lágerbe. Ez egy büntetőtábor volt, és szénbányában kellett dolgozni. Jártam a szénbányába, de volt idő, amikor a műhelyben kellett dolgozni. Őszig, októberig voltam itt, amikor eljött a szabadulás napja. Ekkor indítottak útnak katonákkal együtt Magyarországra. Ez 1948-ban volt.

Közben engedtek már haza foglyokat. Betegeket, szülő anyákat, gyerekeket. Csak azt hagyták ott, aki dolgozni bírt.

1948. november 11-én érkeztem meg Debrecenbe. Megfürödtünk, megborotvákoztunk, átöltöztünk, mert hosszú időt töltöttünk a tehervagonokban. Másnap már Edelénybe tartottam, zsebemben az elbocsátó papírral, mely szerint katonafogolyként engedtek haza, holott engem civilként vittek el az oroszok.

A könyvben szereplő személyekről

— CZISZLAVICZ József

1923. október 21-én született Edelényben. 1927-től 1940-ig Kurityánban laktak, ahol az édesapja a bányánál dolgozott. 1940-ben visszakerültek Edelénybe, és akkor lett villanszerelő-tanuló Csepcsényinél. 1947-től 1967-ig Rudabányán dolgozott.

— Dr. EGYED András †

Edelényben született 1913. november 30-án. A Piarista Rendbe lépett 1931. augusztus 27-én. Pappá szentelték 1940. június 16-án. Mint latin-francia szakos gimnáziumi tanár tanított Tatán, Máramarosszigeten, Kecskeméten, Budapesten és Vácott 1948-ig. 1951-től 1974-es nyugalomba vonulásáig három fővárosi általános iskolában működött.

Nemzetközileg is elismert tudományos munkát folytatott a nyelvpszichológia területén. Tagjai sorába választotta az International Council of Psychologists.

1984. január 1-jén, életének 71., piaristaságának 53., áldozópapságának 44. évében, hosszabb betegeskedés után Budapesten elhunyt.

— HODOSSY Sándor

1924-ben született. Két testvérével hurcolták el az oroszok 1945-ben „málenkij robot”-ra. Ekkor az edelényi járási főszo- gabírósnak volt a tisztviselője. Mátraházán él.

— KACZVINSZKI János

1915. március 12-én született Edelényben. Gazdálkodó volt a háború előtt és után.

— PARÁDI Károly

Recskén született 1913. június 12-én. Édesapja erdőőr volt a Mátrában. Egerszólátra kerültek, majd onnan jött Edelénybe az 1930-as években munkát vállalni. Az edelényi bányától ment nyugdíjba.

— **SALAMON János †**

1914. május 17-én született Miskolcon. Édesapja vasutas volt, a miskolci MÁV műhelyben dolgozott. 1914-ben visszaköltözött a család Edelénybe, az apai nagyszülők házába. Ott nőtt fel. Miskolcon tanult hentes és mézsáros szakmát. 1995. április 16-án, néhány héttel a beszélgetés után, Edelényben elhunyt.

— **STÍBER Lajos †**

Edelényben született 1927. február 5-én. Édesapja bányász volt. Tizennégyen voltak testvérek. Kőművesnek tanult. 1992. július 9-én hunyt el.

— **SZÉKELY Rudolf †**

Olthévízen született 1908. március 30-án. Meghalt Miskolcon 1990-ben (?).

— **TISZLAVICZ Lajos**

Edelényben született 1919. szeptember 9-én. Kereskedőnek tanult. Dolgozott a kurityáni bányában, kereskedőként dolgozott a háború után több településen, majd újra a bányánál Kurityánban, nyugdíjazásáig. Cziszlavicz József bátyja. A név kezdőbetűjét Józsi bácsi házasságkötésekor írták el.

— **VINCZE Gábor**

1914. augusztus 3-án született Rudabányán. Szülei földművesek voltak. Édesapja télen a bányánál dolgozott. 1927-től 1930-ig Szendrőben tanulta a cipész mesterséget. Mestervizsgát tett és Edelényben cipésmesterként dolgozott. A háború után a bányánál dolgozott. A könyvben két visszaemlékezése is szerepel.

— **VINCZE József**

Rudabányán született 1919. február 23-án. Hentes és mézsáros szakmát tanult, és azt végezte a háború végéig. A háború után az edelényi bányánál helyezkedett el. Onnan ment nyugdíjba fatelepvezetőként. Vincze Gábor bácsi öccse.

KÖNYVAJÁNLÁS

Az 1980-as évek végén megszorodott a második világháború eseményeit feldolgozó memoáirodalom. Megszóáltak az addig kényszerű hallgatásra ítélt, frontot járt katonák, politikusok, vezérkari tisztek, a koncentrációs táborok volt lakói és a „málenkij robot”-ra elhurcolt és annak embertelenségét átélt emberek. A memoáirodalmat kedvelők figyelmébe ajánljuk az alábbi könyveket:

1. Bártfai Szabó László: Az utolsó emberig. Budapest, 1988.
2. Lajtos Árpád: Emlékezés a 2. magyar hadseregére 1942-1943. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.
3. Dr. Viczián Antal: Meghaltak a Donnál. Sebészként a háborúban. 1989.
4. Bethlen Béla: Észak-Erdély kormánybiztosa voltam. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.
5. Szabó K. Sándor: Bevonulás Erdélybe 1940. Budapest, 1991.
6. Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942-1944, I-II. Budapest, 1991.
7. Lakatos Géza: Ahogyan én láttam. Budapest, 1992.
8. Bondor Vilmos: A világegés hadszínterein. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.

Egyéb ajánlott könyvek:

1. Kovács Mihály: Negyvenezer magyar levante kálváriája a második világháború végén. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1993.
2. Kővágó József: Emlékezés a Náci-ellenes Magyar Katonai Ellenállásra. Püski Kiadó, Budapest, 1994.
3. Szabó Péter: Don-kanyar. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.

TARTALOM

Előszó	3
† SZÉKELY RUDOLF: „Nem volt mit tennünk...”	4
KACZVINSZKI JÁNOS: „Behívtak a szabadcsapatba”	11
VINCZE GÁBOR: „Haza kell érned!”	14
VINCZE JÓZSEF: „Nekünk nagy szerencsénk volt...”	25
PARÁDI KÁROLY: „Lelkileg is nagyon megtörték voltak az emberek”	27
CZISZLAVICZ JÓZSEF: „Ha megtalálnak...”	41
TISZLAVICZ LAJOS: „...megjött a SAS behívó...”	46
† SALAMON JÁNOS: „... békehadtestnél voltam...”	64
HETÉNYI VARGA KÁROLY: † Egyed András O.S.P.	66
HODOSSY SÁNDOR: „Nekem már gyanús volt estére...”	82
† STÍBER LAJOS „Összeszorult a szívem...”	102
VINCZE GÁBOR: „Hát így teltek a napjaink...”	108
A könyvben szereplő személyekről	116
Könyvajánlás	118